

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE
PROVOZNĚ EKONOMICKÁ FAKULTA

**PODMÍNKY DALŠÍHO ROZVOJE ZEMĚDĚLSTVÍ A VENKOVA
VE STŘEDOČESKÉM KRAJI**
disertační práce

Autor: Ing. Vlasta Mlejnecká

Školitel: Doc. Ing. Ludmila Bervidová, CSc., katedra zemědělské ekonomiky

Praha 2007

SOUHRN

V úvodní části se práce zaměřuje na vymezení předmětu zkoumání. Je jím region, který tvoří nižší článek státního uspořádání České republiky. Práce definuje typy regionů, regionální disparity a nomenklaturu regionů NUTS. S tématem regionů souvisí regionální ekonomika, strukturální a regionální politika a regionální rozvoj.

Dále se práce zaměřuje na sektor zemědělství. Dívá se na něj jako na součást národního hospodářství, kdy z tohoto pohledu zemědělství nabývá několika funkcí (multifunkční zemědělství), jako odvětví ovlivňuje své okolí a je svým okolím ovlivňováno. Takovýto vzájemný vztah má zemědělství se životním prostředím, ve kterém na sebe oba sektory vzájemně působí jak negativně, tak pozitivně. Zemědělství má povahu produkce veřejných statků a nabývá tak celospolečenského charakteru - agrární sektor produkuje jak potraviny, tak naplňuje mimoprodukční funkci.

Koncept udržitelného zemědělství se snaží snížit negativní vliv zemědělství a posílit vliv pozitivní, umožňuje tak optimistický výhled do budoucna. Nástrojem, který umožňuje zemědělství formovat, utvářet a usměrňovat výše uvedené příznivé i negativní vlivy, je agrární politika.

V návazné části se věnuje pozornost Evropské unii (EU) a České republice (ČR). Práce se zaměřuje na zemědělství a agrární politiku, nastiňuje restriktivní důsledky jednání Světové obchodní organizace pro EU a její vliv na další vývoj ve Společné zemědělské politice.

Následuje část, která se věnuje vybraným aspektům rozvoje venkova. Práce nabízí různé přístupy k vymezení venkova, nastiňuje změny venkova a vytyčuje možnosti jeho podpory.

Vlastní práce vychází z vymezení přírodních, demografických a socio-ekonomických podmínek Středočeského kraje. Práce vymezuje regionální rozdíly a srovnává vybrané ukazatele jednotlivých krajů v rámci České republiky.

Středočeský kraj je různorodým a specifickým regionem. Jednotlivé okresy vykazují značné rozdíly v základních charakteristikách a jejich vývoji. Práce hodnotí přírodní podmínky v jednotlivých oblastech, velikostní diferenciaci obcí podle počtu obyvatelstva, demografický vývoj, hospodářství, počet a strukturu ekonomických subjektů v kraji. Specifickým tématem je vliv prostorově diferencovaných charakteristik nezaměstnanosti na rozvoj regionu.

Těžiště práce spočívá v určení vnitřních a vnějších podmínek pro rozvoj zemědělství a venkova Středočeského kraje. Zhodnocení vnitřních podmínek vychází z jednotlivých ukazatelů v primárním sektoru jako je zaměstnanost v zemědělství, struktura ekonomických subjektů či technická vybavenost. Pozornost je zaměřena na méně příznivé oblasti pro zemědělství a typové vymezení zemědělských oblastí ve Středočeském kraji, ekologické zemědělství, rostlinnou a živočišnou výrobu, mimozemědělské činnosti a specificky agroturistiku.

Vnější podmínky pro rozvoj zemědělství a venkova určují aspekty politické, tj. dotační a podpůrná politika. Rozvoj zemědělství a venkova ve Středočeském kraji ovlivňují politiky ze tří úrovní. Jde o úroveň Společné zemědělské politiky a strukturální politiky EU, agrární politiky České republiky a podpor Středočeského kraje.

PODĚKOVÁNÍ

Tímto bych ráda poděkovala mé školitelce Doc. Ing. Ludmile Bervidové, CSc. nejen za odborné vedení mé práce a Katedře zemědělské ekonomiky PEF ČZU za umožnění doktorského studia.

OBSAH

<i>Souhrn</i>	2
<i>Poděkování</i>	4
<i>Obsah</i>	5
<i>Seznam použitých zkratk</i>	7
<i>Přehled grafů, map a tabulek uvedených v textu</i>	9
<i>I. Úvod</i>	11
<i>II. Cíl a metodika</i>	13
1. Cíl	13
2. Metodický přístup	14
2.1. Koncepční pravdy	14
2.2. Systémový přístup	15
2.3. Metody	18
<i>III. Přehled o současném stavu problematiky</i>	22
1. Region	22
1.1. Regiony NUTS	23
1.2. Regionální disparity	24
1.3. Regionální ekonomika a regionální politika	25
1.4. Regionální rozvoj	34
2. Zemědělství - vybrané aspekty	37
2.1. Zemědělství jako součást národního hospodářství	37
2.2. Zemědělství a životní prostředí	41
2.3. Ekologické zemědělství	42
2.4. Mimoprodukční funkce zemědělství	43
2.5. Multifunkční zemědělství	43
2.6. Udržitelné zemědělství	44
2.7. Agrární politika	46
2.8. Zemědělství a agrární politika Evropské unie	49
2.9. Zemědělství České republiky	54
2.10. Agrární politika ČR	57
3. Rozvoj venkova – vybrané aspekty	60
3.1. Podpora zemědělství a venkova	62
<i>IV. Výsledky disertační práce</i>	65
1. Česká republika – regionální aspekty	65
1.1. Regionální rozdíly regionů ČR	66
1.2. Porovnání vybraných ukazatelů Středočeského kraje s ostatními kraji České republiky	68
1.3. Problémy českého zemědělství a venkova	70
2. Středočeský kraj	73
2.1. Přírodní podmínky	73
2.2. Velikostní diferenciací obcí podle počtu obyvatelstva	74
2.3. Okresy Středočeského kraje	76
2.4. Demografický vývoj	76
2.5. Hospodářství kraje	79
2.6. Ekonomické subjekty ve Středočeském kraji	81
2.7. Práce a zaměstnanost	82
2.8. Vliv prostorově diferencovaných charakteristik nezaměstnanosti	84

2.9.	Socio-ekonomické podmínky na okresní úrovni	86
3.	Zemědělství a venkov ve Středočeském kraji	88
3.1.	Zaměstnanost v zemědělství ve Středočeském kraji	90
3.2.	Ekonomické subjekty v zemědělství	93
3.3.	Technická vybavenost zemědělských podniků	95
3.4.	Vymezení méně příznivých oblastí ve Středočeském kraji	98
3.5.	Ekologické zemědělství	100
3.6.	Rostlinná výroba	102
3.7.	Živočišná výroba	107
3.8.	Porovnání vývoje vybraných komodit v ČR a ve Středočeském kraji	111
3.9.	Mimozemědělské činnosti	115
3.10.	Agroturistika	116
3.11.	Shrnutí vnitřních podmínek rozvoje zemědělství a venkova	117
4.	Podpora zemědělství a venkova	120
4.1.	Přímé platby	121
4.2.	Podpory v rámci strukturální politiky	126
4.3.	Národní podpory	131
4.4.	Nové programové období 2007-2013	133
4.5.	Podpory zemědělství a venkova z úrovně Středočeského kraje	136
4.6.	Leader ČR	150
4.7.	Shrnutí vnějších podmínek rozvoje zemědělství a venkova	151
5.	SWOT analýza zemědělství a venkova	154
V.	Závěr	156
VI.	Přehled použité literatury	162
VII.	Přílohy	166

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

AEO	Agroenvironmentální opatření
ČR	Česká Republika
ČSÚ	Český statistický úřad
DT	dotační titul
EAFRD	European Agriculture Fund for Rural Development (Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova)
EAGGF	European Agricultural Guidance and Guarantee Fund (Evropský zemědělský řídicí a garanční fond)
ES	Evropské společenství
EU	Evropská unie
FAO	Food and Agriculture Organisation (Organizace pro výživu a zemědělství)
FDI	Foreign Direct Investment (zahraniční přímá investice)
GMO	geneticky modifikovaný
HDP	hrubý domácí produkt
HRDP	Horizontal Rural Development Plan (Horizontální plán rozvoje venkova)
HZP	hrubá zemědělská produkce
CHKO	chráněná krajinná oblast
JZD	jednotné zemědělské družstvo
LFA	Less Favoured Areas (méně příznivé oblasti)
MAS	místní akční skupina
MEŘO	metylester řepkového oleje
MZe	Ministerstvo zemědělství
NUTS	La Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques (Nomenklatura územních statistických jednotek)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj)
OP	operační program
OSN	Organizace spojených národů
PGRLF	Podpůrný a garanční rolnický a lesnický fond
POV	Program obnovy venkova

PPP	Public Private Partnership (partnerství veřejného a soukromého sektoru)
PRK	Program rozvoje kraje
PUZČ	Předčasné ukončení zemědělské činnosti
ROP	Regionální operační program
SAPARD	Accession Programme for Agriculture and Rural Development (Speciální předvstupní program pro rozvoj zemědělství a venkova)
SK	Středočeský kraj
SAPS	Single Area Payment Scheme (režim jednotné platby na plochu)
SPS	Single Payment Scheme (režim jednotné platby)
SROP	Společný regionální operační program
SZIF	Státní zemědělský intervenční fond ČR
SZP	Společná zemědělská politika EU (Common Agriculture Policy)
TTP	trvalé travní porosty
WTO	World Trade Organization (Světová obchodní organizace)
z.p.	zemědělská půda

PŘEHLED GRAFŮ, MAP A TABULEK UVEDENÝCH V TEXTU

Diagram 1. Klíčové dimenze udržitelného rozvoje

Graf 1. Vývoj regionálního HDP ve stálých cenách

Graf 2. Podíl regionů NUTS 2 na tvorbě hrubého fixního kapitálu ČR

Graf 3 Podíl obcí v kategoriích podle velikosti a počtu obyvatel

Graf 4. Saldo meziokresního stěhování Středočeského kraje za roky 1991-2004

Graf 5. Podíl na tvorbě hrubé přidané hodnoty podle odvětví OKEČ v roce 2005
ve Středočeském kraji

Graf 6. Podíl registrovaných subjektů

Graf 7. Vývoj počtu registrovaných subjektů od roku 1993 až 2004

Graf 8. Vývoj registrované míry nezaměstnanosti

Graf 9. Celková finální produkce zemědělského odvětví v jednotlivých krajích

Graf 10. Regionální zemědělský účet (ve stálých cenách v milionech Kč)

Graf 11. Pracovníci v zemědělství podle počtu odpracovaných hodin (říjen 2004 - září 2005)

Graf 12. Podíl pracovníků nad 1 800 hodin z celkového počtu pracovníků v zemědělství

Graf 13. Pracovníci v zemědělství podle věku (říjen 2004 až září 2005)

Graf 14. Zaměstnanci v zemědělství v jednotlivých okresech

Graf 15. Stroje a zařízení ve Středočeském kraji

Graf 16. Výkonnost traktorů ve Středočeském kraji

Graf 17. Podíl krajů na ekologicky obhospodařované zemědělské půdě ČR

Graf 18. Celková finální produkce rostlinné výroby v jednotlivých krajích

Graf 19. Zastoupení plodin na orné půdě ve Středočeském kraji

Graf 20. Vývoj celkových sklizňových ploch a obilovin od roku 1999 (v ha)

Graf 21. Vývoj sklizňových ploch brambor a řepky od roku 1999 (v ha)

Graf 22. Vývoj sklizně od roku 1999 (v t)

Graf 23. Celková finální produkce živočišné výroby v jednotlivých krajích

Graf 24. Podíl hospodářských zvířat ve Středočeském kraji

Graf 25. Vývoj stavů hospodářských zvířat oproti základnímu období roku 1993

Graf 26. Bazické indexy časových řad výnosů obilovin

Graf 27. Časové řady výnosů obilovin vyrovnané polynomicou trendovou funkcí 3. řádu

Graf 28. Bazické indexy časových řad stavů skotu

Graf 29. Časové řady stavů skotu vyrovnané exponenciální trendovou funkcí

Graf 30. Mimozemědělská činnost zemědělských subjektů ve Středočeském kraji

Graf 31. Dotace SAPS ve Středočeském kraji za roky 2004 – 2006

Graf 32. První absolutní difference dotací TOP-UP za roky 2004 – 2006

Graf 33. Klasifikace podpořených projektů dotačního titulu 7 POV

Mapa 1. Kategorizace oblastí České republiky (dle NUTS 2)

Mapa 2. Celková finální produkce odvětví zemědělství v jednotlivých krajích

Mapa 3. Regiony LEADER podpořené MZe v České republice

Tabulka 1. Velikost obcí podle počtu obyvatel

Tabulka 2. Saldo stěhování Středočeského kraje v souhrnu za roky 1991 – 2004 s kraji ČR

Tabulka 3. Vybrané charakteristiky okresů

Tabulka 4. Ekonomické subjekty v zemědělství (k 31.12.2005)

Tabulka 5. Výměra LFA ve Středočeském kraji

Tabulka 6. Ekologické zemědělství

Tabulka 7. Hektarové výnosy vybraných zemědělských plodin

Tabulka 8. Živočišná výroba ve Středočeském kraji

Tabulka 9. Produkce masa, mléka a vajec v roce 2005

Tabulka 10. Vzdálenost agroturistických kapacit od centra Prahy

Tabulka 11. Přehled zaregistrovaných žádostí z OP „Rozvoj venkova a multifunkční zemědělství“ podle NUTS 2

Tabulka 12. Platby OP „Rozvoj venkova a multifunkční zemědělství“

Tabulka 13. Proplacené projekty programu SAPARD

Tabulka 14. Projekty programu SAPARD ve Středních Čechách

Tabulka 15. Úspěšnost projektů v Programu obnovy venkova Středočeského kraje, DT 7

Tabulka 16. Rozdělení kategorií projektová příprava a realizace-cestovní ruch

Tabulka 17. SWOT analýza zemědělství a venkova Středočeského kraje

I. Úvod

Každý region je určen svou polohou, přírodními podmínkami, lidským potenciálem i minulým vývojem. Díky tomu jsou jednotlivé regiony svým způsobem typické a jedinečné. Proto se také v každé oblasti bude lišit význam a role zemědělství a venkova.

Předmětem zájmu práce je Středočeský kraj, který je jedním z regionů České republiky. Výstupem práce je detailní analýza zemědělství a venkova v tomto kraji, která bude využitelná pro další rozhodování na úrovni jednotlivých rozvojových politik.

Zemědělství, jako sektor prvovýroby, představuje základní vztah člověka a půdy. Bez zemědělství by nebyla existence lidské společnosti možná. Základními předpoklady pro prvovýrobu je existence dostatečné výměry zemědělské půdy, venkovského obyvatelstva práce schopného a ochotného pracovat v zemědělství.

Jak vyplývá z výše uvedeného, budou se jednotlivé regiony lišit právě v rozměru, charakteru a sektoru prvovýroby. Zemědělská činnost bude nabývat velkého významu zejména v oblastech, kde je nízký podíl nebo zcela chybí zastoupení dalších sektorů. Naopak v oblastech s vysokým zastoupením terciární sféry bude zemědělství sehrávat spíše vedlejší roli v ekonomice regionu. Na důležitost zemědělství lze usuzovat také z charakteru daného regionu, tedy do jaké míry je daný region venkovskou či spíše městskou oblastí.

Zemědělství vzhledem ke svému podílu na HDP a celkové zaměstnanosti v rozvinutých zemích nepatří mezi zásadní sektory hospodářství, ale v případě agrárního sektoru nelze vycházet pouze z kvantitativně vyjádřených hodnot vyprodukovaných touto sférou. Význam zemědělství pramení z celospolečenských pozitiv, která přináší, a to nejen díky zmíněné ekonomické dimenzi, ale i dimenzi sociálně-kulturní a environmentální. Díky plošnému charakteru zemědělské výroby zaujímá zemědělská půda v řadě regionů značnou část jejich rozlohy a má tedy i podstatný vliv na utváření krajiny, kterou svou činností utváří a zároveň udržuje.

Zemědělská činnost je provozována ve venkovských oblastech, které svou činností ovlivňuje. Současně je zemědělství tímto prostorem ovlivňováno. Zemědělství a venkov jsou dva spjaté celky, které na sebe navazují a vzájemně se propojují. Reciproční vztah obyvatel venkova a zemědělců ovlivňuje dění ve venkovských oblastech. Z těchto důvodů je vhodné tyto segmenty neoddělovat a posuzovat společně.

Ostatně v posledním období je jak zemědělství, tak venkovu věnována zvýšená politická a společenská pozornost. Je to díky zemědělské politice a jejím podporám agrárnímu sektoru a venkovu ze státního rozpočtu a rozpočtu Evropské unie. Vedou se diskuze, zda je z různých úhlů pohledu korektní a spravedlivé zemědělství podporovat. Úvahy zasahují také do ideologické a národohospodářské oblasti, kdy se řeší otázka veřejných statků a služeb, které zemědělství společnosti přináší a zejména jejich ocenění.

Z výše uvedeného vyplývá, že podmínky dalšího rozvoje zemědělství a venkova ve Středočeském kraji budou záviset jak na přírodních, demografických a technických podmínkách, tak na politickém vlivu vertikály Evropská unie ↔ Česká republika ↔ Středočeský kraj.

Je otázkou, na jakých vlivech jsou zemědělství a venkov závislé, jakou cestou se budou v budoucnu ubírat a zda jsou ve své současné podobě schopné nadále existovat bez externí podpory státu a Evropské unie. Diskuze mohou být vedeny o externích podporách zemědělského hospodaření ve Středočeském kraji s cílem jeho udržení a přijatelnosti pro společnost.

Podmínky dalšího rozvoje středočeského zemědělství a venkova na regionální úrovni jsou předurčeny stávajícím stavem. Jejich budoucí vývoj se opírá o identifikaci potřeb a perspektiv v kontextu České republiky, Evropské unie a světa na počátku 21. století.

II. CÍL A METODIKA

1. CÍL

Cílem předkládané práce je na základě analýzy výsledků vybraných ukazatelů za Středočeský kraj a při porovnání s Českou republikou posoudit současné vnitřní a vnější podmínky pro zemědělskou činnost a rozvoj venkova ve Středočeském kraji. V tomto smyslu je práce rozdělena na dvě na sebe navazující části, a to část analytickou a návrhovou.

Cílem rozsáhleji pojaté analytické části je vymezení používaných pojmů a zmapování vnitřních a vnějších podmínek dosavadního a budoucího rozvoje zemědělství Středočeského kraje na základě komparace vybraných ukazatelů za Středočeský kraj jako celek a jeho okresy, Českou republiku a její kraje.

Cílem návrhové části je pak shrnutí získaných poznatků k formulaci doporučení pro další rozvoj zemědělství a venkova v rámci zkoumané lokality České republiky.

Analytická část představuje tyto kroky:

- určení teoretického přístupu k tématu práce;
- definování základních pojmů promítajících se do spektra zájmu práce (literární rešerše);
- vymezení zkoumaného území z hlediska územního a administrativního uspořádání;
- porovnání zkoumaného území s odpovídajícími jednotkami, tj. s ostatními kraji a okresy ČR;
- definování základních hledisek zkoumaného území;
- struktura zemědělského půdního fondu zkoumaného území;
- zaměstnanost v zemědělském sektoru zkoumaného území;
- subjekty v zemědělském sektoru zkoumaného území;
- vymezení zkoumaného území podle podmínek pro zemědělskou činnost;
- definování oblastí intenzivního a extenzivního zemědělství;
- rostlinná výroba zkoumaného území;
- živočišná výroba zkoumaného území;
- určení a kvantifikace podpor zemědělství a venkova z různých úrovní;
- závěry k provedeným analýzám.

Návrhová část navazuje na předchozí a zahrnuje:

- návrhy vyplývající z analýz, literární rešerše a zkušeností;
- doporučení pro rozvoj venkova a zemědělství pro jednotlivé úrovně státní správy a samosprávy zabývající se problematikou zemědělství a rozvoje venkova, tj. pro odbor regionálního rozvoje Krajského úřadu Středočeského kraje, pro odbor koncepcí Ministerstva zemědělství, pro zemědělské agentury, mikroregiony a obce ve Středočeském kraji .

2. METODICKÝ PŘÍSTUP

K práci jako celku je přístupováno systémovým způsobem. Systémový přístup představuje určitý způsob myšlení, způsob řešení problémů, případně způsob jednání subjektu (Strádalová, 1997). Jde o systémové zpracování přístupu k disertační práci, tedy o systémové zamyšlení jak nad konceptuálním, tak i nad operativním řešením disertační práce. Bez aplikace systémového přístupu by ve výsledku mohlo dojít k povrchnímu, nahodilému řešení, které nebude zohledňovat posouzení všech podstatných vnitřních a vnějších vlivů, jejich provázanost a strukturu.

2.1. KONCEPČNÍ PRAVDY

Středočeský kraj, dle strategické vize rozvoje kraje, má být organicky se rozvíjejícím centrem Čech se silnými a vzájemně výhodnými vztahy a vazbami na hlavní město Prahu. Při respektování různorodosti přírodních a ekologických podmínek jednotlivých částí kraje existuje představa rozvoje urbanizovaných, příměstských i venkovských oblastí. Ve smyslu principů soudržnosti a udržitelného rozvoje je tedy hlavním cílem dosažení vyváženého růstu celého regionu.

Pro konkrétní potřeby disertační práce jsou koncepční pravdy specifikovány takto:

1. Středočeský kraj je novým prvkem uspořádání veřejné správy, který etabluje své role a funkce ve veřejné správě.
2. Dokument Program obnovy územního obvodu Středočeského kraje vytyčuje:
 - I. zachování zemědělské výroby ve Středočeském kraji,
 - II. zastavení vylidňování venkova,
 - III. podporu diverzifikace a multifunkčního zemědělství a navazujících služeb.

3. Zemědělství plní kromě své ekonomické funkce i funkci služeb pro životní prostředí. Celistvost přírody a využívání krajiny vyžaduje, aby její obhospodařování, kvalita a krása byly chápány jako vzájemně závislé faktory. Každé využívání krajiny však přírodu určitým způsobem mění - zkulturuje anebo poškozují. Proto je třeba hledat cesty vedoucí k minimalizaci škod působených životnímu prostředí, resp. krajině.
 - Cílem je dosáhnout takového rozvoje zemědělství, které je ekonomicky rentabilní a zároveň je v souladu s principy zachování životního prostředí na venkově.
 - z toho vyplývají strategické směry:
 - a. Zajištění údržby zemědělské krajiny
 - b. Rozvoj mimoprodukčních funkcí zemědělství
 - c. Zlepšování podmínek pro rozvoj efektivní a ekologicky šetrné zemědělské výroby a zpracovatelského průmyslu
4. Zemědělství je determinováno podmínkami a faktory
 - I. půda
 - II. náročnost na lidskou práci
 - III. biologický charakter výroby
 - IV. dlouhodobé výrobní cykly
 - V. sezónnost
 - VI. vliv počasí
 - VII. výroba reaguje na poptávku se zpožděním

2.2. SYSTÉMOVÝ PŘÍSTUP

Za systém je považován dle Strádalové (1997) složitý reálný nebo abstraktní objekt, v němž rozlišujeme části, vztah mezi nimi, vlastnosti. Systém vystupuje vůči okolí jako celek. Z tohoto pohledu je systém vymezen okruhem disertační práce, tedy územím Středočeského kraje, sektorem zemědělství, dotační politikou kraje, ČR a EU, konkrétně vybranými (identifikovanými) osobami, organizacemi, institucemi a vztahy mezi nimi. Navíc je systém ovlivňován z globální úrovně, tj. světového dění.

Na disertační práci lze nahlížet jako na vědomý, otevřený, složitý a komplexní systém. Vědomý systém znamená, že vzniká z lidského podnětu, tj. podnětu doktoranda a jeho přípravy na vědeckou práci ve zvoleném oboru. Otevřený, protože prvky systému volně působí na okolí a zároveň okolí působí na prvky systému. Složitý a komplexní, protože obsahuje řadu prvků a vazeb mezi nimi (Königová, 1984).

Systémové modely jsou odrazy originálů, ve kterých zjednodušujeme a idealizujeme reálné objekty světa. Při sestavování se vychází z určitého účelu a zaměřuje se pouze na určité projevy a faktory podstatné z daného účelu a vztahy mezi nimi (Štach, 1982).

2.2.1. SYSTÉMOVÉ POJETÍ OBSAHOVĚ-PROCESNÍHO ZAMĚŘENÍ PROBLEMATIKY DISERTAČNÍ PRÁCE

Systémové pojetí disertační práce, v uvažovaném obsahově-procesním modelovém řezu, nahlíží na problematiku disertační práce (její téma a zaměření) jako na celek, ve kterém obsahová (věcně tématická) struktura tvoří jednotlivé části systému relačně propojené komplexem procesů a vazeb.

V obsahově-procesním pojetí jsou vymezeny jednotlivé subsystémy, které se skládají jednotlivých oblastí. Subsystémy jsou vzájemně propojené, navazují na sebe a vzájemně se ovlivňují (viz schéma 1).

I. subsystém

Jako první subsystém je vymezena faktografie, která je rozdělena na tři oblasti a ty dále na jednotlivé prvky. Tento subsystém určí hranice a možnosti zpracování problematiky, tzn. že dojde k formálnímu, vstupnímu vymezení obsahu disertační práce.

V prvním kroku půjde o deskripci bazických entit systému. Hlavní pozornost je věnována základním prvkům, tedy pojmům, jako je region-kraj, územní rozvoj, podpůrné a rozvojové programy a další prvky z formálních (oficiálních) pramenů.

Návazně jsou definovány instituce a dokumenty (prameny, informační zdroje), které ovlivňují dění v sektoru zemědělství. Lze hovořit o třech úrovních. Nejnížší je tvořena regionem, tj. institucí je Krajský úřad a dokumentem Program rozvoje územního obvodu Středočeského kraje. Vyšší - národní úroveň - tvoří ministerstva, tedy Ministerstvo zemědělství a Ministerstvo pro místní rozvoj, která tvoří dokument Horizontální plán rozvoje venkova a dokumenty pro nejvyšší úroveň, tedy pro Evropská společenství.

Třetí okruh tvoří samotné zemědělství, v této fázi dojde k vymezení stávajícího stavu zemědělství ve Středočeském kraji.

II. subsystém

Druhý subsystém tvoří vstupy disertační práce. Faktografický vstup představuje výstup ze subsystému faktografie, tedy je tvořen poznatky z I. subsystému.

Fenomenologický vstup vymezí fakta, která nebyla získána v I. subsystému a stanoví požadavky na zpracování disertační práce, zejména její empirické části, plynoucí z vlastní invence a praktické zkušenosti.

III. subsystém

V rámci tohoto subsystému je zohledňován a současně identifikován a definován souhrn charakteristik a vlastností informační a datové struktury. Položení tří otázek a získání odpovědí na ně určí tři okruhy tohoto subsystému.

Jsou potřebná data dostupná? / Jsou data empiricky verifikovatelná? / Jsou data věrohodná, tedy spolehlivá a platná?

IV. subsystém

Následující subsystém je tvořen introspektivní reflexí, tzn. teoreticko empirickým výzkumným postupem tvořícím páteř disertační práce. Současně je tento subsystém jádrem systémového pojetí obsahově-procesního zaměření disertační práce.

Subsystém je tvořen prvky – objekty (viz schéma 1), procesy a vztahy navzájem.

V. subsystém

Poslední subsystém obsahově-procesního zaměření tvoří konkluze. V rámci subsystému dojde indukčně i dedukčně ke shrnutí analyticky zpracovaných a interpretovaných poznatků a bude sestaven závěr.

2.2.2. SYSTÉMOVÉ POJETÍ OBJEKTOVÉHO ZAMĚŘENÍ PROBLEMATIKY DISERTAČNÍ PRÁCE

Objektové pojetí zahrnuje osoby, instituce a organizace, které svým, vždy specifickým způsobem, působí na sektor, resp. problematiku. Jejich výběr byl proveden relevantně tématu disertační práce a způsobu zvolené a vymezené problematiky.

Objekty systému lze klasifikovat do šesti subsystémů. Jedná se o subjekty hospodařící v zemědělství, o instituce veřejné a státní správy, fondy EU a ostatní instituce (viz schéma 2).

I. subsystém

První subsystém je tvořen jádrem systému, tedy subjekty, které hospodaří v zemědělství. Jedná se o právnické a fyzické osoby, které jsou subjekty, které jak rozhodují, tak přijímají podpory.

II. subsystém

Subsystém samospráva je tvořen samosprávnými prvky, tedy Středočeským krajem, resp. Krajským úřadem Středočeského kraje a jednotlivými obcemi, tedy obecními úřady.

III. subsystém

Úřady a instituce vykonávající státní správu jsou zahrnuty do společného subsystému, který koordinuje dotační politiku a vykonává dohled.

IV. subsystém

Evropská unie představuje vyšší celek a možnost čerpání finančních prostředků na Společnou zemědělskou a strukturální politiku.

V. subsystém

Ostatní instituce v rámci objektového pojetí poskytují zejména datový a informační základ.

VI. subsystém

Poslední článek propojuje jednotlivé subsystémy, je iniciátorem, koordinátorem, zpracovatelem a kontrolorem. Je jím doktorand, zpracovávající disertační práci.

Ohrožením každého systémového pojetí jsou možné změny, které systém více či méně ovlivní. Na změny je možno nahlížet ze dvou pohledů. První pohled předpokládá změny (výrazné - institucionální, formální a relační – dnes nepředpokladatelné – v jednotlivých entitách systému či jejich struktuře), které zásadně naruší stanovený systém. Druhý pohled uvažuje o změnách uvnitř systému. Lze se domnívat, že alespoň v krátkodobé perspektivě bude stanovený systém z hlediska prvního i druhého pohledu do značné míry stabilní a neměnný a s ním tedy i zpracované systémové pojetí disertační práce. Relativně vysoká abstrakce systému současně znamená jeho značnou flexibilitu či rezistenci vůči mnoha větším i menším vlivům ovlivňujícím zvolené téma a jeho zpracování.

2.3. METODY

V disertační práci jsou využita data v ročních časových řadách v intervalu od roku 1989, starší data nemají z hlediska vypovídací hodnoty pro disertační práci význam. Data

budou uspořádána za oblasti (okresy sice od počátku roku 2003 jako článek státní správy nefungují, ale územní členění na okresy je nadále využíváno).

Z metod zpracování dat pro popis jejich vlastností z hlediska regionálních rozdílů jsou použity prosté indexy typu (Hindls, 1997):

$$a) \frac{\text{okres kraje}}{\text{Středočeský kraj}}$$

$$b) \frac{\text{Středočeský kraj}}{\text{Česká republika}}$$

a z hlediska krátkodobých, event. celkových změn hodnot sledovaných ukazatelů jsou využity řetězové indexy typu: $\frac{rok_{(t)}}{rok_{(t-1)}}$ a bazické indexy typu: $\frac{rok_{(t)}}{rok_{(0)}}$.

Vzhledem k potřebě porovnání vývoje z dlouhodobého pohledu byla v práci využita analýza časových řad. Časovými řadami se rozumí řada hodnot jistého věcně a prostorově vymezeného ukazatele, která je uspořádána v čase směrem od minulosti do přítomnosti (Arlt - Arltová, 1997).

Časové řady se člení:

- **podle časového hlediska** rozhodného pro zjišťování údajů se časové řady dělí na **časové řady intervalové** (tj. časové řady intervalových ukazatelů, jejichž velikost závisí na délce intervalu, za který je sledován) a na **časové řady okamžikové** (tj. časové řady okamžikových, někdy také stavových ukazatelů).
- **podle periodicity sledování** se rozlišují časové řady **roční (dlouhodobé)** a časové řady **krátkodobé**, kde jsou údaje zaznamenávány ve čtvrtletních, měsíčních, týdenních a dalších časových úsecích, kratších než rok.
- **podle způsobu vyjádření ukazatelů** se časové řady dělí na časové řady **naturálních ukazatelů** (hodnoty ukazatele jsou vyjadřovány v naturálních jednotkách) a na časové řady **peněžních ukazatelů**.
- **podle druhu sledovaných ukazatelů** hovoříme o časových řadách **primárních ukazatelů** (tj. prvotních, přímo zjišťovaných) a časových řadách **sekundárních charakteristik** (tj. odvozených).

V předkládané práci budou využity intervalové roční časové řady primárních a sekundárních charakteristik.

Základní představu o charakteru procesu, který časová řada reprezentuje, lze získat prostřednictvím elementárních statistických charakteristik. Patří mezi ně míry dynamiky růstu časových řad – tempo růstu a průměrná tempa růstu.

Koeficient růstu/poklesu (tempo růstu/poklesu) časové řady (k_t) po vynásobení stem vyjadřuje, na kolik procent hodnoty v čase $t-1$ (y_{t-1}) se změnila hodnota v čase t (y_t).

$$k_t = \frac{y_t}{y_{t-1}} 100 \quad [\%] \quad , \text{ kde } t = 0, 1, \dots, n.$$

Průměrný koeficient růstu/poklesu (průměrné tempo růstu/poklesu) za řadu období. Jedná se o stanovení průměrného koeficientu růstu/poklesu z koeficientů $k_1, k_2, \dots, k_n$.

$$\bar{k} = \sqrt[n]{\frac{y}{y_1}}$$

Relativní změny hodnot ukazatele časové řady v po sobě následujících obdobích oproti jeho úrovni ve stanoveném základním období časové řady lze charakterizovat výpočtem řady po sobě jdoucích bazických indexů. V práci je využito indexů se stálým základem (bazické indexy), u nichž se jedno období (většinou první člen řady) zvolí jako základní a k němu se přirovnají všechna ostatní období. Srovnávání lze tedy provést tak, že se zvolí u všech indexů stejný základ.

Získá se řada bazických indexů:

$$\frac{y_1}{y_0}, \frac{y_2}{y_0}, \dots, \frac{y_n}{y_0}, \text{ kde } y_0 \text{ až } y_n \text{ jsou hodnoty ukazatele v období } 0 \text{ až } n.$$

Pro sledování absolutních a relativních změn hodnot znaku (Y) v obdobích po sobě následujících, tj. období i oproti období $(i - 1)$ byly využity hodnoty elementárních charakteristik pro hodnocení změn hodnot y_i znaku Y sledovaného v časové řadě. Předpokladem je shodnost délky časových intervalů v intervalových časových řadách nebo vzdáleností mezi okamžiky zjišťování v okamžikových časových řadách, která byla dodržena. K základním charakteristikám patří především:

První absolutní difference d_{1i} (přírůstky), kde

$$d_{1i} = y_i - y_{i-1} \quad \text{pro období } i = 2, 3, \dots, n$$

udává absolutní změnu hodnoty znaku Y oproti předchozímu období.

Druhá absolutní difference d_{2i} , kde

$$d_{2i} = d_{1i} - d_{1(i-1)} \quad \text{pro období } i = 3, 4, \dots, n$$

udává absolutní změnu rychlosti dynamiky vývoje hodnot znaku Y (při „záporné d_{2i} “ zpomalení, při „kladné d_{2i} “ zrychlení změn hodnot y_i).

První relativní difference r_{1i} , kde

$$r_{li} = \frac{y_i - y_{i-1}}{y_{i-1}} = \frac{d_{li}}{y_{i-1}}$$

pro období $i = 2, 3, \dots, n$

udává relativní změnu hodnoty znaku Y oproti jeho hodnotě v předchozím období.

Řetězové indexy k_i (koeficienty růstu), kde

$$k_i = \frac{y_i}{y_{i-1}} = 1 + r_{li}$$

pro období $i = 2, 3, \dots, n$

udávají jiným způsobem vyjádřenou relativní změnu jako první relativní difference r_{li} (poskytují shodnou informaci).

Bazické indexy z_i ($I_{i/0}$), kde

$$z_i = I_{i/0} = \frac{y_i}{y_0}$$

pro období $i = 1, 2, \dots, n$

udávají stejným způsobem vyjádřenou relativní změnu hodnot znaku jako řetězové indexy, měřenou ale v rozdílných obdobích „i“ a vztaženou vždy k úrovni výchozího bazického období „0“ (k hodnotě y_0).

Všechna původní (primární) data byla získána z publikací uvedených v seznamu literatury. Současně jsou v práci promítnuty aspekty regionálního rozvoje kraje v praxi.

Základem metodického přístupu je tedy analytické a posléze syntetické posouzení problematiky vzešlé z výsledků studia dokumentů.

III. PŘEHLED O SOUČASNÉM STAVU PROBLEMATIKY

Předmětem literární rešerše je definování základních pojmů vstupujících do disertační práce a přístupů, které je možné v práci využít. Hlavním objektem zkoumání je určen Středočeský kraj, jeho zemědělství a venkov.

1. REGION

Hlavním problémem ekonomické analýzy na subnárodní úrovni je definování samotné analyzované jednotky – tj. regionu. Slovo „region“ může mít velmi rozdílné významy jak v rámci zemí, tak mezi nimi (OECD, 2005f).

V návaznosti na výše uvedené pojem region není jednoznačně definován. Řada autorů definuje region podle svých potřeb, ale určitou spojitost je možné hledat v původu slova. Region pochází z latiny a představuje určitou územně vymezenou oblast.

Podle Polèse (1994) je složité definovat region, neboť pod tento pojem je nutné zahrnout realitu komplexně, je těžké jej vymezit jedinou plně uspokojující definicí. Region chápe na jedné straně jako objekt pro určení relace mezi územím a ekonomickým životem, kdy nelze na region nazírat jen jako na území, ale navíc pojem region zahrnuje **ekonomické vztahy**. Na straně druhé nazírá na region jako na zeměpisný prostor. Tento pohled umožňuje region definovat jako prostor, ve kterém probíhá lidská aktivita.

Česká geografická škola chápe region jako část geografického prostoru, která je charakterizována **komplexe přírodních a socioekonomických prvků, vazeb a procesů**, jejichž specifickým rozmístěním, uspořádáním a mírou integrace se vytváří prostorová struktura s vnitřními zákonitostmi, kterými se odlišuje od okolních prostorových jednotek (Adamčík, 2002).

Regiony je možné klasifikovat různě. Lze rozeznávat regiony **homogenní a heterogenní** (Adamčík, 2002). Je možné je členit podle toho, zda se jedná o volně přirozené uspořádání, nebo uspořádání uměle vytvořené. Z tohoto pohledu lze rozlišit dva typy regionů:

- a) **administrativní regiony** - regiony vymezené administrativně, tj. odpovídající administrativně právnímu uspořádání. Podle zákona č. 248/2000 Sb. o podpoře regionálního rozvoje se rozumí regionem územní celek vymezený pomocí administrativních hranic krajů, okresů, správních obvodů obcí s pověřeným

obecním úřadem, správních obvodů obcí s rozšířenou působností obcí nebo sdružení obcí, jehož rozvoj je podporován podle tohoto zákona.

- b) **typové regiony** - regiony vymezené přírodními, demografickými, sociálními a ekonomickými podmínkami a charakteristikami, tzv. přirozené regiony.

Regiony lze indikovat, tj. definovat, charakterizovat, pomocí různých indikátorů jak kvantitativního, tak kvalitativního rázu. Indikátory by měly vyhodnotit dynamiku regionálního rozvoje, ale nemusí vystihovat všechny regionální charakteristiky, ale zejména ty, které lze ovlivnit alokací finančních prostředků (Hrabánková, Svatošová, Boháčková, 2006).

1.1. REGIONY NUTS

Klasifikace tzv. regionů NUTS (La Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques) byla zavedena Statistickým úřadem Evropských společenství (Eurostatem) ve spolupráci s ostatními orgány EU pro potřeby jednotné klasifikace struktury územních jednotek členských států. Konstrukce klasifikace vycházela z jednotných metodických principů Eurostatu s přihlédnutím k administrativnímu uspořádání konkrétního státu.

Od roku 2003 vstoupilo v platnost Nařízení Evropského parlamentu a Rady ES č. 1059/2003 ze dne 26. května 2003, o vytvoření společné klasifikace územních statistických jednotek (NUTS).

Hlavním důvodem pro zavedení společné evropské klasifikace NUTS je snaha o získávání zejména ekonomických informací o území na srovnatelné bázi. Nařízení č.1059/2003 nastavuje závazné limity charakteru územních statistických jednotek, čímž se vytvářejí základní předpoklady pro objektivní vyhodnocování a srovnávání různých evropských regionů. Na základě jednotně pojaté klasifikace je možno i jednotným způsobem pracovat se statistickými daty všech členských států.

Územní jednotka NUTS je základním a závazným systematickým nástrojem zejména pro statistické účely a pro poskytování statistických informací o území Evropské unie v rámci čerpání prostředků ze strukturálních fondů EU.

V ČR je klasifikováno celkem 8 územních jednotek NUTS 2 (včetně hl. m. Prahy): Severozápad, Severovýchod, Střední Čechy, Jihozápad, Jihovýchod, Střední Morava, Moravsko-Slezsko a Praha.

1.2. REGIONÁLNÍ DISPARITY

Každý region jako svébytný článek dosahuje různé míry rozvoje. Existují regiony vyspělé s vysokou životní úrovní, ale i regiony s podprůměrnou ekonomickou výkonností, vysokou nezaměstnaností a dalšími sociálními a ekonomickými problémy. Regiony se navzájem od sebe liší. Hovoří se o tzv. regionálních disparitách (OECD, 2005f).

Příčiny regionálních disparit je možné hledat v řadě oblastí. Problém jejich vzniku a jejich význam pro vývoj společnosti je zásadní otázkou, která dosud čeká na své uspokojivé objasnění společenskými vědami (Blažek, Uhlíř, 2002).

V sociálně ekonomické rovině jsou definovány příčiny regionálních rozdílů následovně (Matoušková a kol., 1992):

- a) přírodní podmínky,
- b) demografická situace,
- c) ekonomická struktura,
- d) relativně nízká mobilita pracovních sil,
- e) relativně nízká mobilita kapitálu,
- f) rigidita nákladů a cen,
- g) institucionální faktory,
- h) politická rozhodnutí,
- i) psychologické faktory.

Na základě zkoumání příčin regionálních disparit je možné rozlišit tři základní typy tzv. problémových regionů:

- a) **regiony zaostávající** – regiony chudé na přírodní zdroje, s nepříznivými přírodními podmínkami, které mají dopad jak na rozvoj zemědělství, tak i průmyslu,
- b) **regiony se stagnujícími či upadajícími základními odvětvími** – vyspělé průmyslové regiony, ale změnou struktury poptávky dochází ke stagnaci, někdy až k úpadku některých průmyslových odvětví,
- c) **regiony s nedostatečným využitím vlastních zdrojů** – nedostatečné využití vlastních zdrojů zapříčiňuje např. nedostatek kapitálu, nepříznivá politicko-ekonomická situace, vývoj v okolních regionech atd.

Ve většině evropských zemí jsou vymezeny tzv. **problémové regiony**, do kterých je soustředěna rozvojová finanční pomoc. Při jejich vymezování se používají následující ukazatele (Říha, Červený, 1998):

- míra nezaměstnanosti,
- úroveň příjmů,
- ekonomická úroveň oblasti,
- úroveň infrastruktury,
- demografický vývoj.

Problémové regiony představují území, která mají nepříznivý populační vývoj a stupeň migrace. Regionální disparity se bez zásahu veřejného sektoru, resp. státu, mohou výrazným způsobem prohlubovat. Rozdílné jsou zejména difference mezi jednotlivými venkovskými regiony z pohledu zemědělské produkce a stavu venkovského prostoru. Odlišnosti venkovského prostoru vůči městskému prostředí jsou více než patrné, na venkově není většinou dostatečný potenciál pro řešení neuspokojivé situace. Je zřejmé, že je nutné problémy cíleným přístupem řešit (Hrabánková, Boháčková, 2005).

Ve většině evropských zemí je cílem regionální politiky podpora rozvoje problémových regionů, spojená se snahou redukovat meziregionální diferenciace. Problém regionálních disparit řeší strukturální politika, která ve své obecné podobě usiluje o eliminaci rozdílů v hospodářské úrovni.

1.3. REGIONÁLNÍ EKONOMIKA A REGIONÁLNÍ POLITIKA

Adamčík (2002) vymezuje **regionální ekonomiku** jako obor ekonomické analýzy, který se zabývá prostorovým rozdělením ekonomických činností a prostorovými rozdíly v úrovních ekonomické výkonnosti.

Co se týká zemědělství, prvovýroba má celoplošný charakter, zemědělská činnost tudíž tvoří součást víceméně každé regionální ekonomiky. Ekonomika zemědělství musí být v různém rozsahu zahrnována do téměř všech regionálních ekonomik.

Agrární ekonomika je definována jako aplikovaná sociální věda zabývající se tím, jak se využívá technických znalostí a omezených produkčních zdrojů jako půda, práce, kapitál. Sleduje management produkce potravin a jejich distribuci k odbytu různým členům společnosti v čase. Stejně jako ekonomika obecně, agrární ekonomika hledá vztahy příčina-důsledek. Užívá vědecké metody a ekonomické teorie, aby odpověděla na problémy v zemědělství a agrobusinessu (Cramer, Jensen, 1994).

Regionální politika řeší regionální ekonomiku na relativně samostatných územích, zabývá se ekonomickými vztahy územně správních jednotek a jejich ovlivňování okolí. K optimálnímu rozvoji celého národního hospodářství přispívá co nejpříznivější vývoj jeho jednotlivých částí. Existují zde totiž stále intenzivnější vazby, a to jak mezi regiony, tak i ve vztahu regionu k národním hospodářství i k jeho vlivu na ostatní národní ekonomiky (Blažek, Uhlíř 2002).

Regionální politika představuje podle klasické definice všechny veřejné intervence vedoucí ke zlepšení geografického rozdělení hospodářských činností. Ve skutečnosti se regionální politika pokouší napravit určité prostorové důsledky volné tržní ekonomiky ve smyslu dosažení dvou vzájemně závislých cílů: ekonomického růstu a zlepšení sociálního rozdělení (Klaassen, Vanhoven, 1990).

Matoušková a kol. (1992) charakterizuje regionální politiku jako soubor opatření a nástrojů, pomocí kterých má dojít ke zmírnění nebo odstranění rozdílů v ekonomickém rozvoji dílčích regionů.

Regionální politika směřuje k tomu, aby i méně výkonné, tj. méně vyspělé, ale i ekonomicky úspěšné a konkurenceschopné regiony zlepšovaly svoji prosperitu a výkonnost. Menší výkonnost některých regionů bývá způsobena jejich odlehlou polohou, nedostatečnými přírodními zdroji, ale spolupůsobí také historické a kulturní faktory. Důvody k podpoře méně výkonných regionů jsou (Maier, Čtyroký, 2000):

- **sociální a politické** – jde o rovnoprávné šance lidí na kvalitu života a uplatnění v kterékoli části regionu,
- **ekonomické** – nedostatečně prosperující regiony znamenají nedostatečné využití území jako výrobního faktoru, navíc vyžadují zvýšenou asistenci veřejných zdrojů v podobě sociálních služeb a podpor v regionu.

Novější definice regionální politiky uvádí, že se regionální politika v obecném pojetí zabývá prostorovými aspekty hospodářské politiky státu, poznáváním a analyzováním úrovně jednotlivých regionů a usměrňováním jejich dalšího rozvoje. Jejím cílem je pak především redukovat prostorové nevyváženosti, hlavně v důsledku nerovnoměrného vývoje ekonomické aktivity, prosperity a konkurenceschopnosti jednotlivých regionů, zejména u tzv. problémových regionů, a to výběrem a podporou toho rozvojového potenciálu, který má v daném regionu růstové předpoklady (Blažek, Uhlíř, 2002).

Z výše uvedených definic vyplývá, že regionální politika má příznivé ovlivnit prostorové důsledky volné tržní ekonomiky v duchu vytvoření podmínek pro další ekonomický růst regionů a zlepšit sociální rozdělení ekonomických efektů.

Všechny postupy regionální politiky spočívají v přerozdělování vytvořených ekonomických statků. Kritici regionální politiky tvrdí, že přesunem zdrojů ve prospěch méně výkonných regionů se nerealizuje část ekonomického potenciálu regionů výkonnějších, které by byly schopny odňatých zdrojů efektivněji využít. Tedy úhrnná produkce při přerozdělování zdrojů ve prospěch méně výkonných regionů je vždy nižší, než by mohla být bez přerozdělování (Maier, Čtyroký, 2000).

Regionální politiku lze provádět při současném respektování místních-regionálních zvláštností, navíc i přírodních hodnot území a požadavků tvorby a ochrany životního prostředí. Regionální politika a solidární pomoc regionům v nevýhodné situaci zároveň nesmí mít demotivující účinek pro oblasti s růstovým potenciálem (Blažek, 1998).

Vedou se diskuse, zda regionální politiku provádět a jakým způsobem. Argumenty pro provádění regionální politiky obecně lze spatřovat zejména v oblasti ekonomické. Správným použitím nástrojů regionální politiky dojde dle Matouškové a kol. (1992) k:

- a) **plnému využití všech výrobních faktorů**, zejména však pracovní síly – nedostatečné využití pracovních zdrojů znamená snížení hrubého domácího produktu státu,
- b) **zvyšování ekonomického růstu všech regionů** – nízká úroveň rozvoje určitých regionů ve státě představuje omezení tržních možností silnějších regionů a tím i pokles ekonomického růstu státu,
- c) **optimálnímu rozmístění firem** – optimální lokalizace soukromé firmy se může jevit z pohledu celospolečenských zájmů odlišně než z pohledu konkrétního podnikatele, který nemusí počítat s řadou externích nákladů, které nese stát či obec (např. využití veřejné infrastruktury, ochrana přírody),
- d) **snížení nákladů přelidnění** – vysoká koncentrace ekonomických činností a obyvatelstva v několika málo regionech státu přináší obvykle vysoké náklady přelidnění. Náklady na hlavu rostou s počtem obyvatel vždy, ale od určité úrovně výrazně progresivně, je tedy nutno „optimalizovat“ velikost aglomerací,
- e) **zlepšení vztahů mezi regionální nerovnováhou a inflací** – dojde k růstu mezd při nedostatku pracovních sil.

Argumenty pro provádění regionální politiky lze nalézt i v jiných oblastech. Jedná se zejména o motivy:

a) **sociální,**

- plná zaměstnanost, tj. umožnit co nejvíce lidem uplatnit právo na práci,
- regionální rozdělení příjmů, tj. zmírňování nadměrné diferenciací - z hlediska sociální spravedlnosti a ospravedlnitelnosti - příjmů v různých regionech,
- snaha o dosažení maximální míry tzv. obecného blaha (soubor mnoha faktorů důležitých pro životy lidí, souvisí s celkovou tzv. kvalitou života),
- nárokování obyvatel zaostávajících regionů na stejně vysokou životní úroveň jako mají v regionech nejvyspělejších,

b) **ekologické,**

- v rámci trvale udržitelného rozvoje v zájmu obyvatel méně rozvinutých regionů, ale i v zájmu obyvatel přelidněných regionů.

(Matoušková a kol., 1992)

S rozvojem hospodářství, vývojem poznání světa a vývojem názorů na roli státu v ekonomice a společnosti se postupně měnilo i pojetí regionální politiky.

Tradiční regionální politika byla orientována na úkoly dichotomního typu, kdy na jedné straně byly vysoce rozvinuté regiony, na straně druhé pak zaostávající regiony. Šlo zejména o agrární oblasti, které zvyšovaly svoji úroveň v procesu industrializace. V posledních letech však dochází k rychlejšímu geografickému pohybu regionálních problémů, který je vyvolán strukturálními změnami v ekonomice. Regionální politika musí na tyto přeměny reagovat využíváním nových přístupů a nástrojů. Těžiště regionální politiky se přenáší na samotné regiony, zároveň se projevuje tendence k oslabování národních hranic z hlediska pohybu pracovních sil, zboží, služeb i kapitálu (Matoušková a kol., 1992).

Soudobá regionální politika užívá různé nástroje pro řešení problémové situace v regionech (Maier, Čtyroký, 2000):

- **přímou stimulaci privátních investorů v regionu**, tj. zvýhodňuje se přístup k pozemkům, úvěrům, poskytují se dotace na investice,
- **rozvojové investice do infrastruktury**, tj. do technických a dopravních infrastruktur, do občanského vybavení,
- **investice do lidských zdrojů**, tj. do rekvalifikací pracovní síly, vzdělávacích a výzkumných institucí.

1.3.1. STRUKTURÁLNÍ POLITIKA

Evropská unie nepřistupuje ke všem regionům stejně vzhledem k existujícím ekonomickým a sociálním rozdílům mezi oblastmi. Celkový rozvoj a životní úroveň v EU a v jednotlivých evropských regionech dosahuje výrazně odlišných výsledků, díky tomu je v řadě regionů oslaben hospodářský rozvoj. Na základě těchto zjištění byla vytvořena **politika soudržnosti**, která je brána jako výraz celoevropské solidarity a jako předpoklad ekonomické účinnosti a konkurenceschopnosti celosvětového měřítka (Ministerstvo pro místní rozvoj, 2000).

Jedním z prvků politiky Evropské unie je tvrzení, že ekonomické a sociální rozdíly mohou působit jako destabilizující činitel pro Unii jako celek. Čím bohatší a lépe prosperující jsou všechny evropské regiony a čím rovnoměrněji je bohatství mezi všechny regiony rozdělováno, tím lépe i pro Evropskou unii jako celek. Společnost sama o sobě bez podpory vyváženého rozvoje ale nedosáhne. Volný trh EU naopak spíše zhoršuje pozici chudších oblastí (Mlejnecká, 2003f).

Na podporu soudržnosti, tedy o vyrovnávání podmínek uvnitř členských států i mezi těmito státy, proto vznikly tzv. **strukturální fondy**, které byly zřízeny Radou ES. Konkrétně fondy přispívají na podporu oblastí se strukturálními problémy, na výstavbu infrastruktur, vzdělávání obyvatelstva či zlepšování životního prostředí. Dále podporují konkurenceschopnost a investice, zvýšení kvality produkce a zlepšování podnikatelského prostředí.

Pod pojmem strukturální fondy se rozumí čtyři samostatné fondy: Evropský fond regionálního rozvoje, Evropský sociální fond, Evropský zemědělský řídicí a garanční fond, Finanční nástroj pro řízení rybolovu a Kohezní fond.

Financování zemědělství a rozvoje venkovských oblastí v celé Evropské unii zajišťuje **Evropský zemědělský řídicí a garanční fond (EAGGF - European Agricultural Guidance and Guarantee Fund)**, který je finančním nástrojem Společné zemědělské politiky. Fond se dělí na dvě sekce – Garanční a Orientační.

Z Garanční sekce jsou financovány především výdaje na zemědělské tržní organizace a opatření pro rozvoj venkova. Další výdaje tvoří investice v oblasti veterinářství, propagační a informační činnosti spojené se Společnou zemědělskou politikou. Mezi opatření patří podpory pro farmáře hospodařící v LFA (méně příznivých oblastech), na ochranu životního prostředí a krajiny, pro předčasný odchod do důchodu a na zalesňování zemědělské půdy.

Orientační sekce EAGGF podporuje opatření, která nemohou být podporována z Garanční sekce. Podporuje mladé farmáře, konverzi, diverzifikaci, změnu orientace a podporu kvality zemědělské produkce, rozvoj venkovské infrastruktury a cestovního ruchu, prevenci přírodních kalamit, ochranu kulturního dědictví, rozvoj a využití lesů.

V rámci strukturálních fondů jsou zavedeny principy a zásady, kterými se členské státy a jednotliví žadatelé o podporu musí řídit. Jedná se o:

- **princip programování** - z fondů EU se financují programy (ne jednotlivé akce), které mají návazné projekty členěné podle priorit a opatření. Jde o komplexní přístup k cílovým projektům. Projekty jsou víceoborové a víceleté, jsou předkládány na vládní úrovni jednotlivých členských zemí, nikoliv na základě dílčích krátkodobých programů zabývajících se dílčími individuálními problémy.
- **princip doplňkovosti (adicionality)** - peníze ze strukturálních fondů EU nenahrazují národní strukturální podpory, ale jsou pouze doplňkovými zdroji. Budou převedeny do státního rozpočtu, který pak prostředky přerozdělí po doložení, že podnikatelský subjekt, který o podporu žádá, se sám bude též finančně podílet.
- **princip koncentrace** - soustředění úsilí a finančních prostředků do oblastí, v kterých se předpokládá nejvyšší zhodnocení vložených prostředků a kde se předchází rozdrobení financí na řadu méně významných akcí.
- **princip partnerství** - spolupráce lokálních, regionálních i centrálních orgánů na přípravě a realizaci projektu.
- **princip monitorování a hodnocení programů a projektů** - jeden z obecně nejdůležitějších principů, který zajišťuje efektivnost vynaložených finančních zdrojů. Před schválením projektu bude požadováno podrobné hodnocení jeho dopadů, realizace projektu pak bude průběžně monitorována a v závěru dojde ke zhodnocení přínosu projektu. Realizace tohoto principu je spojena se založením Monitorovacího výboru a Řídícího orgánu. Dále je tato činnost spjata s ustavením Národního monitorovacího výboru pro SAPARD a osmi regionálními monitorovacími výbory na úrovni NUTS 2.
- **princip subsidiarity** - rozhodování má být prováděno na takové úrovni, která je k řešení problému věcně nejzpůsobilější, tzn. že rozhodovací pravomoci budou delegovány na národní, regionální nebo místní úroveň.
- **zásada vazby na programové dokumenty** – tj. na regionální a sektorové operační programy a na přijaté rozvojové strategie a agrární politiku.

- **zásada víceúrovňového programování a projektování:**
 1. tvorba strategie – výstupem je určitá politika (agrární, regionální, sociální,...),
 2. tvorba taktiky – výstupem je program (návrh projektu, identifikace získání finančních zdrojů,...),
 3. realizace opatření formou projektů – čerpání finančních zdrojů, hodnocení.
- **zásada přednosti komplexních projektů** – projektů, které zahrnují rozvoj území jako celku, řeší problémy venkovského obyvatelstva, jeho ekonomickou a sociální stabilitu, ochranu životního prostředí apod.
- **zásada konzultace se zástupci hlavních zájmových skupin** – je důležité, aby každý projekt a program byl v souladu se zájmy hlavních skupin všech úrovní.

Podle těchto principů a zásad se procesu plánování a rozhodování o státních prioritách účastní vládní a správní orgány všech úrovní – celostátní, regionální i místní, stejně jako představitelé všech možných dalších sektorů – odborových svazů, podnikatelských asociací, akademické obce a též – jak to již nyní je v mnoha zemích běžné – zástupci občanských sdružení. Myšlenka "partnerství", v němž je zastoupena řada zájmů, představuje demokratický přístup k formulování rozvojových priorit (Mlejnecká, Kříž, 2003c).

1.3.2. REGIONÁLNÍ POLITIKA ČR

Regionální politika sehrává v České republice roli dlouhou dobu. Do roku 1989 se vliv rozdílných přírodních podmínek řešil plošně uplatňovanou dotační politikou. Oblasti nevýhodné pro zemědělskou výrobu byly dotovány, čímž docházelo k stírání rozdílů v ekonomické a sociální úrovni regionů. S přechodem na tržní hospodářství a transformací ekonomiky se rozdíly mezi oblastmi začaly výrazně prohlubovat (Hrabánková a kol., 1996).

Regionální politika v ČR nabývá na větším významu zejména v druhé polovině 90. let 20. století v souvislosti se změnami způsobenými přechodem na tržní hospodářství, ale i v souvislosti se vstupem do EU. Česká republika přijala zásady a priority regionální politiky EU. V rámci předvstupní spolupráce měla ČR možnost využít předvstupní programy pomoci /Phare, ISPA a SAPARD/. Tato pomoc EU kandidátským zemím nastínila pravidla platná pro strukturální fondy EU.

Regionální politiku v podmínkách ČR je možno definovat jako koncepční a výkonnou činnost státu a regionálních a místních orgánů, jejichž cílem je:

- a) zajistit harmonický a vyvážený rozvoj jednotlivých regionů,
- b) snižovat neopodstatněné rozdíly mezi nimi,

- c) podporovat jejich rozvoj, zejména pokud jde o aktivaci nedostatečně využívaného hospodářského a sociálního potenciálu.

Hlavním cílem regionální politiky v zemědělství je udržení výkonného území a osídlení v problémových a ohrožených regionech a podpora vyváženého rozvoje regionů. Pro postavení zemědělství v národním hospodářství je rozhodující nový pohled na zemědělství. V návaznosti na reformy Společné zemědělské politiky je patrná orientace na obnovu přírody a krajiny, ochranu obnovitelných zdrojů atd. Díky této změně přístupu se mění i regionální politika, kdy dochází k řešení řady otázek, které lze vymezit ve čtyřech sekcích:

- a) řešení restrukturalizace výroby ve smyslu omezení výroby nadprodukce a komodit, které nejsou z hlediska daných podmínek v regionu perspektivní,
- b) řešení problémů zaměstnanosti s ohledem na nutnost stability venkovského osídlení a péči o krajinu, ve kterých by odchod obyvatel znamenal trvalou ztrátu rázu krajiny,
- c) rozvoj zemědělských činností pro jiné než potravinové účely a s tím související obnova energetických zdrojů,
- d) rozvoj mimoprodukčních funkcí zemědělství a řešení infrastruktury, služeb pro obnovu a udržení krajiny apod.

Regionální politika, včetně politiky rozvoje venkova, je realizována prostřednictvím dotací a podpůrných programů dle odvětvových ministerstev. Kromě Ministerstva zemědělství a Ministerstva pro místní rozvoj, které financují regionální politiku, podílí se zde i Ministerstvo průmyslu a obchodu a Ministerstvo životního prostředí.

Strukturální politika České republiky se řídí tzv. Národním rozvojovým plánem, koordinovaným Ministerstvem pro místní rozvoj.

Národní rozvojový plán (NRDP - National Rural Development Plan) je strategickým dokumentem na úrovni státu. Jedná se o komplexní rozvojovou strategii území ČR, vytvářenou pro získávání finančních prostředků ze strukturálních fondů EU. Obsahuje dvě části - Regionální operační program a Sektorový operační program, které byly vytvořeny v souladu s požadavky EU.

V **Regionálním operačním programu** (ROP) jsou rozpracovány rozvojové cíle a opatření. V České republice byl vytvořen tzv. Společný ROP (SROP), protože všechny NUTS 2 (kromě hl. m. Prahy) spadají do cíle 1 programového období 2000-2006 strukturálních fondů. Program je zpracován pro NUTS 2, který je sice vyšší územně

statistickou jednotkou než je kraj, ale díky své velikosti Středočeský kraj tvoří zároveň NUTS 2 Střední Čechy.

SROP obsahuje dvě opatření, týkající se zemědělství, opatření o investicích do péče o krajinu včetně revitalizace krajinných prvků a rozvoje mimoprodukčních funkcí zemědělství a opatření o zvýšení konkurenceschopnosti, kvality a intenzity zemědělství, lesnictví a vodního hospodářství, rozvoj doplňkových a následných služeb pro zemědělství, lesnictví a zpracovatelský průmysl.

Sektorový operační program je tvořen pro jednotlivé sektory. Jedním z nich je i zemědělství, další sektory tvoří průmysl, doprava, rozvoj lidských zdrojů, životní prostředí a cestovní ruch.

Sektorový operační plán Zemědělství využívá fondy Ministerstva zemědělství a opírá se o základní priority:

- **trvale udržitelný rozvoj venkovských oblastí,**
 - renovace a rozvoj vesnice, ochrana a zachování dědictví venkova, rozvoj a zlepšování infrastruktur spojených se zemědělstvím, podpora zvýšení atraktivity turistiky a řemesel, základní služby pro ekonomiku venkova, finančnictví a rozvoj služeb,
- **rozvoj multifunkčního zemědělství, lesnictví a vodního hospodářství,**
 - méně příznivé oblasti a oblasti s horšími přírodními podmínkami, agroenvironmentální opatření pro oblasti s ekologickými omezeními, zalesňování ploch, zlepšování kvality půdy, nová parcelace pozemků, diversifikace zemědělských činností, ochrana životního prostředí, zachování krajiny, zlepšování péče o zvířata,
- **zvýšení konkurenceschopnosti zemědělství a lesnictví,**
 - investice do podniků, podpora začínajících mladých zemědělců, odborná školení, zlepšení sklizně, zpracování a odbytu produktů, předčasný odchod do důchodu, obnova potenciálu při přírodních katastrofách).

(Usnesení vlády ČR č. 235/1998)

Z nastavení priorit je patrné propojení zemědělství s venkovským prostorem.

Financování celého Národního rozvojového plánu probíhá z národních zdrojů příslušné rozpočtové kapitoly a z finančních prostředků EU (Strukturální fondy).

1.4. REGIONÁLNÍ ROZVOJ

Regionální politika byla původně motivována čistě sociálními důvody. Koncem padesátých a začátkem šedesátých let 20. století nabyla na významu ekonomická kritéria, především hledisko růstu a rozvoje. Postupně se vytvářely jednotlivé koncepce regionálního rozvoje. Teorií o tom, co je regionální rozvoj, byl vytvořen poměrně značný počet, vycházejí z mnoha různých, často protichůdných, idejí.

Jednoduché dělení teorií regionálního rozvoje rozděluje přístupy do dvou skupin (Blažek – Uhlíř, 2002):

- **teorie regionální rovnováhy** (tzv. konvergenční teorie), které tvrdí, že přirozenou základní tendencí regionálního vývoje je vyrovnávání rozdílů mezi regiony,
- **teorie regionální nerovnováhy** (tzv. divergenční teorie), které tvrdí, že v průběhu vývoje dochází spíše k dalšímu zvětšování meziregionálních rozdílů.

Základní rozdíl mezi oběmi skupinami teorií spočívá v přiřazování většího významu a převahy mechanismům a procesům nivelizačním nebo naopak, zda převažují mechanismy a procesy diferenciační. Ve své většině autoři i zastánci obou základních teoretických směrů samozřejmě přiznávají i existenci opačných procesů, jejich působení však považují za dočasné, náhodné nebo za slabší (Blažek – Uhlíř, 2002).

Adamčík (2002) vymezuje základní teorie regionálního rozvoje (TRR) následovně:

A. TRR založené na abstraktním modelovém přístupu

- teorie vidí všechno ekonomické dění v prostorové dimenzi a ukazuje, že výroba a její rozmístění v prostoru jsou od sebe neoddelitelné,
- tyto teorie v ČR nezdůvodňují, ale užívají se výsledky použití těchto metod, tzv. regionální násobitelé (zaměstnanosti, investic...).

B. TRR založené na teoriích růstu keynesiánského typu a na mobilitě výrobních faktorů

- teorie vycházejí z předpokladu, že ekonomické problémy jsou nedokonalé již svým vytyčením, jestliže se s nimi nezachází jako s problémy rozvoje a růstu. Kdyby v regionech existovala rovnováha, růst by se zastavil. Ve skutečnosti je region vyvíjejícím se systémem a je nutné ho chápat **dynamicky**.
- existuje více přístupů v rámci této teorie:

B.1. sektorová teorie růstu ekonomické báze regionu – podle této teorie je ekonomická báze regionu tvořená třemi, resp. čtyřmi sektory: primárním sektorem, tj. prvovýrobou, sekundárním sektorem, tj. zpracovatelským

odvětvím, terciálním sektorem, tj. službami a navíc, v poslední době se prosazujícím, kvarciérem, tj. vědou a technikou. Růst ekonomické báze regionu pak probíhá ve stádiích: od primárního sektoru k sekundárnímu, spojenému s přesunem pracovních sil z primáru do sekundéru a dále podle sektorů.

Nevýhodou této teorie je práce s velkými agregáty. Teorie je vhodná pro koncipování růstu ex ante v prognózách a pro analýzu vývoje ex post, která má ukázat hlavní vývojové tendence báze v minulosti a budoucnosti.

B.2. teorie exportní báze a integrace – tato teorie zakládá rozvoj regionu na programu vývozu. V podstatě se jedná o modifikaci teorie sektorové, kdy hnací úloha odvětví je přisuzována exportním odvětvím, ostatní odvětví se exportním přizpůsobují a zabezpečují jejich činnost.

Teorie se značně rozšířila ve spojení s procesy ekonomické integrace, bez exportních trhů není možná expanze odvětví.

B.3. polarizační teorie regionálního rozvoje (Perrouxe) – k rozvinutí této teorie přispělo dynamické pojetí ekonomické báze. Předpokladem jejího vzniku je vyšší stupeň rozvoje ekonomiky. Teorie spojuje teorii prostorového uspořádání ekonomické činnosti s teorií hospodářského růstu. Růst se neobjevuje všude najednou, projevuje se v bodech, v pólech růstu a to s různou intenzitou a v konečném efektu působí na národní hospodářství jako celek. Pólem rozvoje je hnací ekonomická jednotka nebo soubor takovýchto jednotek, které vyvolávají impulsy k rozvoji, tj. když zvýší své výstupy, způsobí zároveň zvýšení výstupů jiných podniků či odvětví. Tyto podniky se pak nazývají hnanými. Hospodářský rozvoj tedy představuje výslednici působení hnacích jednotek na hnané jednotky. Tato teorie není teorií koncentrace ekonomických aktivit do jednoho bodu. Zakládá se na vytváření hierarchické struktury, kdy se rozvíjí národní metropole při současném rozvoji regionálních rozvojových pólů a dalších vedlejších a bočních pólů a os rozvoje.

B.4. teorie rovnovážného rozvoje – teorie podporuje rozmístění rozvojových investic poměrně rovnoměrně po celém území a tím se dosáhne pomoci každé zaostávající oblasti.

Výhodou této teorie je zabezpečení sice pomalého, ale rovnovážného růstu.

B.5. teorie velkého popudu (Rosenstein – Rodan) – teorie se zakládá na myšlence, že existuje určité množství hospodářských zdrojů, které je nutno vynaložit na regionální rozvoj, jestliže má být úspěšný.

Podmínkou je velká investice do regionu.

B.6. Liebensteinova teorie kritického úsilí (Liebenstein) – myšlenkou teorie je nutnost koncentrace investic a zabránit jejich roztříštěnosti v prostoru a čase. Dávkování investic má mít podobu šoků rychle zvyšujících důchody obyvatel regionů, které mají být podporovány.

B.7. teorie implantace (Klaasen) – implantace je lokalizace velké ekonomické aktivity, schopné vzbuzovat indukované efekty, do zaostávajícího regionu. Teorie tvrdí, že na sérii indukovaných efektů implantované aktivity je možno vybudovat technologický a ekonomický komplex, který je schopný povznést rozvoj regionu.

B.8. teorie stádií růstu (Rostow) – teorie se opírá o vývojová stadia regionu. Rozvoj regionu probíhá v několika stádiích. Regionální rozvoj musí překonat práh a poté započne rychlá akumulace kapitálu v regionu. Nastává stadium rozvoje a zralosti.

Teorie neodráží fakt, že akumulace kapitálu snižuje efektivnost kapitálu a vede k jeho pohybu do jiných regionů, kde je kapitálu méně, z toho plyne tendence rozvoje periferních regionů.

B.9. teorie tvorby tzv. územně odvětvových komplexů – teorie uplatňovaná v bývalém SSSR, která se opírá o plánovité založení průmyslového komplexu v území s navazujícími odvětvími.

Rozvoj regionu závisí nejen na podpoře shora, ale zejména na činnosti regionálních aktérů, tj. zdola. Trendy v regionálním rozvoji směřují k soustředění pozornosti na rozvoj projektů. Projekty představují v současné době základní potenciál pro rozvoj regionu, kdy dobře zpracovaný projekt znamená možnost získat finanční podporu na rozvoj jak z regionálních, státních, tak zejména z evropských fondů.

Při rozvoji projektů vznikají v návaznosti na regionální kontext čtyři činnosti (Adamčík, 2003):

- **aktivizace a vytváření sítí aktérů**, tj. hledání, podněcování, motivování nositelů myšlenek, projektů a znalostí v oblastech, které jsou pro region ze strategického pohledu nejdůležitější,

- **moderování, resp. organizace procesu tvorby projektů**, tj. proces rozvoje projektu, kdy se regionální aktéři snaží prosazovat své projektové myšlenky,
- **vedení projektů, resp. nositelství projektů**, tj. přebírání zodpovědnosti za projekty,
- **získávání zdrojů**, tj. vytvoření podmínek pro zahájení projektu.

Regionální rozvoj v České republice má oporu v zákoně č. 248/2000 Sb. o podpoře regionálního rozvoje, dále v zákoně č. 129/2000Sb., o krajích a zprostředkovaně v dalších předpisech, např. v zákoně č. 250/2000Sb. o rozpočtových pravidlech územních rozpočtů a jde o to, že kraj v samostatné působnosti pečuje o komplexní územní rozvoj (§ 14 z. 248/2000Sb.).

Kraj podporuje rozvoj regionů vymezených v programu územního obvodu kraje dle svých konkrétních potřeb s ohledem na vyvážený rozvoj svého územního obvodu (§ 8 z. 248/2000Sb.). Kraj vykonává přenesenou působnost (§ 29 a 30 zák. č. 129/2000Sb.), tzn. je vykonavatelem státní správy.

2. ZEMĚDĚLSTVÍ - VYBRANÉ ASPEKTY

Zemědělství představuje produkci potravin, krmiv a dalších produktů prostřednictvím cíleného pěstování rostlin a chovu domestikovaných zvířat.

Tisíce let zemědělské aktivity jako pěstování plodin a chování zvířat spoluutváří krajinu a ovlivňuje habitus divokých zvířat. Řada rostlin, hmyzu, ptáků i savců nyní závisí na pokračování zemědělství. Zemědělství se postupem doby stalo intenzivnějším a specializovaným, zejména během posledních padesáti let (IEEP, 2005).

2.1. ZEMĚDĚLSTVÍ JAKO SOUČÁST NÁRODNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ

Primárním posláním zemědělství je zabezpečení potravin, svým charakterem ale přesahuje produkční úkol a nabývá mimořádného společenského významu. Zemědělství svým plošným charakterem výroby ovlivňuje životní prostředí, vzhled krajiny a život velké části populace.

Zemědělství je důležitým sektorem rozvoje národního hospodářství. Jeho potenciální přínosy shrnuje Norton - Alwang (1993). V jejich teorii o roli zemědělství v ekonomickém rozvoji uvádějí následující přínosy zemědělství k národnímu hospodářství:

- **produkce potravin** – růst produkce potravin je klíčovým přínosem zemědělství v době rostoucí populace a růst příjmů, které jsou vynakládány na potraviny, je hlavním přínosem zemědělství k ekonomickému rozvoji.
Potraviny bývají nazývány *wage good* (mzdové zboží), protože pracovníci, pobírající mzdu, utratí tak vysoký podíl svých příjmů za potraviny, že ceny potravin mají hlavní vliv na reálné mzdy. Kdyby produkce potravin neudržela krok s poptávkou v raných stádiích rozvoje, ceny potravin by měly tendenci růst, nominální mzdové sazby by rostly, zisky a investice by se snižovaly, růst a zaměstnanost by stagnovaly.
- **práce** – jedním z nejdůležitějších závěrů modelu duální ekonomiky, zabývající se nadbytkem pracovní síly, je zjištění, že přesun nadbytku pracovních sil ze zemědělství do průmyslu může být zdrojem ekonomického růstu. Získání pracovní síly je zřídka problémem produktivity. V podstatě, pracovní síla bude propouštěna ze zemědělství bez obětování produkce. Vyvážená cesta rozvoje požaduje, aby tato uvolněná síla byla absorbována ostatními sektory.
- **kapitál** – potřeba kapitálu pro ekonomický růst je enormní. Kapitál je potřebný pro určité druhy zemědělských vstupů, pro infrastrukturu, pro bydlení... Pokud je zemědělství výrazným sektorem, může být kapitál získáván i z něho.
- **zahraniční obchod** – zemědělství často ovlivňuje bilanci zahraničního obchodu a může být přínosem pro národní hospodářství jako celek.
- **poptávka trhu** – rostoucí příjmy v zemědělství vytvářejí potenciální růst domácí poptávky po vstupech do zemědělské výroby a po spotřebním zboží. Na základě vazby mezi růstem výstupu zemědělství a nezemědělského sektoru se zvyšuje růst příjmů v nezemědělském sektoru.
- **rural welfare** – rozvoj zemědělství může mít přímý vliv na zlepšení rural welfare.

Na zemědělství v rámci národního hospodářství úzce navazuje zpracovatelský průmysl, který je důležitý pro přeměnu, transport a transfer potravin ke konzumentovi. Navíc je zemědělství závislé na dodávkách vstupů do zemědělství. Závislost na průmyslových odvětvích je poměrně vysoká (Cramer – Jensen, 1994).

Při posuzování zemědělství jako celku je nutné definovat úlohy, které agrární sektor naplňuje. Funkce zemědělství nejsou obecně jednotně vymezeny, různí autoři nabízejí různé definice.

Funkci zemědělství a využívání půdy vymezuje FAO (1999):

- **produkční funkce** – zemědělství produkuje potraviny, vlákninu ale také nepotravinářské produkty (např. paliva), kterými přispívá k obnovitelným zdrojům energie,
- **ekonomická funkce** – zemědělství přispívá k ekonomickému rozvoji, který zahrnuje hromadění finančního kapitálu díky výnosům z prodeje produkce a služeb, přitahování nových finančních zdrojů (úvěry a podpory) a růst ekonomické aktivity dosažené různými vlivy na region jako celek,
- **sociální funkce** – zemědělství vytváří a udržuje pracovní příležitosti nejen v zemědělství, ale i v navazujících odvětvích, přispívá tak k zachování osídlení ve venkovských regionech a ovlivňuje infrastrukturu,
- **environmentální funkce** – zemědělství plní také roli ekologickou a krajinotvornou.

Multifunkční přístup nazírá na funkce zemědělství nejen z tradičního pohledu, tj. produkce soukromých statků jako jsou potraviny, ale zemědělství produkuje soubor veřejných statků. Mezi základní prvky veřejných statků patří (Romstad a kol., 2000):

- **krajina:** nabízí biodiverzitu, umožňuje zachovat kulturní dědictví, nabývá okrasné hodnoty, poskytuje prostor pro rekreaci a přístup k přírodě, nabývá ale i vědecké a vzdělávací hodnoty,
- aspekty týkající se **potravin:** zabezpečení, kvalita a bezpečnost potravin,
- **rurální témata:** zachování venkovského osídlení a ekonomické aktivity na venkově.

Statky bývají místně nebo regionálně určené. Některé statky jsou unikátní a může je poskytnout jen zemědělství (dále viz kapitola 2.4. Multifunkční zemědělství).

Další pohled na rozlišení funkcí zemědělství lze nalézt v *Průvodci ke světovým zdrojům 2000-2001* (OSN, Světová banka, Ústav pro světové zdroje, 2000), ve kterém je vymezen tzv. **ekosystémový přístup**. Tento přístup respektuje přirozené hranice a řídí se spíše holisticky než sektorálně. Primární snahou je optimalizování souborů statků a služeb, které ekosystémy poskytují a zároveň zachovat nebo zvýšit jejich schopnost poskytovat tyto

statky a služby i v budoucnosti. Ekosystém je definován jako společenství vzájemně se ovlivňujících organismů a fyzického prostředí, ve kterém žijí. Ekosystémový přístup hodnotí, jak lidské využívání ekosystému ovlivní jeho funkce a produktivitu. Přístup zastává dlouhodobé a prostorově všestranné hledisko, explicitně provazuje lidské potřeby s biologickou kapacitou ekosystémů k plnění těchto potřeb a nesoustřeďuje pozornost pouze na produkci. Nazírá na produkci statků a služeb jako přirozený produkt zdravého ekosystému, nikoliv jako konečný cíl sám o sobě. Péče o ekosystém není úspěšná, pokud nezachovává nebo nezvyšuje kapacitu ekosystému produkovat požadované statky a služby i v budoucnosti.

Ekosystémový přístup rozlišuje pět kategorií ekosystémů, kdy rozeznává pobřežní, lesní, travinné, sladkovodní a zemědělské ekosystémy. Ekosystémy dle typu se dělí na ekosystémy **přírodní a řízené**. Přírodní si zachovaly mnoho ze své původní struktury a funkce, jako jsou přírodní lesy a pastviny. Ekosystémy řízené byly modifikovány, aby obohatily výtěžek určitých produktů, sem patří zemědělské pozemky, pastviny a produkční lesy.

Zemědělství jako ekosystém poskytuje potravinové plodiny, textilní plodiny a genetické zdroje plodin jako primární statky ekosystému. Zemědělství jako ekosystém poskytuje také služby:

- **udržování omezených funkcí povodí** – infiltrace, kontrola záplav, částečná ochrana půdy,
- **poskytování stanovišť** ptákům, opylovačům a půdním organismům důležitým pro zemědělství,
- **vybudování půdní organické hmoty,**
- **izolování atmosférického uhlíku,**
- **poskytování pracovních příležitostí.**

Průvodce ke světovým zdrojům 2000-2001 poukazuje na pokles kapacity ekosystémů. V případě zemědělství je stav ekosystému smíšený. Přestože výnos plodin stále stoupá, stav ekosystémů, na nichž jsou tyto plodiny závislé, ve většině světa upadá. Přibližně dvě třetiny zemědělské půdy bylo v průběhu minulých padesáti let degradováno erozí, zasolením, zhutněním, vyčerpáním živin, biologickou degradací nebo znečištěním. Degradací je ohroženo 65 % zemědělské půdy, přičemž 40 % zemědělské půdy je silně nebo velice degradováno.

2.2. ZEMĚDĚLSTVÍ A ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

Zemědělství ovlivňuje životní prostředí jak pozitivně, tak negativně. Oba aspekty je nutné zvažovat, tak aby bylo možné pochopit negativní vlivy a eliminovat je a naopak určit přínosy a podporovat je.

Intenzivní a specializované zemědělství má v poslední době rostoucí negativní vliv na přírodní prostředí. V ohrožení se ocitá půda, vzduch, voda a biodiverzita. Půdní eroze, znečištění vodních zdrojů nitráty a pesticidy, snižování biodiverzity v zemědělských oblastech jsou problémy, které je potřeba mít na zřeteli (IEEP, 2005).

Zemědělská produkce způsobuje **negativní externí vlivy**, jako jsou vyčerpání živin v půdě, eroze, znečišťování užíváním pesticidů a herbicidů (Romstad a kol, 2000). K negativním externalitám¹ zemědělství se řadí znečišťování spodních a povrchových vod agrochemikáliemi, ovlivňování snížení ekologické stability, způsobování degradace půd, podporování eroze, způsobování deficitu organické hmoty v půdě.

Pozitivní vliv zemědělství na životní prostředí vyzdvihuje např. Cammarata (1998) a to v několika ohledech:

- zemědělství obhospodařuje krajinu,
- zemědělství působí na kulturnost a estetičnost krajiny - různorodost zemědělských způsobů ovlivňuje tvářnost krajiny a zajišťuje tak diverzitu krajiny,
- zemědělství podporuje zvyšování biodiverzity vznikem specifických forem rostlinných a živočišných druhů,
- zemědělství paradoxně přispívá k uchování ohrožených druhů fauny a flóry v mokřinách, horách a stepních oblastech (např. určité druhy květeny na horských loukách nemohou existovat bez spásání ovci),
- zemědělství zabezpečuje uchování genetických zdrojů zachováním tradičních odrůd a plemen,
- polopřirozené krajiny jsou významné z pohledu udržitelné rovnováhy mezi zemědělstvím a životním prostředím,
- zemědělství přispívá k ochraně přírody proti specifickým formám znečištění a degradace – eroze, snižování skleníkového efektu fixací CO₂ vegetací atd.

¹ Externality vznikají, pokud trh nereaguje na vedlejší efekty výroby či spotřeby. Dopad chování jednoho ekonomického subjektu na blahobyt jiného není tržně vyjádřen, jedná se o efekt přelévání. Negativní externality představují selhání trhu.

K **pozitivním externalitám zemědělství** patří tvorba estetické krajiny a péče o ni, produkce kyslíku a fixace oxidu uhličitého, podíl na filtraci vzduchu, zejména udržitelné zemědělství se pozitivně podílí na tvorbě a udržování kvalitního životního prostředí.

2.3. EKOLOGICKÉ ZEMĚDĚLSTVÍ

Příznivý vliv nejen na životní prostředí má specifický způsob zemědělského hospodaření tzv. **ekologické zemědělství** (zákon č. 242/2000 Sb.). Dle gesce zákona jsou stanovena omezení či zákazy používání látek a postupů, které zatěžují, znečišťují nebo zamožují životní prostředí nebo zvyšují rizika kontaminace potravního řetězce, dbá na pohodu chovaných hospodářských zvířat v souladu s požadavky zvláštního právního předpisu (zákon č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání). Uzavřená hospodářská jednotka zahrnující pozemky, hospodářské budovy, provozní zařízení a případně i hospodářská zvířata sloužící k ekologickému zemědělství se nazývá ekofarma. Suroviny rostlinného nebo živočišného původu získané v rámci ekologického zemědělství a určené na základě osvědčení se nazývají bioprodukty.

Se vztahem zemědělství a životního prostředí souvisí tzv. **cross-compliance**. Pro tento termín je obtížné najít v češtině vhodný ekvivalent, nejčastěji bývá překládáno jako „křížový soulad“. Obecně se jedná o politický nástroj pro zavedení minimálních ekologických standardů v zemědělství, v jehož rámci budou postupně vytvářeny nové postupy na ochranu půdy, vody, biodiverzity a dalších složek životního prostředí, kterých se zemědělská výroba bezprostředně dotýká (IEEP, 2005).

Integrace ekologických otázek se může uskutečňovat v rámci tří základních přístupů, které jsou označeny barvou podle míry svobody volby (Baldock and Mitchell 1995):

Jako „**Red Ticket**“ je označován přístup, při němž má farmář nejmenší možnost volby a který vyžaduje povinný soulad s přesně stanovenými ekologickými standardy, což je podmínkou pro poskytnutí konkrétní zemědělské dotace.

„**Orange Ticket**“ je založen na vytváření přímých vazeb mezi závaznými požadavky a dobrovolnými pobídkami za účelem dosažení maximálních ekologických přínosů. Farmáři je nařízeno vstoupit do jinak dobrovolného certifikačního schématu, který sleduje konkrétní environmentální cíle, aby se mohl stát příjemcem zemědělské dotace.

Přístup „**Green Ticket**“ představuje nejměkčí variantu cross-compliance. Zahrnuje dobrovolné pobídky v rámci např. existujících agroenvironmentálních programů. Podpory jsou nabízeny farmářům, kteří splňují specifické ekologické standardy, které jdou nad rámec povinného minima (např. legislativy) v rámci konkrétního agroenvironmentálního programu.

Upuštění od zemědělství by vyústilo v degradaci a destrukci krajiny. Nutno podotknout, že vztah „zemědělství – životní prostředí“ je reciproční. Zemědělství je ovlivňováno a postižováno znečištěním, způsobeným díky jiným lidským činnostem (Cammarata, 1998).

2.4. MIMOPRODUKČNÍ FUKCE ZEMĚDĚLSTVÍ

Zemědělství přestává být chápáno pouze jako odvětví zajišťující potraviny pro obyvatelstvo, ale ve stále větší míře se předmětem zájmu stává jeho mimoprodukční funkce. O mimoprodukční funkci se hovoří zejména v souvislostech s oblastmi, kde je zemědělství charakterizováno méně příznivými podmínkami pro zemědělskou výrobu, kdy hlavním produktem bude zajišťování služeb údržby krajiny a dalších environmentálních a sociálních přínosů, kde vyprodukovaná zemědělská komodita nebude hlavním výstupem a tedy ani zdrojem příjmu.

Mimoprodukční funkcí zemědělství je míněna produkce, která má povahu produkce veřejných statků. Řada činností zemědělského sektoru představuje celospolečenský zájem, který by neměl být hrazen pouze z prostředků určených pro zemědělství, ale i z finančních zdrojů ostatních zainteresovaných stran (OECD, 2005a).

ČR se v „Pozičním dokumentu ČR ke kapitole 7 – Zemědělství“ přihlásila k modelu evropského zemědělství, jehož nosnými principy jsou výrobní metody a postupy šetrné k životnímu prostředí, udržování krajiny, rozvoj životnosti a aktivit venkovských komunit a vytváření a udržování pracovních příležitostí. V oblastech s méně vhodnými podmínkami pro zemědělství chce ČR zemědělskou výrobu rozvíjet s tím, že zde bude výroba plnit důležité mimoprodukční funkce, jako je údržba a zvelebování krajiny, zajišťování a rozšiřování aktivit venkovského obyvatelstva a venkovského života obecně, a udržení ekologické biodiverzity (zejména pak v oblasti ochrany vod).

Zákon č. 252/1997 Sb. o zemědělství vytváří předpoklady pro podporu mimoprodukčních funkcí zemědělství, které přispívají k ochraně složek životního prostředí jako půdy, vody a ovzduší a k udržování osídlené a kulturní krajiny (§ 1 b).

2.5. MULTIFUNKČNÍ ZEMĚDĚLSTVÍ

Pojem multifunkčnost se používá v různých významech, podle toho o jakou zemědělskou politiku se jedná. Multifunkčnost poukazuje ke skutečnosti, že ekonomická aktivita může mít vícero výstupů a na základě toho může přispívat k naplnění vícero společenských cílů najednou. Multifunkčnost je tedy koncept orientovaný na činnosti, který poukazuje na specifické vlastnosti produkčního procesu a jeho mnohonásobné výstupy.

Jde o systémově orientovaný koncept, který nezahrnuje jen obchodní aspekty, neboť definuje jak obchodovatelné, tak neobchodovatelné statky (OECD, 2001a, 2005a).

Koncept multifunkčnosti je sada vzájemně propojených výstupů odvozených od produkční aktivity, kdy některé statky jsou soukromé a některé veřejné. Veřejné statky mohou být produkovány jen při konkrétní aktivitě, to znamená, že jsou unikátními pro danou výrobu. Veřejné statky mohou být také poskytovány ostatními aktivitami, tzn. jako sekundární produkty (Romstad a kol., 2000).

Co může být shledáváno jako unikátní či sekundární veřejný statek, se liší dle regionu, státu a závisí na daných přírodních, kulturních, sociálních a politických podmínkách. Unikátní je hodnota krajiny, zabezpečení potravin a část bezpečnosti potravin. Venkovské osídlení je pak sekundárním efektem, neboť nejen zemědělství přispívá k jeho rozvoji. Sama bezpečnost potravin je případ na hranici, kdy domácí zemědělství má určitě důležitou roli, ale stejně takovou roli mohou hrát dovozy.

2.6. UDRŽITELNÉ ZEMĚDĚLSTVÍ

Udržitelnost (sustainability) se vztahuje na použití zdrojů způsoby, které umožňují současným generacím uspokojit jejich potřeby, aniž by ohrozily kapacitu uspokojení potřeb budoucím generacím. Koncept je zdrojově orientovaný, dlouhodobý a globální. Zdrojově orientovaný proto, že nevíme, které zdroje a jaké aktivity budou zahrnuty. Dlouhodobý proto, že zahrnuje zájmy budoucích generací. A globální proto, že dlouhodobé využití zdrojů v sektoru, zemi a regionu může být těžko dosaženo, pokud využití zdroje je v ostatních sektorech, zemích a regionech neudržitelné (OECD, 2001b).

Otázka udržitelného rozvoje je velmi aktuální nejen z pohledu globálního, ale zejména z pohledu implementace jeho principů do reálného života. Nabízí se řada otázek, zda existuje dostatečné povědomí o udržitelném rozvoji na nižších úrovních státní správy, samosprávy i mezi jednotlivými ekonomickými subjekty, jak se ohled na udržitelný rozvoj promítá do sektorů. Zda existuje spolupráce mezi jednotlivými aktéry, zda jsou principy udržitelného rozvoje vědomě aplikovány. (Mlejnecká, Kříž, 2004)

Koncept trvalé udržitelnosti je svou podstatou cílově orientovaný, tzn. že zdroje mají být využívány takovým způsobem, který hodnotou celého základního kapitálu nesnižuje neomezený tok užitku, který může být získán. Cílově orientovaný element nemusí být vždy evidentní. Pokud je třeba zjistit, zda partikulární typ zemědělství je současně udržitelný nebo ne, je tu vždy podpůrný předpoklad, že neultimativním cílem je dosažení udržitelnosti. Pokud

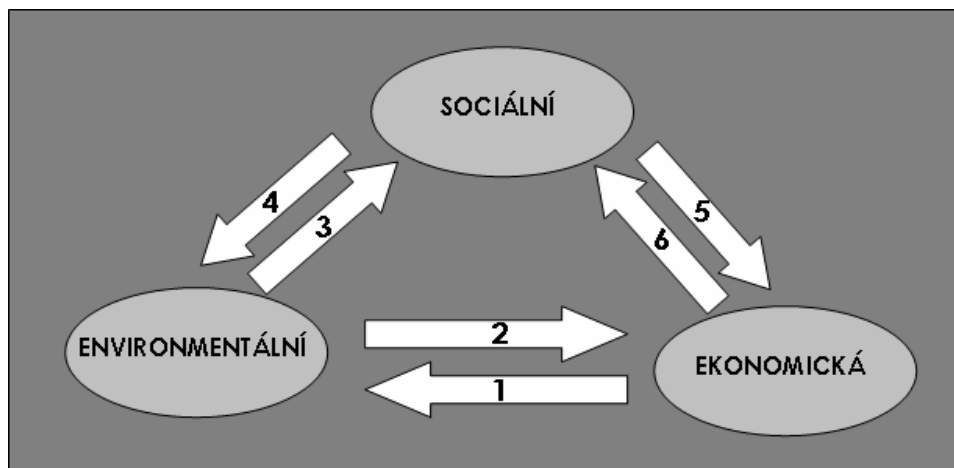
je ovšem některá z ekonomických aktivit nekompatibilní s využitelným využitím zdrojů, představuje to problém, který potřebuje být adresován.

Dle OECD stojí koncept udržitelného rozvoje (Sustainable Development) na **třech dimenzích blahobytu** - ekonomickém, sociálním a environmentálním - a zahrnuje komplex synergií a porovnání mezi nimi (OECD, 2004a).

Jak se jednotlivé dimenze navzájem ovlivňují ukazuje diagram 1, který zahrnuje:

1. Vlivy ekonomické aktivity na životní prostředí (např. užití zdrojů, poplatky za znečištění, odpady).
2. Služby životního prostředí ekonomice (např. přírodní zdroje, příspěvek k ekonomické výkonnosti a zaměstnanosti).
3. Služby životního prostředí společnosti (např. přístup ke zdrojům a kráse přírody, příspěvek ke zdraví, životním a pracovním podmínkám).
4. Vlivy sociálních proměnných na životní prostředí (např. demografické změny, vzory spotřeby, environmentální vzdělávání a informace, institucionální a právní rámce).
5. Vlivy sociálních proměnných na ekonomiku (např. pracovní síla, struktura populace a domácností, vzdělávání a školení; úroveň spotřeby, institucionální a právní rámce).
6. Vlivy ekonomické aktivity na společnost (např. úroveň příjmů, zaměstnanost).

Diagram 1. Klíčové dimenze udržitelného rozvoje

zdroj: OECD, 2005d

Zlepšení postavení zemědělství mezi ostatními sektory národního hospodářství nespočívá jen v dosažení rostoucích zisků zemědělských firem (růst HDP, produkce), ale právě v zajištění udržitelného rozvoje. Musí existovat snaha o soulad mezi člověkem a přírodou, o přiměřené využívání jejích zdrojů, o zajištění potřebného množství potravin a zároveň je třeba brát ohled na životní prostředí, krajinu a venkov.

Udržitelné zemědělství podle návrhu *Národní strategie udržitelného rozvoje České republiky* (2001) je základní cestou pro trvalé zajištění dostatku kvalitních potravin. Hlavním principem je respektování přírodního základu zemědělství k půdě, rostlinám a živočichům.

V poslední době se objevuje řada snah o definování a měření udržitelného rozvoje, většina úsilí odvodit ukazatele udržitelného vývoje pramení z nespokojenosti s přístupem, založeným na čistě ekonomickém pojetí blahobytu. Je zde tendence opomíjet udržitelnost z hlediska životního prostředí a společenského hlediska. Nicméně společenský rozměr udržitelného vývoje se ukázal obzvláště obtížný k měření. Jsou velké rozdíly v jejich interpretaci udržitelnosti: Od zaměření na chudobu v rozvojovém světě k dopadu změn životního prostředí na zdraví, k otázkám vztahujícím se k etnickým minoritám a rovnosti pohlaví, k širším úvahám o kvalitě života a společenských vztahů (chudoba, kriminalita, vzdělání atd.). Rozmanitost zájmů a chybějící společné zaměření je jedna z překážek k identifikaci vhodných měřítek pro společenskou stránku (OECD, 2004c).

Je obtížné odvodit ukazatele „společenského kapitálu“ (social capital) – srovnatelného s ekonomickým nebo environmentálním kapitálem, které je možné měřit pomocí úhrnných zásob. Mnoho společenských zájmů se vztahuje k přístupu k příležitostem, tzn. že někteří jedinci nebo skupiny nemají přístup ke vzdělání, dostatečné zdravotní péči nebo cenově dostupnému bydlení. Odvodit statistická měřítka pro společenský rozměr udržitelného rozvoje vyžaduje údaje o tom, jak jsou ekonomické, environmentální a společenské zdroje rozdělovány ve společnosti (OECD, 2005b).

Společenský kapitál také odráží sdílené normy a hodnoty ve společnosti, které přináší užitek jednotlivcům a skupinám podporou spolupráce a redukcí oportunistického chování. Toto vedlo k pokusům vytvořit ukazatele společenské soudržnosti v zemích, regionech a městech, ale tyto ukazatele mají tendenci být velmi subjektivní.

2.7. AGRÁRNÍ POLITIKA

Podpory zemědělství jsou transfery pomocí zemědělských politik zemědělcům a zemědělskému sektoru, které zvyšují příjmy nebo snižují náklady. OECD používá pojem podpora s cílem určit peněžní hodnotu transferů plynoucích ze zemědělských politik, aby byl určený účel těchto politik (OECD, 2005c).

Jednou z dílčích oblastí všeobecné hospodářské a společenské politiky je agrární politika, jejíž těžiště se soustředí na zemědělství, s ním spojená hospodářská odvětví a skupiny obyvatelstva. Úlohou agrární politiky je spoluúčast na realizaci hospodářsko-

politického a společenskopolitického rozvoje, což spočívá zejména v zajištění produkční funkce venkovských oblastí.

Agrární politika využívá řadu nástrojů ovlivňování trhu. Podle ovlivňování výsledku trhu se rozlišují přímé a nepřímé nástroje. Přímé ovlivňování trhu představují státní regulace, které působí přímo na ceny a množství zemědělské produkce. Nepřímá opatření ovlivní nositele rozhodnutí ke změně přístupu tak, že se změní v celku výsledek trhu.

Politické vměšování nastává, jestliže dotační politika (OECD, 2004b):

- mění relativní ceny vstupů a výstupů (**tržní efekt**),
- zmenšuje riziko farmářů snížením nejistoty nebo zvýšením příjmů (**rizikový efekt**),
- ovlivňuje investiční rozhodování nebo vytváří očekávání budoucích politických požadavků (**dynamický efekt**).

Základní principy regulace agrárního trhu jsou:

- regulace **nabídky**, která se provádí v průběhu výroby nebo zásobování,
- regulace **cen**, která má podobu stanovení maximálních maloobchodních cen potravin (uplatňována do roku 1991) a stanovení garantovaných cen pro nákup zemědělských komodit,
- regulace **poptávky**, která se provádí reklamou a propagací nebo ekonomickou podporou spotřeby při nákupu potravin.

Agrární politika zaznamenala během svého vývoje více podob a reforem (více v kapitole 2.7.). Jedním z novějších prvků v reformě agrární politiky je tzv. **decoupling** (v překladu uvolnění zemědělských dotací), představující reformní politiku, která redukuje zasahování politiky do rozhodování zemědělských výrobců. A to tak, že eliminuje vládami způsobené deformace jak domácího, tak i světového trhu a současně umožňuje vládám sledovat sociální cíle pomocí cílených nástrojů s nižšími náklady a vyšší efektivností. Decoupling v podstatě vede k významnější roli trhu v rozhodování, co a v jakém množství se bude vyrábět.

Tyto efekty se objevují současně, jsou kumulativní a mohou být ovlivněny kvantitativním omezením nebo kvalifikačními podmínkami spojenými se získáním dotací.

Agrární politika je ve shodě s principy decouplingu, když:

- podpory nejsou vypláceny na základě cen, výnosu nebo proměnných faktorů

výroby,

- rozsah podpor nezávisí na aktuálních tržních podmínkách,
- množství a doba trvání podpor nepřevyšuje míru požadovanou k dosažení účelu,
- farmáři mají volnost vyrábět zboží dle vlastního úsudku nebo nevyrábět vůbec a neexistují žádné jiné aktuální podmínky nebo omezení.

Dotační politika bude více uvolněna (decouplována), pokud:

- bude výše plateb dána **fixně**, spíše než kdyby byla určována současnými podmínkami na trhu. Dotační politika, která obsahuje proticyklický komponent (např. zvýšení dotace při snižování cen) ukazuje větší jistící účinek a následně má větší dopad na výrobu než podobná politika bez proticyklického komponentu. Zemědělci nechtějí riskovat, a proto jakákoliv opatření, která zmírňují riziko, vedou ke zvýšení výroby.
- **kvalifikační podmínky** pro získání dotací dají zemědělcům svobodu vyrábět komodity, které chtějí nebo naopak vůbec nechtějí vyrábět. Kvalifikační podmínky vyžadující minimální údržbu nebo podmínky křížové shody mohou ovlivnit výrobu vytvářením pobídek ke změně výrobních struktur, a ne jen technik.
- nebude **žádné spojení mezi současnou výrobou a oprávněním k budoucí dotaci** nebo její výší. V případě oblastních plateb, jestliže je vytvořeno očekávání aktualizace základní výměry a výnosů, toto povede k silné reakci ve výrobě. Pokud ovšem jakákoliv aktualizace je nepravděpodobná nebo smyšlená, efekt očekávání na výrobu bude značně snížen.
- **úroveň plateb bude pouze tak vysoká, jak je potřebné, aby byly splněny cíle politiky.** Ilustrační příklady ukazují, že malý marginální dopad na výrobu není dostatečnou podmínkou pro celkový nevelký dopad na výrobu, protože vztah mezi dotací a výrobou nemusí být lineární. Všeobecně první koruna bude mít větší účinek než koruna přidaná k již vysoké úrovni dotací. Rovněž dotační politika, která je vysoce uvolněná marginálně, může mít rozsáhlý celkový dopad na výrobu, jestliže souhrnná úroveň dotací poskytovaných dotační politikou je vysoká.

Rozdíly v dopadu opatření na výrobu závisí na tom, jak je dotace zemědělcům předávána, jak je určována platba dotací, jaké kvalifikační podmínky jsou spojeny s příjmem dotací, jaká jsou vytvářena očekávání a jaká je celková úroveň dotací daná touto politikou.

2.8. ZEMĚDĚLSTVÍ A AGRÁRNÍ POLITIKA EVROPSKÉ UNIE

Evropská unie byla založena v roce 1995 podle Maastrichtské smlouvy z roku 1993. V současnosti je jejími členy 25 států evropského kontinentu, které jsou sdruženy v Evropských společenstvích. V otázkách společné politiky delegují členské státy pravomoc na orgány EU jako je Evropská komise (EK), nadnárodní výkonný orgán EU. Mezivládní instituce Rada EU sdružuje ministry vlád členských zemí, kteří jsou zodpovědní za jednotlivé oblasti. Třetím nejdůležitějším orgánem je Evropský parlament, který je přímo volen evropskými občany a jsou v něm zástupci jednotlivých evropských politických stran. Dalšími orgány EU jsou Evropský soudní dvůr a Evropský dvůr auditorů.

Zemědělství v EU je charakterizováno různými typy zemědělských podniků. Zemědělství je typické velkým počtem malých farem. Vývoj počtu zemědělských podniků ukazuje na klesající trend, díky růstu specializace a zvyšování intenzity produkce. Počet podniků klesl mezi rokem 1975 a 1995 téměř o 20 %. Velikost farem vzrostla ve stejném období o 20 %. Struktura farem se liší mezi jednotlivými členskými zeměmi. Velikost jedné farmy se pohybuje v průměru mezi 4 ha v Řecku a 69 ha ve Velké Británii (Brower – Straaten, 2002).

Zemědělství Evropské unie:

- využívá polovinu rozlohy EU,
- je moderní a konkurenceschopné,
- z velké části představuje malé zemědělské podniky, často rodinné farmy,
- vyprodukuje téměř všechny zemědělské produkty, ráz krajiny a klima Evropy to umožňuje,
- přispívá k údržbě krajiny a zachování životního prostředí,
- produkuje kvalitní a bezpečné potraviny,
- slouží venkovským oblastem, neboť zachovává jejich tradice a rozmanitost, jeho úkolem není tedy jen produkovat potraviny, ale i zajišťovat zachování krajiny,
- EU zaujímá vedoucí místo na světových trzích, ať už jako přední vývozcce či největší světový dovozce potravin.

Systém zemědělství je v EU důležitý z pohledu udržení krajiny a jsou dávány podněty pro specifické způsoby zemědělské praxe, vhodné pro krajinu, biodiverzitu a všeobecné environmentální cíle.

Agrární politika přijatá členskými státy Evropské unie je nazývána Společná zemědělská politika (SZP, **Common Agricultural Policy – CAP**). Jejím cílem je zajištění přijatelných životních podmínek pro zemědělce a zabezpečení pravidelné zásoby potravin a přiměřených cen pro obyvatele EU. SZP je utvářena na úrovni EU vládami členských států. Jednotlivé členské státy poté tuto politiku uplatňují v praxi.

Před rokem 1990 byla SZP zaměřena zejména na soběstačnost v produkci základních potravin, která vyplývala ze zkušenosti z poválečného období. Zpočátku byl v rámci SZP kladen důraz na podporu vyšší produkce potravin, na jejich stálou dostupnost spotřebitelům a na životaschopnost zemědělského sektoru. SZP v té době představovala subvence, garance cen, pobídky pro vyšší produkci či podpory na restrukturalizaci zemědělství. Soběstačnosti v potravinách EU dosáhla v 80. letech, kdy se poté začala potýkat s nadprodukcí hlavních zemědělských komodit.

Během 80. a 90. let zavedla Evropská unie různá politická opatření ve snaze omezit nadprodukcí některých produktů. Jednalo se například o dobrovolné, později povinné, vyjmutí zemědělské plochy z produkce, tj. nechat určité procento pozemků ladem, o fixní kvóty na produkci mléka s penalizacemi za jejich překročení či limity na oseté plochy a počty chovaných kusů zvířat, na něž mohl zemědělec žádat subvence.

V této době bylo nutné přejít k reformě SZP, která bude pružně reagovat na vývoj na trhu, brát ohled na životní prostředí, tj. přejít k SZP tržně orientované, šetrné k životnímu prostředí a směřující k efektivnímu a udržitelnému zemědělství.

V uplynulých deseti letech došlo v rámci Společné zemědělské politiky k zásadním změnám. Politika subvencí, jejímž hlavním úkolem bylo produkovat co nejvíce potravin, již díky nadprodukcí nenabývala smyslu. Naopak se začaly projevovat negativní vedlejší účinky nadprodukce a nerovnováhy na světovém trhu.

Mezi důležité změny v SZP lze zařadit zavedení limitů produkce, zemědělských postupů šetrných k životnímu prostředí. Zemědělci byla vyplácena přímá podpora jejich příjmu, museli ale začít více reagovat na potřeby trhu a měnící se požadavky společnosti. Novým prvkem se stala politika rozvoje venkova, která podporovala řadu venkovských iniciativ a pomáhala zemědělci rozšířit spektrum činností, zlepšit odbyt produktů a restrukturalizovat jejich zemědělské podniky.

V roce 2003 došlo v rámci SZP v důsledku reformy vyplývající z programového dokumentu Agenda 2000² k dalším změnám. Jejich cílem je podporovat nejen zemědělství,

² Agenda 2000 je akčním programem přijatým Evropskou komisí 15. července 1997. Je oficiální odpovědí na požadavky vyslovené na zasedání Evropské rady v Madridu v prosinci 1995, tj. představuje všeobecný

ale i dlouhodobou životaschopnost venkovských oblastí. SZP byla zásadním způsobem zjednodušena, když došlo ke sloučení několika různých přímých subvencí do jediné platby zemědělcům.

Důležitým faktorem jsou snižující se výdaje na SZP, kdy původně se na ni vynakládaly až dvě třetiny celkového rozpočtu EU, dnes je to zhruba sotva polovina a v horizontu deseti let by tato částka měla klesnout až na jednu třetinu rozpočtu. Oblast působnosti SZP se ale na rozdíl od snižujících se výdajů díky politice všeobecného rozvoje venkova, podpoře restrukturalizace a rozvoje venkovských oblastí a hospodářství rozšiřuje.

SZP si zakládá především na kvalitě produktů, jejich bezpečnosti pro spotřebitele a šetrnosti k životnímu prostředí, v souladu s prioritami evropské veřejnosti.

EK předložila návrh na zemědělskou reformu s dlouhodobou perspektivou udržitelného zemědělství. SZP by měla evropskému zemědělství přinést větší konkurenceschopnost a pevnější tržní orientaci; měla by vést k zásadnímu zjednodušení společné zemědělské politiky.

Jedním z kroků reformy společné zemědělské politiky EU je rozdělení finančních prostředků poskytovaných zemědělcům a dalším žadatelům z rozpočtu EU na dvě priority, kterými jsou:

1. platby zemědělcům nezávisle na jejich produkci (tj. SAPS),
2. podpory poskytované v rámci tzv. programování a posílení druhého pilíře rozvoje venkova.

Výraznými kroky reformy je tedy zavedení integrované platby pro zemědělce bez závislosti na výši produkce a vázání těchto plateb na dodržování environmentálních standardů, bezpečnosti potravin, pohody zvířat, bezpečnosti a ochrany zdraví při práci a zároveň uplatňování požadavku na udržování zemědělské půdy v dobrém stavu.

EU podporuje agro-environmentální programy od roku 1992. Tyto programy motivují zemědělce, aby zajišťovali environmentální služby, které přesahují běžně uplatňované správné zemědělské postupy a základní právní normy. Zemědělcům, kteří dobrovolně písemně stvrdí svůj závazek uplatňovat pravidla agro-environmentálního zemědělství po dobu alespoň 5 let (případně déle, v závislosti na přínosu z hlediska životního prostředí), může být vyplacena finanční podpora. Členské státy mají povinnost nabídnout zemědělcům možnost

se do takových programů zapojit, což samo o sobě vyjadřuje politickou důležitost, která je uvedeným programům přikládána.

K podpoře environmentálně příznivějších způsobů hospodaření byl v roce 2000 zaveden koncept **cross-compliance**. Tato snaha o integraci základních ekologických standardů do zemědělské produkce se v posledním desetiletí stala významným pilířem reformy Společné zemědělské politiky EU. Cross-compliance obsahuje jednotlivé environmentální a jiné standardy, které farmáři musí dodržovat, aby mohli obdržet dotace. V rámci EU existuje velmi široká, nejednotná škála standardů. V novém nařízení pro programové období 2007 - 2013 (EAFRD) se diskutuje o návrhu zrušit GFP pro II. pilíř a nahradit je standardy v rámci cross-compliance.

V oblasti domácích podpor v zemědělství se světové společenství zaměřilo na reformu mezinárodního obchodu. Světová obchodní organizace (WTO – World Trade Organisation) vyvíjí na jednotlivé země tlak na přesun k těm druhům podpor, které co nejméně narušují obchod.

Domácí podpory narušují mezinárodní obchod nejvíce tehdy, když cíleně deformují vývoj výroby zejména tím, že vedou k tvorbě přebytků, které nenacházejí odbyt. Z tohoto pohledu jsou jednotlivé podpůrné programy, kterých je v členských zemích WTO obrovské množství, rozděleny do skupin podle míry škodlivosti:

- „**Amber Box**“ (Žlutá skupina) zahrnuje nejškodlivější druhy podpor, tj. podpory stimulujících nárůst výroby bez ohledu na vývoj světových cen. Patří mezi ně například udržování stálé cenové hladiny nad úrovní světové ceny.
- „**Blue Box**“ (Modrá skupina) zahrnuje podpory, které sice podporují výrobu, ale současně obsahují mechanismy omezující její nárůst. Do této skupiny patří například přímé platby vázané na produkci, jejichž užívání v EU se právě reviduje.
- „**Green Box**“ (Zelená skupina) zahrnuje podpory, které sice zlepšují příjmy zemědělců, ale umožňují působení tržních signálů.

Proti poskytování zelených podpor nemá WTO výhrady a není nijak omezováno. Jejich otevřenost tržním signálům je zajišťována řadou požadavků, které musí splňovat. Základními požadavky jsou přehledné financování z veřejných zdrojů a neovlivňování výše cen.

Z definice jednotlivých skupin je zřejmé, že situace na světovém trhu selepší, budou-li potřeby domácího zemědělství řešeny především podporami zelené skupiny a bude-li se ustupovat od využívání podpor žluté a modré skupiny.

Limit podpor žluté skupiny zatím EU čerpala přibližně ze 2/3 a reformy společných organizací trhu zahrnující také snížení intervenčních cen dále sníží potřebu využívat podpor této skupiny. Nově zavedený limit na podpory modré skupiny pokrývá přibližně 1/2 potřeby, kterou by EU měla bez současných reforem. V červnu 2003 ale EU schválila zavedení jednotných plateb na farmu, které se budou farmářům platit bez ohledu na sortiment a množství výroby. Skutečnost, že se podstatná část plateb nebude vázat na výrobu, umožní farmářům lépe reagovat na signály trhu a nepřímo tak sníží nadprodukcí. Touto reformou EU převedla podstatnou část domácích podpor modré skupiny (odhadem 75 %) do zelené skupiny, která podle pravidel WTO obchod nenarušuje a není tudíž omezována. Také zjednodušené platby na plochu patří mezi domácí podpory zelené skupiny. Tím si EU v předstihu vytvořila prostor pro splnění závazků vůči WTO také v oblasti domácích podpor modré skupiny (Teplá a kol., 2004).

Problém zajištění dostatečného prostoru pro ty, kteří zatím minimálně využívali podpor modré skupiny (patří mezi ně i ČR), je v Rámcové dohodě ošetřen ustanovením o hodnotě limitu pro tyto domácí podpory ve výši 5 % průměrné celkové hodnoty zemědělské produkce v předchozím období. Takto navržený limit pro podpory modré skupiny považuje Evropská komise za dostatečný k pokrytí potřeb zemědělské politiky EU.

Podpory zelené skupiny byly již dříve v EU využívány ve značném rozsahu. V budoucnu jejich význam dále poroste. Protože Rámcová dohoda blíže neurčuje ani velikost, ani průběh dalšího snižování, nelze hlubší vyhodnocení jejich dopadů na oblast domácích podpor zatím provést.

Obecně lze shledat větší otevření trhu Evropské unie nekonkurenčním výrobkům nebo výrobkům, kterým může EU cenově konkurovat. Ve srovnání s EU byla ČR před vstupem do EU pro nekonkurenční výrobky daleko otevřenější. Tam, kde otevření trhu EU levným konkurenčním zahraničním výrobkům bude působit proti drahé (ale z hlediska neobchodních zájmů žádoucí) domácí výrobě bude velmi záležet na rozsahu tohoto otevření. Celní ochrana citlivých položek je však v EU zpravidla podstatně vyšší než jaká bývala v ČR.

Ve vztahu k rozvojovým zemím se politika EU vyznačuje značnou vstřícností (ČR byla ještě vstřícnější). Pokud jde o nejméně rozvinuté země je EU svoji iniciativou „Vše kromě zbraní“ (Everything But Arms - EBA³) již v předstihu před závěry WTO. V této iniciativě EU plně otevřela své trhy dovozům z nejméně rozvinutých zemí. Přechodné několikaleté období bylo stanoveno jen na nejcitlivější položky, kterými jsou cukr, banány

³ Iniciativa EU přijatá v únoru 2001 a umožňuje dovoz všech produktů ze zemí skupiny LDC (Least Developed Countries – nejméně rozvinuté země) kromě zbraní.

a rýže. V některých otázkách zatím nebylo dosaženo pokroku a jejich řešení bylo Rámcovou dohodou přesunuto do následujícího období. Jde např. o zneužívání zeměpisných označení, přístup rozvinutých zemí ke zvláštním ochranným opatřením, používání rozdílných vývozních daní, odstranění cel pro celé sektory výrobků nebo zjednodušení složitě konstruovaných cel.

Souhrnně lze říci, že změny, naznačené uzavřenou Rámcovou dohodou, krátkodobě nepřinesou podstatnou změnu podmínek pro evropské zemědělství. Protože je dlouhodobým cílem Dohody WTO o zemědělství ustavení spravedlivého, tržně orientovaného obchodního systému, je žádoucí z dlouhodobé perspektivy věnovat pozornost takovému vývoji zemědělství, který v budoucnu zajistí jeho co nejvyšší přirozenou konkurenceschopnost.

2.9. ZEMĚDĚLSTVÍ ČESKÉ REPUBLIKY

Zemědělství České republiky, stejně tak jako Česká republika sama, prošlo během 20. století řadou významných změn. Republika byla před druhou světovou válkou jednou **z nejrozvinutějších zemí** ve střední Evropě, kdy zemědělství bylo založeno na rodinných farmách. Zemědělství mělo pevný základ v soukromém vlastnictví a podnikání. Ve 30. letech minulého století byl agrární sektor na vysoké úrovni a jeho výnosy a produktivita živočišné výroby byly srovnatelné s ukazateli v západoevropských zemích, i když jako celek byla země čistým dovozcem zemědělských produktů.

Po druhé světové válce došlo v českém zemědělství ke **kolektivizaci**. Zemědělství bylo řízeno podle zásad centrálního plánování. Přestože výnosy a produktivita v českém zemědělství i nadále zůstávaly na vyšší úrovni než v jiných socialistických zemích, zaostalo české zemědělství za vývojem v západních zemích. **Řízená ekonomika** regulovala činnosti v zemědělství i ceny komodit. Zemědělská produkce byla oslavována a vysokou měrou závisela na dotacích (van Elzakker, 1994, Csaki, Debatisse, 1999).

Československé zemědělství prošlo v poválečném období pronikavou sociálně ekonomickou přestavbou, která od základu změnila život na venkově. Více než 40 let trvající období socialistické přestavby přineslo významné změny nejen kvantitativní, ale především zásadní kvalitativní povahy, které směřovaly ke vzniku nových, socialistických výrobních vztahů, k vybudování velkých zemědělských podniků, typu jednotné zemědělské družstvo (JZD) a státních statků.

Počet JZD se postupným procesem koncentrace a kooperace, který vrcholil v 70tých letech, postupně snížil, z původních 12 560 v roce 1959 s průměrnou výměrou 353 ha zemědělské půdy na 1 657 v roce 1989 s průměrnou výměrou 2 598 ha z.p. Zhruba polovina zemědělských družstev hospodařila na výměře 2 000 – 4 000 ha zemědělské půdy. Ubylo JZD

s výměrou menší než 1000 ha, naopak vzrostl počet družstev s výměrou nad 4 000 ha zemědělské půdy. Rovněž počet státních statků se postupně snižoval z 365 v roce 1960 na necelých 200, přičemž jejich průměrná výměra vzrostla až na 6 800 ha zemědělské půdy.

Pro osmdesátá léta je charakteristické postupné zpomalení procesu slučování JZD a úplná převaha socialistického sektoru. Rozvoj zemědělské výroby v tomto období byl v ČR orientován převážně na řešení obilního problému a výrobu dostatečného množství živočišných produktů, zejména masa, pro vnitřní trh. Podíl obilovin na hrubé rostlinné produkci dosáhl až 38,0 % v roce 1988. Na výši celkové sklizně se podílely, kromě měnící se struktury osevních ploch ve prospěch výnosnějších plodin (pšenice, ječmen, kukuřice) i rostoucí hektarové výnosy. Úrovní hektarových výnosů obilovin se ČR dostala na přední místo mezi státy tehdejší Rady vzájemné hospodářské pomoci, úrovně dosahované v kapitalistických státech s vysokou intenzitou zemědělské výroby však nedosáhla.

V procesu kolektivizace došlo k významnému fenoménu, kdy dříve významné sociální vrstvy soukromých rolníků byly vytlačeny na okraj společnosti a vznikly nové sociální skupiny, rodící se z přinucení převážné většiny rolníků, tak jak to marxisticko-leninská ideologie předepisovala (Lapka, Gottlieb, 2000).

Zemědělská výroba produkovala obrovské a plánované množství masa, litry mléka a tuny obilovin. Plánované zemědělství vedlo pomalu a jistě k ničení naší krajiny a životního prostředí. Množství hnojiv, litry nafty a meliorační náklady nikdo netlumil, byly to kladné body úspěšného JZD nebo státního statku.

Před rokem 1989 patřilo zemědělství k silně podporovaným a preferovaným odvětvím, z čehož vyplývala jeho neúměrná dimenze a z národohospodářského pohledu i nízká efektivnost. Přejít k tržnímu hospodářství zaznamenal výrazný tlak na přizpůsobování zemědělství novým ekonomickým podmínkám a odbytovým možnostem z hlediska jeho rozměru, struktury a výkonnosti.

Období od konce roku 1989 do začátku roku 1991 bylo obdobím všeobecné euforie. Soukromí rolníci navazují na rodové tradice a vrací se do rodových statků, ať už pracovali v zemědělství, kterých byla nadpoloviční většina, nebo mimo něj (Lapka, Gottlieb, 2000). Po roce byly nastartovány změny ve všech oblastech národního hospodářství, vedoucí **z centrálně plánovaného k hospodářství založenému na soukromém vlastnictví**. Jednalo se o restituci podniků, dále po jejím ukončení pokračovaly zbývající procesy – privatizace státního majetku a nakonec transformace družstev.

Změna ekonomického hospodářského systému České republiky po roce 1990 výrazně zasáhla resort zemědělské prvovýroby. Zvláště **transformační zákony** změnily nejen

vlastnické poměry zemědělských prvovýrobců, ale i celý systém státní politiky v oblasti cen, podpor, odbytu a garancí pro zemědělské prvovýrobce.

Zásadní cíl transformace českého zemědělství představoval narovnání vlastnických vztahů, především k půdě a dále k ostatnímu majetku, který byl zkonfiskován nebo zkolektivizován při budování socialistických výrobních vztahů. Dosavadní státní vlastnictví a družstevní vlastnictví socialistického typu bylo postupně nahrazováno vlastnictvím soukromým, ať už vlastnictvím fyzických osob nebo právnických osob.

Česká republika požádala o členství do EU v roce 1996 a přístupové partnerství bylo uzavřeno v roce 1998. Přístup k EU znamenal pro ČR přistoupit na pravidla, regulace a standardy, tj. **acquis communautaire** formou legislativních opatření a reforem v mnoha oblastech. Byla uskutečněna řada změn v právním systému, např. byla uzákoněna pravidla hospodářské soutěže či privatizace, byla zavedena reforma státní správy, regionalizace, atd. Změny byly průběžně sledovány Komisí EU a uveřejňovány v roční „Průběžné zprávě o pokroku České Republiky směrem ke vstupu“.

Vstup České republiky do evropských struktur ovlivnil i agrární sektor. ČR přijala nástroje, které znemožňují libovolně zvyšovat objem produkce. Jelikož republika produkuje méně než v 80. letech 20. století, indikuje tato skutečnost nevyčerpanost potenciálu zemědělství. Negativní vliv vstupu se projevil i na zvýšení kvalitativních a hygienických požadavků, nároků na ochranu životního prostředí, na dodržování rostlinolékařských a veterinárních norem, kdy agrární sektor musel přizpůsobit provozní vybavení a technologie náročnějším parametrům (Lukáš – Poschl, 2004).

Všechny podnikatelské formy zemědělských podniků vykazaly za rok 2004, rok vstupu ČR do Unie, v přepočtu na 1 ha z.p., výrazné meziroční zlepšení svých hospodářských výsledků a dosáhly zisku. Rozhodujícím faktorem tohoto vývoje byl nárůst provozních dotací, návazně na uplatnění Společné zemědělské politiky EU (MZe, 2005).

Celkové výdaje na podporu agrokomplexu ČR se v roce 2004, oproti roku 2003, výrazně zvýšily. Při započtení plateb realizovaných v roce 2005 (nárokově rok 2004) došlo meziročně ke zvýšení podpory agrokomplexu o více než 26 %, a to zejména v důsledku uplatnění Společné zemědělské politiky EU, modifikované pro EU-10.

V souvislosti se vstupem České republiky do evropských struktur byla vymezena nezbytná opatření v oblasti agrární politiky. Jednalo se o:

- stabilizaci agrárního sektoru,

- environmentální opatření,
- modernizaci a transformaci podniků,
- obecné služby a přípravu a na vstup do EU.

(Ministerstvo zemědělství, 2002)

Jedním z hlavních nástrojů přípravného procesu integrace bylo vypracování „Plánu národního rozvoje“ (NDP) za účelem získání podpory ze strukturálních fondů. Regionální reforma je základem NDP, což zahrnuje nových osm NUTS 2 neboli soudržných krajů. Česká republika získala stejně jako ostatní vstupující země zkušenost na poli předvstupních nástrojů prostřednictvím programu PHARE, SAPARD a ISPA.

2.10. AGRÁRNÍ POLITIKA ČR

V prvních letech po roce 1989 se agrární politika soustředovala na provedení transformace zemědělských družstev, privatizaci státních statků a potravinářských podniků a vypořádání restitučních nároků. Současně s tím se tato politika zaměřila na vytváření makroekonomického rámce pro výrobce, zpracovatele a obchod v souladu s požadavky tržně orientovaného zemědělsko-potravinářského sektoru (Poziční dokument ČR ke kapitole 7 – Zemědělství).

V počátečních letech transformace, tj. v letech 1990 – 1996, byl u nástrojů zemědělské politiky kladen důraz zejména na produktivitu a konkurenceschopnost, zatímco v následujících letech přibyl důraz na podporu mimoprodukční funkce zemědělství.

V roce 1997 byl poslaneckou sněmovnou Parlamentu ČR přijat zákon č. 252/1997 Sb. o zemědělství. Na základě tohoto zákona vláda svým nařízením stanovuje podpůrné programy k podpoře mimoprodukčních funkcí zemědělství a udržování krajiny a programy k podpoře méně příznivých oblastí.

Podpůrné programy se stanoví na údržbu zemědělských pozemků, podporu chovu skotu masných plemen, dojených krav, ekologického zemědělství, vápnění zemědělských pozemků a zalesnění zemědělských pozemků nevhodných pro zemědělskou výrobu, a to v oblastech s průměrnou cenou půdy nad a pod 4 Kč na metr čtvereční.

Regulace zemědělských trhů se po roce 1989 soustředila pouze na dva významné sektory, tj. obilí (potravinářská pšenice) a mléko. V druhé polovině devadesátých let se ovšem ukázalo, že i ostatní sektory by rovněž vyžadovaly určitý typ regulace. Proto ČR od roku 1998 začala uvažovat o rozšíření a prohloubení regulace ostatních sektorů v podobě aplikace tržních řádů srovnatelných se systémy aplikovanými v EU (cukr, kvótní systém na mléko).

Pokud jde o dovozy zemědělských výrobků, docházelo v druhé polovině devadesátých let k určitým problémům, které souvisely se značně liberalizovaným přístupem na trh ČR (nízká úroveň celní incidence ČR ve srovnání s ostatními zeměmi). K tomu přistupovaly i méně sofistikované podpůrné systémy kontrolující dovozy (např. neexistence vstupních cen, jednodušší licenční systém, nedostatečná kontrola ústí v celní úniky). Proto se začaly hledat způsoby zpřísnění celních kontrol a v kritických případech, kdy z titulu nižších cel docházelo k narušení rovnováhy v domácí nabídce a poptávce, byla tendence hledat řešení v použití dalších opatření (zvýšení cel, zavedení dovozních kvót).

Současná agrární politika ČR vychází z *Koncepce rezortní politiky Ministerstva zemědělství na období před vstupem ČR do Evropské unie*, která byla schválena vládou 20. ledna 2000. Agrární politika ČR je ovlivněná Společnou zemědělskou politikou EU a také její reformou, jedná se o další snižování institucionálních cen zemědělských komodit, o kompenzaci za snížení institucionálních cen zvýšením přímých plateb zemědělcům a reorganizaci, zjednodušení a posílení strukturální politiky.

Koncepce agrární politiky České republiky⁴ pro období po vstupu do Evropské unie si stanovuje tyto cíle:

- zvyšování konkurenceschopnosti podniků agrárního sektoru ČR vůči zemím EU a třetím zemím na základě zvyšování efektivnosti výroby, kvality výrobků založené na environmentálně šetrných výrobních postupech, bezpečnosti, přidané hodnoty a regionální pestrosti produkce.
- zachování přiměřené zaměstnanosti v zemědělství a zlepšení životní úrovně zemědělské populace jako součásti venkovské populace snižováním důsledků zvýšené rizikovosti podnikání v zemědělství, řešením transformační zátěže zemědělských podniků a stimulováním multifunkčního charakteru zemědělství, včetně diverzifikace zemědělství do nepotravinářského užití zemědělské produkce a do nezemědělských činností venkova.
- snižování rizik opouštění zemědělské půdy tam, kde by to mohlo vést ke ztrátám hodnot či funkčnosti krajiny a při preferování konzervace dočasně nadbytečné zemědělské půdy pro možné budoucí zemědělské využití, zlepšování scenerické hodnoty a rekreační funkce zemědělské kulturní krajiny a vesnice, včetně zvyšování rekreační hodnoty zemědělských vodních ploch a uchovávání národního

⁴Usnesení vlády č. 584/2004

kulturního dědictví významných zemědělských vodních děl, krajinných celků a zemědělské vesnické architektury.

- zvyšování schopnosti zemědělsky užívaných ploch zadržovat vodu při zohledňování přírodě blízkých způsobů retence vod (např. stimulováním přeměny orné půdy na trvalé travní porosty především v záplavových územích a v nivách vodních toků, urychlením pozemkových úprav a revitalizací zemědělských vodních toků a mokřadů, podporou odbahňování rybníků při zachování jejich mimoprodukčních funkcí ad.).
- zlepšení kvality a čistoty povrchových a podzemních vod, které přicházejí do styku se zemědělstvím, s ohledem na ochranu biologických vlastností a kvality půdního fondu ČR.
- soustavné zvyšování biotopické hodnoty zemědělského půdního fondu ČR, např. stimulací snižování spotřeby syntetických hnojiv a ochranných látek, zalesňováním dlouhodoběji nevyužívané zemědělské půdy nejhorší kvality apod.
- zvyšování podílu obnovitelných zdrojů energie ze zemědělství (zejména rychle rostoucích dřevin) na celkové spotřebě energie v ČR a postupné směřování k „energetické soběstačnosti“ venkova z obnovitelných zdrojů.

Agrární politika České republiky je od roku 2001 harmonizována s principy Společné zemědělské politiky Evropské unie. Vstupem České republiky do EU v květnu 2004 vstoupil v platnost nový systém a nová struktura národních podpor zemědělství a venkova. Národní dotace nesmí narušovat zásady společného trhu a podléhají notifikaci ze strany Evropské komise.

3. ROZVOJ VENKOVA – VYBRANÉ ASPEKTY

V českých podmínkách je venkov zpravidla vymezován jako soubor venkovských obcí, kdy statistickou hranicí pro jejich vymezení je 2 000 obyvatel. Obce s nižším počtem obyvatel než 2 000 jsou v ČR považovány za venkovské. Existují však i typické venkovské obce, které mají obyvatel více a podle tohoto kritéria venkovem nejsou. Současně existují města, která mají méně než 2 000 obyvatel.

Jiný pohled na vymezení venkova než prostřednictvím absolutního počtu obyvatel v obci nabízí metodika OECD, kterou využívá i EU a jejímž základním diferenčním kritériem je hustota obyvatel. Podle této metodiky se regiony – kraje (jednotky NUTS 3) člení na tři typy:

- **převážně venkovské regiony** – více než 50 % obyvatel žije ve venkovských obcích (pro tento účel definované jako obce s méně než 150 obyvateli na 1 km²,
- **významně venkovské regiony** – ve venkovských obcích žije 15 až 50 % obyvatel,
- **převážně městské regiony** – ve venkovských obcích žije méně než 15 % obyvatel.

Obě zmíněné kategorizace venkova je vhodné doplnit o typologii na základě vybavenosti subregionálních jednotek s 1000 – 1300 obyvateli, odpovídající obcím se základní občanskou vybaveností (škola, pošta, zdravotní středisko). Lze tak vymezit tři typy venkovského území:

- **příměstský venkov** – zahrnuje venkovské obce v rámci městských aglomerací (lépe řečeno urbanizovaná území s více než 50 000 obyvateli),
- **odlehlý venkov** – zahrnuje zejména tzv. periferní území, tj. území s nepříznivými sociálně – ekonomickými charakteristikami obyvatelstva a osídlení,
- **mezilehlý prostor** pak zahrnuje zbývající území.

Současný český venkov prochází obdobím plným změn, které jej ve své sociální i fyzické podobě zasahují viditelněji a citelněji než se tomu děje ve městech. Od roku 1989 zasáhly venkovské prostředí vlny dekolaktivizace a restitucí, větší či menší pohyby demografické struktury, zásadní proměna venkovského hospodářství a jeho potenciálu atd. Současně je venkov vystaven vlivu minulosti a její více či méně zavazující tradici, ať už v podobě předválečné éry sedláctví, malorolnictví, typických řemesel, nebo v podobě venkova kolektivizovaného, společensky a kulturně nivelizovaného. (Mlejnecká, Kříž, 2003d)

Pro Českou republiku byla vytvořena **Strategie ČR pro rozvoj venkova**, která vychází z hlavních priorit EU, a to s důrazem na zvyšování ekonomického růstu, vytváření nových pracovních příležitostí a udržitelný ekonomický rozvoj, tak jak je deklarováno ve výsledcích summitů v Lisabonu a Göteborgu. Strategie přispívá k plnění Lisabonské strategie ve všech jejích oblastech:

- **společnost založená na znalostech** – Národní strategický plán rozvoje venkova České republiky podporuje odborné vzdělávání a poradenství v zemědělsko-potravinářském odvětví a rovněž vzdělávání, získávání dovedností a propagaci pro vytvoření atraktivního prostředí pro život obyvatel i návštěvníky venkova,
- **vnitřní trh** – regiony České republiky mohou požívat výhod jednotného trhu, až budou odstraněny překážky volného pohybu zboží, kapitálu a služeb. Legislativní bariéry musí odstranit centrální zákonodárné orgány,
- **podnikatelské prostředí** – výkonnost regionální ekonomiky je podmíněna podnikatelským prostředím, na jehož vytváření se musí podílet jak centrální orgány při stanovování jednotných pravidel (např. snižovat administrativní zátěž, zlepšit kvalitu právního prostředí), tak samotné kraje, které mohou pozitivně ovlivňovat prostředí, ve kterém se podnikatelé pohybují,
- **trh práce** – Národní strategický plán rozvoje venkova České republiky naplňuje ve svých prioritách rovněž oblast trhu práce. Prostřednictvím priority „Tvorba pracovních příležitostí“ se snaží o zajištění vyšší příjmové úrovně obyvatel venkova,
- **udržitelný rozvoj** – Národní strategický plán rozvoje venkova České republiky staví na principu udržitelného rozvoje, který se bude prolínat všemi rozvojovými aktivitami.

V roce 2001 byla na zasedání Evropské rady v Göteborgu přijata strategie pro udržitelný rozvoj. Mezi čtyři prioritní oblasti **Göteborgské strategie** patří klimatické změny, doprava, veřejné zdraví a přírodní zdroje.

Všechny tyto prioritní oblasti jsou respektovány v Národním strategickém plánu rozvoje venkova České republiky v rámci jednotlivých priorit. Klimatické změny jsou zapracovány v prioritě „Zmírňování klimatických změn“ (Osa 2). Osa 2 i osa 3 zahrnují tematiku nakládání s přírodními zdroji, a to ve všech svých prioritách a opatřeních.

Podobně jako při průběžném hodnocení lisabonské strategie, i v oblasti udržitelného rozvoje je potřeba zvýšit povědomí, mobilizaci a zapojení zainteresovaných osob na všech úrovních. Národní strategický plán přispívá k dosažení udržitelného rozvoje prostřednictvím podpory efektivních regionálních partnerství mezi veřejnou správou a soukromými subjekty zaměřenými zejména na posílení vlastní odpovědnosti a omezení neudržitelných trendů.

Národní strategický plán rozvoje venkova dále zajišťuje vazby mezi obecnými cíli evropského rozvoje venkova na straně jedné (vyjádřené Nařízením rady 1698/2005 EZFRV) a cíli odpovídajícími Strategickým pokynům Společenství pro rozvoj venkova, a to členěním do tří os:

Osa 1: Zlepšení konkurenceschopnosti zemědělství a lesnictví

Osa 2: Zlepšování životního prostředí a krajiny

Osa 3: Kvalita života ve venkovských oblastech a diverzifikace hospodářství venkova

Výše uvedené Strategické pokyny Společenství také obsahují závazná témata pro jednotlivé osy, tzv. horizontální cíle. Tyto pokyny jsou promítnuty do cílů a priorit jednotlivých os .

Téma rozvoje venkova se velmi často objevuje na vrcholu všech agend OECD. Snižování venkovské populace, počtu zaměstnanců v zemědělství, přesun obyvatelstva do městských oblastí a růst produktivity soukromého sektoru (OECD, 2005e).

Nejtypičtějším a nejviditelnějším odvětvím na venkově je zemědělství, které přináší venkovu pracovní příležitosti, zemědělské produkty a služby, utváří krajinu a zlepšuje životní prostředí.

3.1. PODPORA ZEMĚDĚLSTVÍ A VENKOVA

Spolu s nutností korigovat hospodářství vyvstává problém, jakým způsobem používat veřejné výdaje. Norton (2004) uvádí argumenty, proč veřejné výdaje v co nejvyšší míře sledovat a vhodně používat:

- a) podpory směřují do nejméně konkurenceschopných odvětví,
- b) je těžké eliminovat podpory již jednou zavedené,
- c) fiskální náklady podpor implikují vyšší daně nebo snížení vládních výdajů někde jinde,
- d) existence podpor vede k udržení v podnikání výrobce s vysokými produkčními náklady,

- e) podpory motivují výrobce k investování času do hledání dalších možností podpor na úkor zvyšování produktivity jejich vlastních aktivit,
- f) v praxi bývá prospěch/užitek z podpor regresivního charakteru, tj. vyskytuje se v disproporci spíše u skupin s vyššími příjmy než v chudé společnosti,
- g) snižuje možnosti rozvoje podniků, které nejsou závislé na podporách a tudíž mohou být životaschopnější z dlouhodobého pohledu,
- h) podporuje anti-ekonomické myšlení, kdy výsledkem je kladení překážek ve vývoji efektivních podniků a způsobů jejich existence.

Daná problematika má však dle Nortona (2004) i svoji pozitivní podobu:

- a) veřejné výdaje zmírňují nouzi,
- b) podpory způsobují environmentální a ekonomické externality pozitivní pro společnost,
- c) podpory jsou nutné v dobách přechodu ze silně podporovaného režimu na méně podporovaný režim politiky (privatizace),
- d) veřejné výdaje mají nezastupitelnou roli v krizích způsobených živelnými pohromami,
- e) podpory mohou být použity k vyvážení případů nepřesné informace,
- f) jiné druhy nedokonalostí trhu si mohou vyžádat zásah veřejného sektoru.

Při posuzování použití podpor je nutné odpovědět na otázky, jak velká podpora je vhodná a jaké jsou nejefektivnější způsoby rozdělení podpor. Při odpovídání na první otázku je nutné mít na zřeteli, která část populace musí zaplatit podporu. Jedná se většinou o městskou populaci, která platí vyšší daně a vyšší ceny za potraviny. Je nutné zohlednit fakt, že eliminace podpor zvyšuje ceny u některých komodit (Norton, 2004).

Z literární rešerše vyplývá, jak provázanost zemědělství s venkovem, tak důležitost zemědělství z řady hledisek a taktéž udržení hospodaření je přínosné pro společnost z více pohledů. Agrární sektor zaměstnává venkovské obyvatelstvo, pro které je zemědělství tradičním zdrojem práce, udržuje krajinu atd.

I když význam produkce potravin z pohledu Evropské unie klesá, je nutné upozornit na bezpečnostně politické hledisko, kdy není vhodná absolutní závislost na dovozech potravin. Určitá míra soběstačnosti by měla být zachována.

Rozpory v tomto ohledu vzbuzuje zemědělská politika, kdy ze společného rozpočtu státu/Unie jsou podporovány aktivity zemědělských subjektů. V české a evropské společnosti neexistuje jednotný názor. Vzhledem k uvedeným faktům, např. že zrušení zavedených dotací může mít citelný dopad na zemědělskou výrobu, by měla být určitá míra podpor zachována i v budoucnu. Zejména v méně příznivých oblastech pro zemědělskou výrobu jsou a budou subjekty v podstatě závislé na dotacích.

IV. VÝSLEDKY DISERTAČNÍ PRÁCE

1. ČESKÁ REPUBLIKA – REGIONÁLNÍ ASPEKTY

Česká republika je středoevropským státem o celkové rozloze 7 886 tisíc hektarů s 10,2 milionu obyvatel. Z celkové plochy území leží jen 39 % v nadmořské výšce pod 400 m n. m. V evropských poměrech má charakter horské až podhorské oblasti. Horské oblasti v ČR představují zejména pohraniční hory – Krkonoše, Orlické hory, Jeseníky, Jizerské hory, Beskydy, Šumava, Krušné hory, ale vyskytují se i ve vnitrozemní, např. Českomoravská vysočina.

Česká republika šla od svého vzniku cestou k tržní ekonomice s relativně stálým růstem. Na regionální úrovni prošla složitou reformou veřejné správy, která proběhla ve dvou fázích. Prvním krokem bylo vytvoření čtrnácti samosprávních krajů úrovně NUTS 3, s prvními volbami do krajských zastupitelstev v listopadu 2000 a od 1.1.2001 vstoupila do státního uspořádání České republiky nová úroveň - kraj. Kraje tvoří dohromady osm soudržných regionů úrovně NUTS 2, které převzaly hlavní zodpovědnost za rozvoj v kontextu strukturálních fondů EU.

Reforma veřejné správy pokračovala druhým krokem, kdy od 1.ledna 2003 přestalo existovat 73 okresních úřadů, uplatňujících na místní úrovni státní správu. Jejich agenda byla rozdělena mezi kraje (životní prostředí, středoškolské vzdělání, silnice druhé třídy a především zdravotní ústavy) a obce s rozšířenou působností. Jedná se o 205 městských úřadů, kterým byly státem svěřeny některé úkoly (jako matrika, povolení ke stavbě...).

Českou republiku tvoří 6 249 obcí. Rozdělení na obce může být považováno za přílišnou překážku z pohledu regionálního rozvoje, např. pro efektivnější udělování a kontrolu dotací, ale nedávno získaná samostatnost obcí je doprovázená opatřeními založenými na principu funkčních oblastí, tj. obcí s rozšířenou působností, které by měly zajistit dostatečný servis obcím.

Novým prvkem regionálního rozvoje v České republice jsou tzv. **mikroregiony** (dobrovolné seskupení obecních zastupitelstev bez správní moci). Svazky obcí, založené s různými záměry, jsou povzbuzovány určitými typy dotací, které jsou založené na zvyšujícím se vlivu obyvatelstva. Nicméně náležitý rámec pro jejich organizaci, silnější zdroje a aktivnější účast občanů v procesu místního rozhodování ještě neexistuje.

Krajské úřady po zániku okresních úřadů získaly vlastní kompetence v určitých sektorech, jako jsou vzdělávání, kultura, přeprava, zdravotnictví, životní prostředí, zemědělství, rybářství a vodohospodářství. Regiony NUTS 2 jsou zodpovědné za přípravu a provádění rozvojových strategií (ROP) ve spolupráci s regiony NUTS 3, ale také s národními úřady.

Hlavní body reformy zahrnují definování zodpovědnosti mezi národními, regionálními a obecními úrovněmi, rozlišení mezi státem delegovanými úkoly a vlastní decentralizovanou mocí a tvorbu nového prostředí pro všechny státní zaměstnance (národní a regionální úroveň). **Decentralizace** je charakterizována převodem osob a majetku, zavedením komplexu mechanismů zaručujících, že nedojde k přebytku nebo nedostatku zaměstnanců s ohledem na cílené stanovení zodpovědnosti napříč úrovněmi vlády. Zaměstnanci zrušených okresních úřadů byli převedeni na krajské úřady či obce s rozšířenou působností.

Provedená decentralizace státní správy někdy působila dojem, že regionální úroveň získala velký stupeň autonomie, zatímco regionální orgány mohly nabít pocitu, že jim centrální vláda nedává dostatečný prostor. Pochopení správné rovnováhy a zaměření decentralizace z perspektivy různých vládních úrovní bude požadovat ještě určitý čas.

V tuto chvíli neexistuje jednoznačná prognóza dalšího vývoje regionálního uspořádání, protože je ještě třeba vyřešit některé sporné body (např. přidělení finančních zdrojů regionům, fiskálních pravomocí).

1.1. REGIONÁLNÍ ROZDÍLY REGIONŮ ČR

Porovnání ekonomického vývoje jednotlivých krajů ukazuje, že se zvětšuje rozdíl mezi krajem Hlavního města Prahy a zbytkem země. Oblast ekonomického růstu zahrnuje i okolní Středočeský kraj, který těží z pražského dynamismu. Rozdíly mezi ostatními kraji také rostou. Praha, ve které dnes žije 10 % národní populace, vyrábí kolem jedné čtvrtiny národního HDP. Průměrný HDP na obyvatele je dvakrát vyšší než v ostatních krajích a jediný vyšší, než je tento ukazatel v původních patnácti zemích EU. Ve všech ostatních krajích byla rychlost rozvoje od roku 1997 pomalejší a někdy dokonce nulová.

Rozdílné ekonomické výkony mohou být vysvětleny rozdíly v dostupnosti, dosaženém vzdělání nebo v kvalitě krajského ekonomického prostředí s dopadem na podnikatelství a úroveň FDI (Foreign Direct Investment - zahraniční přímá investice). V krajích České republiky lze vymezit čtyři typy oblastí: dynamické, opožděné, s rozpadem tradičních specializací a nedynamická předměstí (dle metodiky OECD).

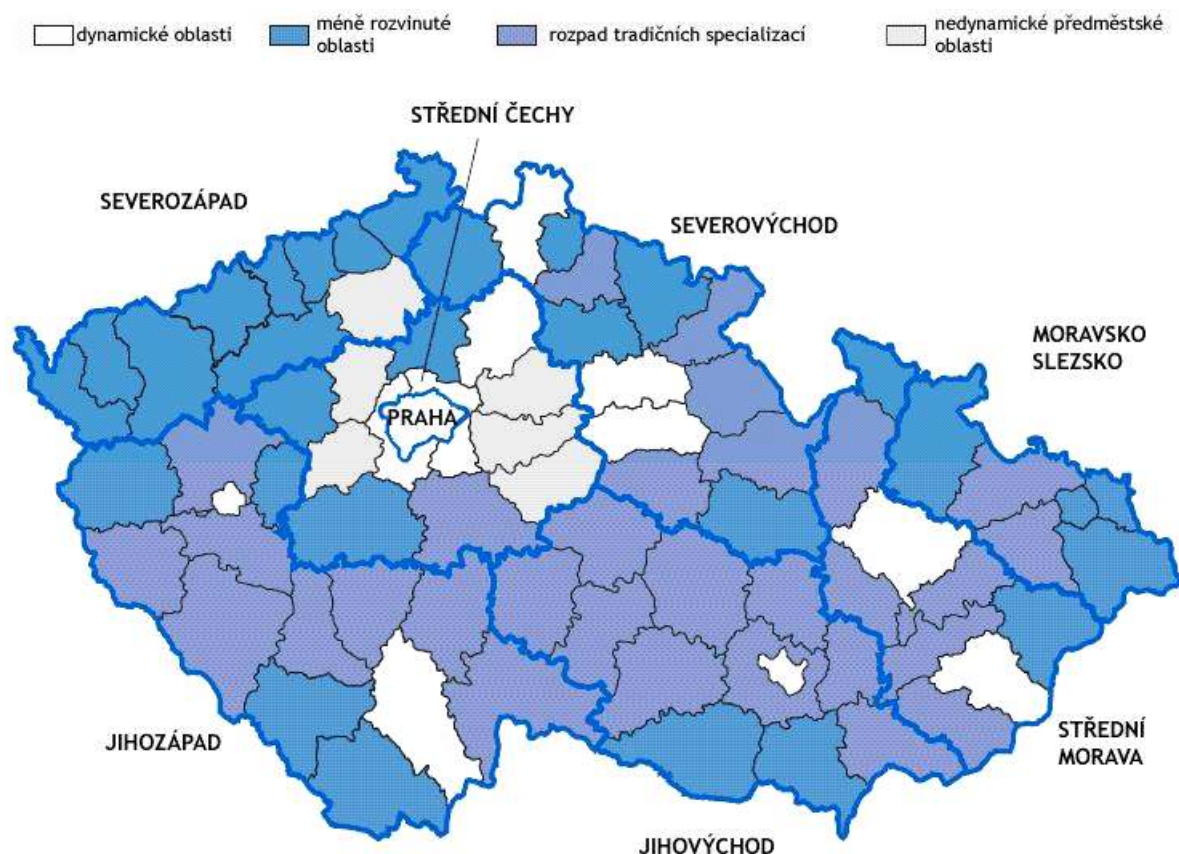
Dynamické oblasti zahrnují vývojově silné oblasti jako Prahu a středočeské okresy, ale také města Brno a Plzeň, které vydělávají na průmyslové tradici a inovaci. Spadají sem také nově se dynamizující oblasti jako České Budějovice, Hradec Králové a Zlín vyznačující se značným podílem na FDI, kvalifikovanou pracovní silou, vysokým stupněm sociálního kapitálu a celkově vyhovující infrastrukturou. V těchto oblastech dochází k vysoké koncentraci HDP, je zde nízká nezaměstnanost, vysoká úroveň společenského kapitálu a značná koncentrace velkých firem.

Méně rozvinuté oblasti zahrnují průmyslové oblasti procházející reorganizací, které se nacházejí především v severozápadních Čechách a v krizových oblastech Moravy a Slezska. Do této kategorie patří také stárnoucí oblasti, jejichž společným znakem jsou zničené životní prostředí a vyšší než průměrná nezaměstnanost, často méně kvalifikované pracovní síly a místní trh práce nabízející málo příležitostí pro mladé lidi. Typická je nízká úroveň infrastruktury, nízká úroveň společenského kapitálu a malý počet velkých firem.

Třetí kategorií jsou **oblasti s rozpadem tradičních specializací**, tedy oblasti s vyšším podílem zemědělství a nižší hustotou zalidnění. Nacházejí se v téměř nepřetržitém východozápadním pásu táhnoucím se středem České republiky. Převažuje zde nízká hustota populace, nízká úroveň infrastruktury a FDI.

Nedynamické oblasti předměstí se nalézají především kolem Prahy. Charakteristickým rysem předměstí je vysoký podíl veřejných služeb, nízká úroveň společenského kapitálu, nízká nezaměstnanost nekvalifikované pracovní síly a malý počet velkých firem (viz mapa 1).

Mapa 1. Kategorizace oblastí České republiky (dle NUTS 2)

1.2. POROVNÁNÍ VYBRANÝCH UKAZATELŮ STŘEDOČESKÉHO KRAJE S OSTATNÍMI KRAJI ČESKÉ REPUBLIKY

Řada ukazatelů za Středočeský kraj vykazuje různé odlišnosti od průměrů za Českou republiku. Co se týká Středočeského kraje, je největším krajem v ČR, ve kterém leží také nejvíce obcí (viz tabulka 1 v příloze).

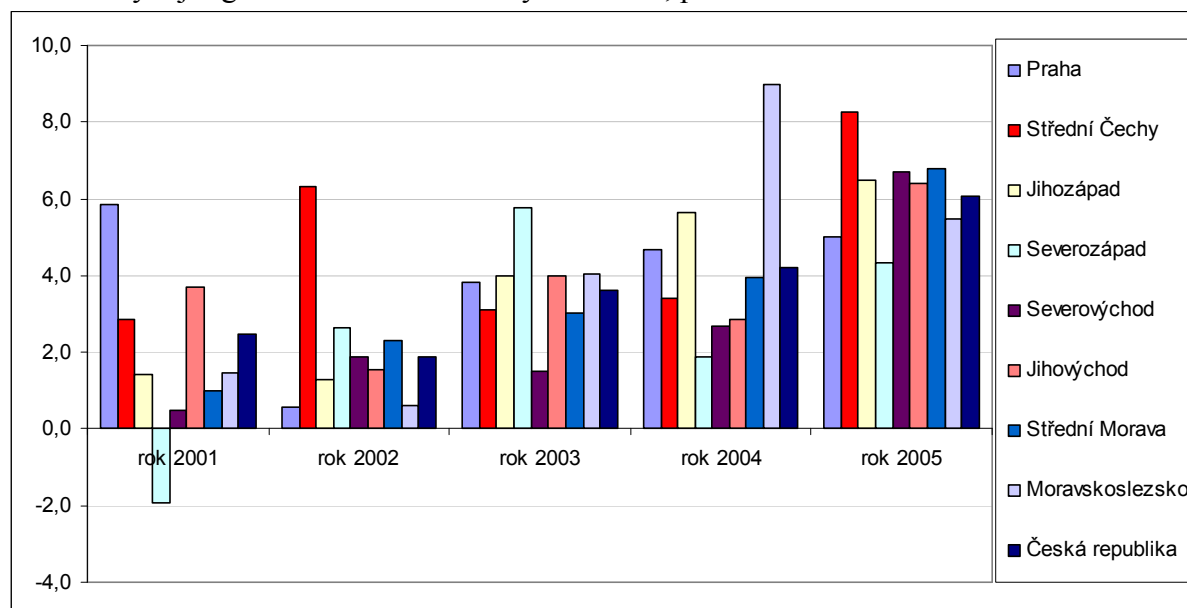
V celorepublikovém srovnání Středočeský kraj vykazuje nižší míru nezaměstnanosti a nižší průměrnou mzdu. Míru nezaměstnanosti příznivě ovlivňuje blízkost Prahy, která má dlouhodobě nejnižší nezaměstnanost v republice. Zaměstnanci ve Středočeském kraji za svou práci získávají nižší mzdy než průměrný obyvatel ČR. Avšak při pohledu na mzdy z jednotlivých sektorů, vykazují Střední Čechy vyšší mzdy v sektoru zemědělství.

Při dalším porovnání krajů České republiky je Středočeský kraj charakteristický vyšší rozlohou, výměrou zemědělské půdy a vyšším počtem pracujících v zemědělství. Vyniká hlavně rostlinnou výrobou, pěstováním pšenice, ječmene, cukrovky, v příměstských částech pěstováním ovoce, zeleniny a květin. Intenzita živočišné produkce není v mezikrajském porovnání tak výrazná.

Srovnání Středočeského kraje je nejvhodnější provést na úrovni srovnatelných regionů, tj. na úrovni NUTS 2. Středočeský kraj zároveň tvoří region NUTS 2 Střední Čechy.

Výkonnost regionů měřena podílem na hrubém domácím produktu (HDP) ukazuje, že nejvyšší příspěvek k jeho tvorbě zaznamenává NUTS 2 Praha (23 %), která je následována NUTS 2 Jihovýchod (14,7 %) a Severovýchod (12,5 %). Střední Čechy společně s NUTS 2 Jihozápad přispívají stejným podílem (10,4 %) a umísťují se na čtvrtém až pátém místě z osmi. Tento absolutní příspěvek k HDP celé země lze přes přítomnost mnoha významných průmyslových podniků vysvětlit absencí většího města. Lze také usuzovat, že značná část potenciálního příspěvku k HDP odčerpává NUTS 2 Praha, kdy část středočeské populace dojíždí za prací do hlavního města (dále viz kapitola 2.8.). Pro porovnání výkonnosti by bylo vhodné mít k dispozici také regionální „národní produkt“ na úrovni NUTS 2. Takovýto ukazatel bohužel není Českým statistickým úřadem evidován.

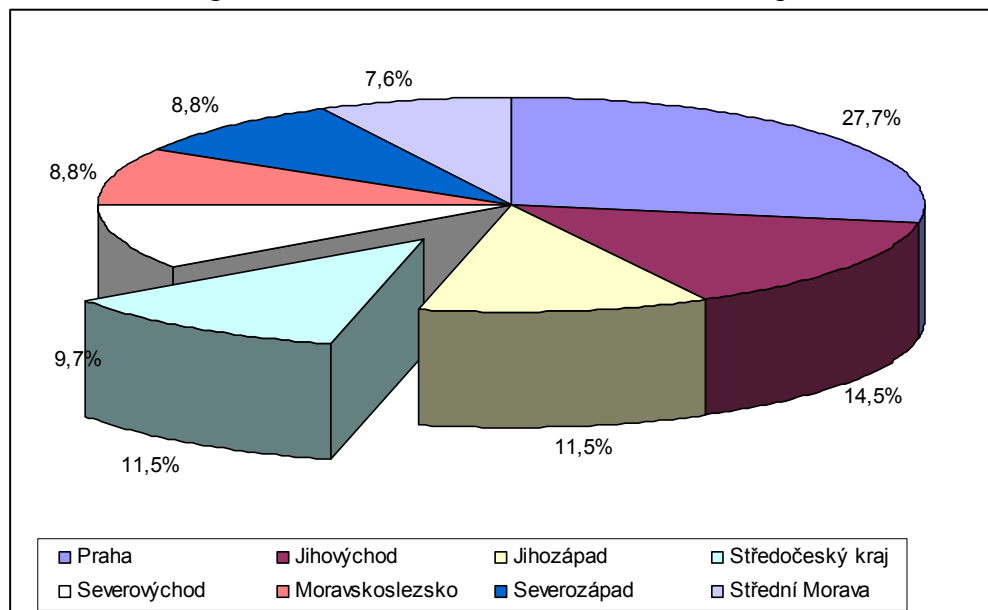
Graf 1. Vývoj regionálního HDP ve stálých cenách, předchozí rok = 1

Zdroj: Regionální účty 2005, ČSÚ, 2006.

Z pohledu dynamiky HDP však vykazují Střední Čechy vynikající výsledky (viz graf 1 v textu). Středočeský kraj nabýval od roku 2001 největších průměrných přírůstků HDP. Poněkud překvapivé je, že překonal dokonce i Prahu, v žádném roce nedošlo k poklesu a v roce 2005 byl právě růst HDP ve Středních Čechách nejsilnější ze všech krajů. Působivý je také nárůst o 6,3 % v roce 2002, který byl silně nadprůměrný. Rychlý růst HDP je nejspíš dán přítomností automobilek Škody Auto a TPC Kolín.

Graf 2. Podíl regionů NUTS 2 na tvorbě hrubého fixního kapitálu ČR

Zdroj: Regionální účty 2005, ČSÚ, 2006.

Podíl Středních Čech na tvorbě hrubého fixního kapitálu celé ČR také patří k vyšším a podtrhuje silnou dynamiku hospodářství kraje (viz graf 2 v textu). Střední Čechy mají vyšší podíl na tvorbě hrubého fixního kapitálu celé ČR (11,5 %) než je jejich podíl na celkové tvorbě HDP (10,4 %).

Ukazatel čistý disponibilní důchod je ve Středních Čechách příznivý, když se v roce 2005 pohyboval na úrovni 106,7 % ČR. Vyšších hodnot dosáhla jen Praha se 135,7 %. Ostatní regiony se pohybovaly na úrovni 89,0 – 98,6 % (viz tabulka 2 v příloze).

1.3. PROBLÉMY ČESKÉHO ZEMĚDĚLSTVÍ A VENKOVA

České zemědělství je charakterizováno jako velkovýrobní. Je takové zejména díky své minulosti, kdy v době kolektivizace bylo rozoráno mnoho mezí a průměrná velikost lánu byla zvýšena na 60 hektarů. Velkovýrobní technologie umožnila vysoký stupeň specializace práce a použitím vnějších vstupů se výnosy udržovaly na vysoké úrovni.

Zemědělství se po roce 1989 v České republice dlouhodobě potýká s celou řadou problémů. Zemědělský sektor nedosahuje trvalé ziskovosti, většina zemědělských hospodářství je extrémně zadlužených a návratnost kapitálu je dlouhodobě nízká. Velká část (20 %) zemědělské půdy leží v chráněných oblastech se stanovenými environmentálními restrikcemi pro zemědělství. Zvýšeným importem subvencovaných potravin a snížením domácí spotřeby zemědělská produkce klesá, pohybuje se na zhruba 45 % výstupu na hektar,

kteřý je dosahován v EU. V zemědělství se navíc projevují některé další nepříznivé faktory v ukazatelích práce, jako je vysoký průměrný věk či nevhodná kvalifikace.

Existují značné rozdíly v podmínkách pro zemědělství v jednotlivých regionech díky různorodým ekonomickým, sociálním a ekologickým podmínkám ve vazbě na přírodní podmínky. Do sociálních a ekonomických potíží se dostaly zejména oblasti, které dříve mívaly větší podíl státních statků, oblasti v horských, podhorských a pohraničních oblastech.

Významným dopadem procesu ekonomické transformace odvětví zemědělství je radikální snižování zaměstnanosti. Ta se v rozmezí let 1989 až 2004 snížila z 533 tis. na 141 tis. (bez myslivosti a souvisejících služeb), tj. o 73 % pracovníků, přičemž nejdynamičtěji probíhalo snižování zaměstnanosti v letech 1991 a 1992.

V posledních letech se tempo poklesu počtu pracovníků v zemědělství zvolňuje. Meziroční úbytky se pohybují v rozpětí 2 až 5 %, avšak v souvislosti se zvyšováním konkurenceschopnosti lze předpokládat snižování zaměstnanosti i v následujících letech. Minimální generování nových pracovních příležitostí v zemědělství a omezená nabídka pracovních míst na venkově obecně spolu se specifickými charakteristikami zemědělské pracovní síly se odrážejí v růstu míry agrární nezaměstnanosti. Ve venkovských oblastech v ČR byla v roce 2003 dvojnásobně vyšší nezaměstnanost (8,3 %) než v městských (4,2 %), s tendencí dalšího růstu v obdobné proporcí a více postihující ženy. České zemědělství se potýká s nedostatkem mladých lidí, generační výměna, pokud nebude podporována, může v mnoha případech ve svém důsledku vést k akutnímu nedostatku pracovních sil v zemědělství vzhledem k daleko lepším ekonomickým podmínkám v jiných odvětvích.

Výše průměrných mezd v zemědělství nadále zaostává za úrovní průměrných mezd v národním hospodářství (v roce 2004 o 28 procentních bodů) a přestože se průměrná nominální mzda v zemědělství meziročně poměrně výrazně zvýšila celkem o 8,8 % (v národním hospodářství o 6,2 %), úroveň reálné mzdy v tomto odvětví zůstává dosud zhruba o 10 % pod úrovní dosaženou v roce 1989. V národním hospodářství se průměrná reálná mzda za stejné období zvýšila o více než jednu třetinu.

Zvláště významným ukazatelem váhy agrárního sektoru v národním hospodářství je podíl výdajů domácností za potraviny na celkových výdajích za zboží a služby určené k uspokojování běžných potřeb obyvatelstva. I když se tento podíl postupně snižuje, činí dosud více než 24 %. Z toho potraviny spolu s nealkoholickými nápoji se na celkových spotřebních vydáních domácností podílejí více než 21 %.

Domácí trh byl po roce 1989 chráněn dovozními přírážkami, ceny byly relativně volné, ačkoli Ministerstvo zemědělství intervenovalo stanovením minimálních výkupních cen.

V roce 1991 došlo k liberalizaci cen, jejímž důsledkem byl prudký nárůst spotřebitelských cen a tím pádem i pokles poptávky po potravinách. Následná vysoká nadprodukce potravin vyústila ve snížení zemědělské výroby.

V globálním kontextu sehraává Česká republika se svou zemědělskou produkcí v postatě nevýznamnou roli, kdy výroba představuje cca 1 % objemu z celkové evropské produkce. I kdyby došlo ke 100% zvýšení, nikdy se ČR nestane zemí, která by měla svoji ekonomiku postavenou na produkci potravin a jejich exportu.

Pro podporu zemědělství lze učinit některé kroky:

a) **prefererovat domácí potraviny**, které budou představovat pro spotřebitele vysokou kvalitu za přijatelnou cenu, a tím bude zachován nezbytně nutný rozměr zemědělství, soběstačnost v potravinách je důležitým faktorem z politického pohledu,

b) **vyžadovat zemědělské postupy a technologie šetrné k životnímu prostředí**, které budou za přijatelných pravidel respektovat přírodní podmínky a komplexnost ekologických systémů podle přírodních podmínek.

Venkovské oblasti podle přístupu uplatňovaného v České republice, tj. obce do 2 tisíc obyvatel, představují 90 % všech obcí a spravují území o velikosti 74 % plochy ČR. V těchto obcích žije zhruba čtvrtina obyvatel (26,3 %, v absolutním vyjádření 2 689 676 osob, k 1.1.2005).

Jiný pohled na vymezení venkovských oblastí nabízí metodika OECD, podle které je základním diferenciačním kritériem hustota obyvatelstva v oblasti. Celková rozloha venkovských regionů činí 78 370,9 km², tj. 99,37 % území státu a žije v nich cca 9 500 000 obyvatel, tj. 88,55 % obyvatel státu.

Rozvoj venkova a zajištění adekvátního životního standardu pro venkovskou populaci je spojeno s realizací nezbytného rozvoje infrastruktury a s tím spojených služeb.

Z hlediska vybavenosti venkovských obcí občanskou a technickou infrastrukturou většina venkovských obcí (cca 62 %) disponuje základní občanskou vybaveností, tj. má školu alespoň prvního stupně. Vybavenost ostatními institucemi jako poštou, zdravotnickým zařízením je typická jen pro cca každou třetí venkovskou obec. Nejméně časté jsou úřadovny Policie ČR, kdy z obcí do dvou tisíc obyvatel jsou pouze ve 4,6 % obcí.

Ohrožením budoucnosti může být nedostatek politické vůle řešit problematiku venkova jako celku. Vynaložené finanční prostředky pak nepřinesou řešení, pouze budou sloužit jako sociální podpora pro zemědělce.

2. STŘEDOČESKÝ KRAJ

Jedním z nově ustavených krajů je poměrně specifický a velice různorodý region, ležící v centrální části České kotliny - Středočeský kraj. Region obklopuje hlavní město Prahu, které tvoří samostatný územně-správní celek, tedy kraj. Hlavní město je významným diferenciacním faktorem Středočeského kraje. Oblasti blíže u Prahy jsou ve výhodě oproti vzdálenějším. Praha je sice správním sídlem kraje, ale na rozdíl od jiných krajů nepatří do území regionu. Nutno podotknout, že díky minulému vývoji, kdy většina investic končila v hlavním městě, patří Středočeský kraj k méně rozvinutým krajům České republiky.

Středočeský kraj vznikl 1. 1. 2000 dle zákona č. 347/1997 o krajích. Kraj, ačkoli nově ustavený, ve své současné podobě fungoval již před zrušením krajského uspořádání v roce 1990. Středočeský kraj má tudíž oproti některým krajům ČR výhodu, a to v administrativně-správní kontinuitě.

K 1.1.2003, kdy nabyla platnosti reforma státní správy, byly sice zrušeny okresní úřady, ale nadále okresy fungují jako územní jednotky. Současně byly ustaveny územní obvody pověřených obcí II. stupně a správní obvody obcí s rozšířenou působností (III. stupně). Středočeský kraj je tvořen 12 okresy a 26 obcemi s rozšířenou působností, které jsou svou velikostí velice rozdílné. Největším správním obvodem obce s rozšířenou působností je obvod Mladá Boleslav, do kterého spadá 98 obcí, naopak správní obvod Lysé nad Labem tvoří pouze 9 obcí.

Jak již bylo uvedeno, Středočeský kraj je regionem NUTS 3 a zároveň díky své lidnatosti tvoří i region NUTS 2 Střední Čechy. Specificky jde o případ, kdy region soudržnosti NUTS 2 je vymezen územním obvodem kraje, a proto lze pro Středočeský kraj používat synonymum Střední Čechy.

2.1. PŘÍRODNÍ PODMÍNKY

Přírodní podmínky kraje jsou ve Středočeském kraji různé podle daných oblastí. V kraji se nacházejí dva typy krajiny. Jeho severovýchodní polovinu tvoří převážně rovinaté nížiny kolem řeky Labe, kde převažuje zemědělsky využívaná půda, doplněná listnatými a borovými lesy. Jihozápad kraje má charakter vrchoviny, kde naopak převažují smrkové a smíšené lesní porosty.

Místem s nejvyšší nadmořskou výškou (846 m n.m.) je vrch Tok v Brdské pahorkatině na jihozápadě kraje. Naopak nejnižším bodem v kraji (153,1 m n.m.) je hladina řeky Labe u Dolních Beřkovic na severní hranici kraje.

Co se týká výnosovosti půd, jsou v kraji různé typy půd. V celé nížinaté části kraje se vyskytují úrodné černozemě i půdy humusokarbonátové a hnědozemě. Ve výše položených oblastech kraje pak převládají podzolové půdy. Ve Středočeské vrchovině a Českomoravské vrchovině se nacházejí hlinitopísčité půdy. Nejvýnosnější půdy se vyskytují v polabských okresech, tj. v okrese Kolín, Nymburk, Mladá Boleslav, dále se úrodné půdy vyskytují na Mělnicku, v Praze-východ a Kladně. Naopak velmi málo úrodné půdy jsou na Příbramsku a Benešovsku.

Ve Středočeském kraji se nachází několik chráněných krajinných oblastí (CHKO). Nejvýznamnější a také největší je oblast Křivoklátsko, biosférická rezervace UNESCO. Na tuto oblast navazuje geologicky zajímavá oblast Českého krasu. Jedná se o největší krasovou oblast v Čechách. Ve Středočeském kraji je také převážná většina území CHKO Kokořínsko, kde se nacházejí typická kaňonovitá údolí s pískovcovými skalami.

Množství chráněných krajinných oblastí ovlivňuje zemědělské hospodaření ve Středočeském kraji. V CHKO je řada omezení, která nedovolují zemědělcům dosahovat patřičné úrovně hospodářského výsledku. Je omezeno hnojení, počet kusů hospodářských zvířat apod.

2.2. VELIKOSTNÍ DIFERENCIACE OBCÍ PODLE POČTU OBYVATELSTVA

Středočeský kraj je území o rozloze 11 015 km² a zaujímá 14 % plochy České republiky (viz tabulka 1 v příloze). Ve Středočeském kraji se nachází 1 146 obcí, z toho je 71 měst. Středočeský kraj je charakteristický velkým podílem obcí do 2000 obyvatel (93,3 %), ve kterých žije přes čtyřicet procent obyvatel kraje (viz tabulka 1 v textu a graf 1 v příloze).

Tabulka 1. Velikost obcí podle počtu obyvatel

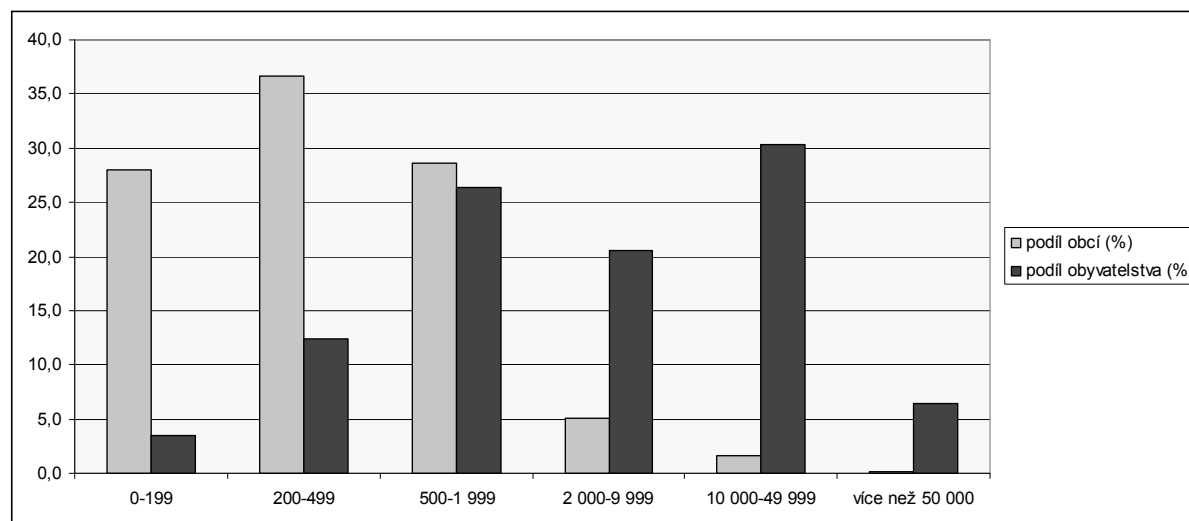
velikost obce (počet obyvatel)	0-199	200-499	500-1 999	2 000-9 999	10 000-49 999	více než 50 000
podíl obcí (%)	28,0	36,7	28,6	5,1	1,6	0,1
podíl obyvatelstva (%)	3,5	12,4	26,4	20,5	30,4	6,4

Zdroj: Statistický lexikon obcí, ČSÚ, 2001.

Výrazného podílu z celkového zastoupení obcí nabývají malé obce do 500 obyvatel. Celkem tyto obce tvoří 64,7 % počtu obcí ve Středočeském kraji, ale s podílem obyvatelstva pouze 15,7 % (viz graf 3 v textu a graf 2 v příloze). Jediným okresem s městem nad 50 tisíc

obyvatel je Kladno, kde v okresním městě (a rovněž jediném statutárním městě v kraji) žije polovina obyvatelstva okresu. Měst nad 10 000 obyvatel je ve Středočeském kraji pouze 18 (viz tabulka 3 v příloze).

Graf 3 Podíl obcí v kategoriích podle velikosti a počtu obyvatel

Zdroj: Statistický lexikon obcí, ČSÚ, 2001.

Podle metodiky OECD je Středočeský kraj **převážně venkovským regionem**, protože více jak 50 % obyvatelstva žije ve venkovských obcích. Kromě městských oblastí (okres Kladno) se v kraji hustota osídlení pohybuje pod úrovní 150 obyvatel na kilometr čtvereční.

Co se týká typologie venkova na základě vybavenosti subregionálních jednotek s 1000 – 1300 obyvateli základní občanské vybaveností (škola, pošta, zdravotní středisko) vyskytují se na území Středočeského kraje všechny tři typy venkovského území, tj. jak:

- **příměstský venkov**, protože kraj obklopuje hlavní město a mezi území s více než 50 000 obyvateli spadá město Kladno,
- **odlehlý venkov**, zahrnuje zejména okrajová území kraje, kde se objevují nepříznivé sociálně-ekonomické podmínky,
- **mezilehlý prostor**.

Středočeský kraj lze považovat za venkovský region, protože podle výše uvedených definic je takto hodnocen. Venkov je úzce spjat se zemědělstvím a je tedy i díky pracovním příležitostem pro venkovské obyvatelstvo důležitým zdrojem příjmů. V odlehlejších oblastech kraje je dostupnost jiných pracovních příležitostí v porovnání s městem nízká.

2.3. OKRESY STŘEDOČESKÉHO KRAJE

I když koncem roku 2002 okresní zřízení přestává fakticky ze správního pohledu fungovat, je vhodné vycházet z tohoto členění v další práci, neboť díky okresům je zachována kontinuita dat od zrušení krajů po roce 1989 až do jejich opětného zřízení v roce 2000. Na území Středočeského kraje nedošlo k žádným statisticky významným změnám ve výměře všech 12 okresů Středočeského kraje, lze tedy ukazatele a statistické vlastnosti za jednotlivé okresy v součtu brát jako hodnoty za Středočeský kraj.

K okresům s nejvyšším počtem obcí patří Mladá Boleslav, Příbram a Benešov. Naopak nejméně obcí spadá pod okres Mělník (viz tabulka 4 v příloze). Mezi rozlohou největší okresy patří stejné okresy, stejně jako u výše uvedeného ukazatele, ale v pozmeněném pořadí - Příbram, Benešov a Mladá Boleslav. Nejmenšími okresy jsou dva okresy, které leží u hlavního města, Praha-východ a Praha-západ.

Nejvíce lidnatým okresem Středočeského kraje je okres Kladno, ve kterém již počet obyvatel přesáhl 150 000. V okresech Mladá Boleslav, Praha-východ a Příbram žije přes 100 000 obyvatel. Naopak populačně nejmenším je okres Rakovník s necelými 55 000 obyvateli.

Nejvyšší hustotu zalidnění nabývá nejlidnatější okres Kladno, který vykazuje hodnotu přes 217 obyvatel na km². S velkým rozdílem následují okresy Praha-východ, Praha-západ a Mělník, kde hodnoty přesahují krajský průměr 130 obyvatel na km². Všechny tyto okresy mají intenzivní sociálně – ekonomické vazby na Prahu a do jisté míry tvoří metropolitní zázemí hlavního města. Naopak nejnižší hustota zalidnění je v okresech Rakovník, Benešov a Příbram, kde hustota zalidnění nepřesahuje 70 obyvatel na km².

2.4. DEMOGRAFICKÝ VÝVOJ

K 31. prosinci 2004 bylo na jeho území evidováno 1 144 071 obyvatel, což představuje 11,2 % obyvatel České republiky.

Demografický vývoj Středočeského kraje se začal ve 2. polovině devadesátých let výrazně měnit. Lze usuzovat, že je to díky výstavbě satelitních obytných celků v okolí Prahy. Zatímco úbytek obyvatelstva přirozenou měnou je stálý, neboť v kraji je nízká porodnost a poměrně vysoká úmrtnost podmíněná věkovou strukturou populace, tak migrační saldo prošlo výraznou změnou. Kraj má tak vysokou imigraci, že celkový počet obyvatel v kraji výrazně vzrůstá. Od roku 2000 došlo v kraji k nárůstu o 30 tisíc obyvatel, v poměru k obyvatelstvu ČR tento nárůst představoval přírůstek o 0,3 %.

Co se týká migrace, která je definována jako prostorové přemísťování osob přes administrativní hranice územní jednotky spojené se změnou bydliště, bude posuzována vnitřní migrace, tj. stěhování se změnu trvalého bydliště z obce do obce na území ČR⁵.

V porovnání jednotlivých krajů České republiky nabývá nejvyšších hodnot migrace mezi Středočeským krajem a hlavním městem Prahou. Při hodnocení migračního pohybu jedním směrem jsou nejvyšší hodnoty u pohybu z Prahy do Středočeského kraje, kdy se vystěhovalo v období let 1991 – 2004 přes 100 tisíc osob. Opačným směrem, tedy do Prahy, se přestěhovalo za stejné období celkem 59 tisíc osob. Migrace Středočeského kraje s dalšími kraji v žádném případě nedosahuje tak vysokých hodnot. V celorepublikovém srovnání je na třetí pozici pohyb na úrovni 15 tisíc obyvatel, který v daném období proběhl z Moravskoslezského do Olomouckého kraje.

Celkový migrační přírůstek, tedy rozdíl mezi přistěhovanými a vystěhovanými obyvateli, byl za Středočeský kraj mírně záporný pouze v roce 1991, v následujícím období let 1992 až 2004 byl tento ukazatel vždy v kladných hodnotách. V roce 2004 dosáhl celkový migrační přírůstek dokonce 7 400 obyvatel, což představuje **největší roční nárůst** mezi kraji České republiky v období let 1991 – 2004 vůbec. Tento obrat vzrostl zejména v posledních třech letech, což je dáno hlavně **zvýšenou výměnou obyvatelstva s Prahou**.

Pokud se pozornost zaměří na mezikrajské stěhování, nejvyšší poměr od roku 1991, přes 85 % celkového aktivního salda, má Středočeský kraj s hlavním městem Prahou, z ostatních krajů pak s Moravskoslezským krajem. Se čtyřmi českými kraji nabývá tento ukazatel záporných hodnot (viz tabulka 2 v textu).

Tabulka 2. Saldo stěhování Středočeského kraje v souhrnu za roky 1991 – 2004 s kraji ČR

	Hl. město Praha	Jihočeský	Plzeňský	Karlovarský	Ústecký	Liberecký	Královéhradecký	Pardubický	Vysočina	Jihomoravský	Olomoucký	Zlínský	Moravskoslezský	ČR celkem
saldo	41 438	-323	-112	929	-83	-215	534	490	487	1 084	759	680	2794	48 462

Zdroj: Vnitřní stěhování v ČR 1991 až 2004, ČSÚ, 2005.

Vlivem migrace došlo ve Středočeském kraji k přírůstku obyvatelstva téměř ve všech věkových skupinách. Ztráta je evidována pouze u věkové kategorie 18 až 21 let. Co se týká jednotlivých skupin vzdělání, ve všech skupinách byl přírůstek kladný.

⁵ Druhý typ je pak zahraniční migrace, tj. stěhování se změnu trvalého bydliště za hranice ČR, které není v práci posuzováno.

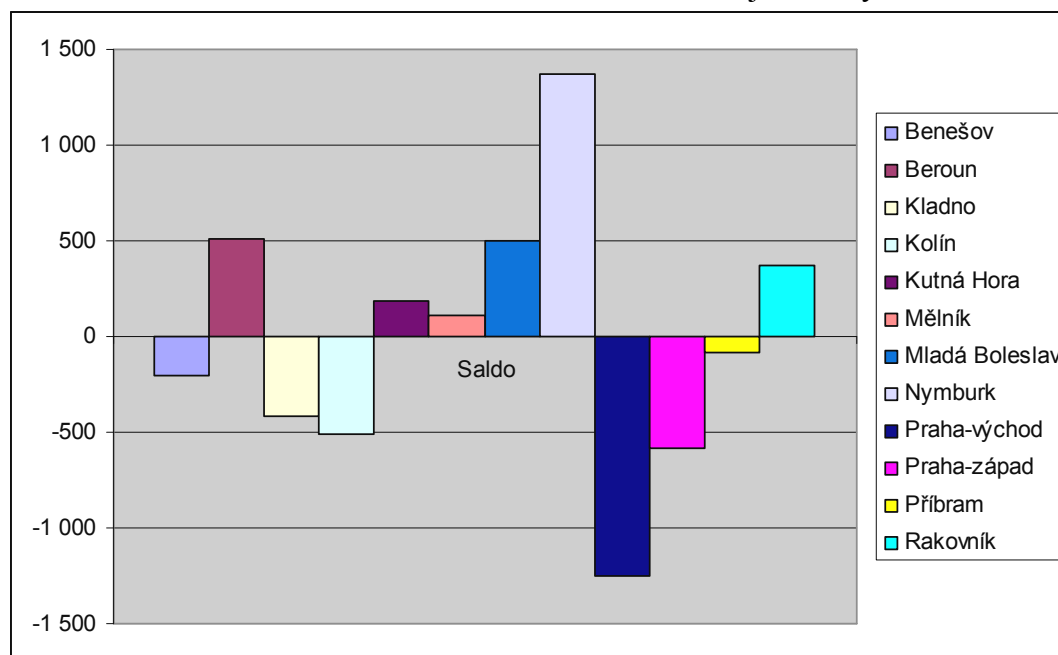
Mimořádnost Středočeského kraje v mezikrajském srovnání migrace se projevuje i na vysokém zastoupení středočeských obcí v žebříčku obcí s vysokým přírůstkem obyvatel. Mezi 24 obcemi České republiky se ziskem nad 500 osob je 19 středočeských obcí. Mezi osmi obcemi nad 1 000 osob je pět středočeských.

Nejvyšších hodnot přistěhovalectví bylo v obci Milovice, do které se přistěhovalo 1 663 osob a do Jesenice 1 531 osob. Nad hranicí 1 000 osob byly ještě obce Říčany, Černošice a Hostivice.

Středočeský kraj má také zastoupení mezi obcemi s velkým úbytkem obyvatel. Z jedenácti obcí se ztrátou nad 100 osob se nachází Příbram (úbytek o 932 osob), Kolín (497 osob), Mělník (496), Rakovník (326) a Vlašim (232).

Při pohledu na nižší úroveň uspořádání, byla mezi jednotlivými okresy Středočeského kraje největší míra stěhování za období let 1991 až 2004 u okresů Kladno, Kolín, Praha-východ a Nymburk ve výši 10 až 13 tisíc osob (viz tabulka 5 v příloze). U těchto okresů je intenzita stěhování také nejvyšší, s výjimkou okresu Kolín. Všechny okresy značně převyšuje Nymburk se 196 stěhujícími se na 1 000 obyvatel.

Graf 4. Saldo meziokresního stěhování Středočeského kraje za roky 1991-2004

Zdroj: Vnitřní stěhování v ČR 1991 až 2004, ČSÚ, 2005.

Co se týká salda meziokresního stěhování ve Středočeském kraji, kladnou bilanci vykazuje šest okresů kraje a zápornou rovněž šest (viz graf 4 v textu). Výrazně kladné saldo má okres Nymburk, do něhož se o 1,4 tis. osob více přistěhovalo než vystěhovalo. Opačná

situace je u okresu Praha-východ, jenž má záporné saldo ve výši 1,3 tis. osob, když více než polovinu z toho ztrácí právě s okresem Nymburk.

Hustota obyvatelstva je ve Středočeském kraji 103,9 osoby·km⁻², tj. nižší než průměrná hustota obyvatelstva ČR (129,6). Hustota obyvatelstva se v kraji od počátku devadesátých let navýšila zhruba o 2 %.

Podíl městského obyvatelstva činil 54,6 % (v roce 2004), což je výrazně nižší podíl než je průměr v ČR (70,2 %). Ukazatel v období od devadesátých let do roku 2000 vzrostl o 4 % a poté mírně poklesl (o 1,2 %).

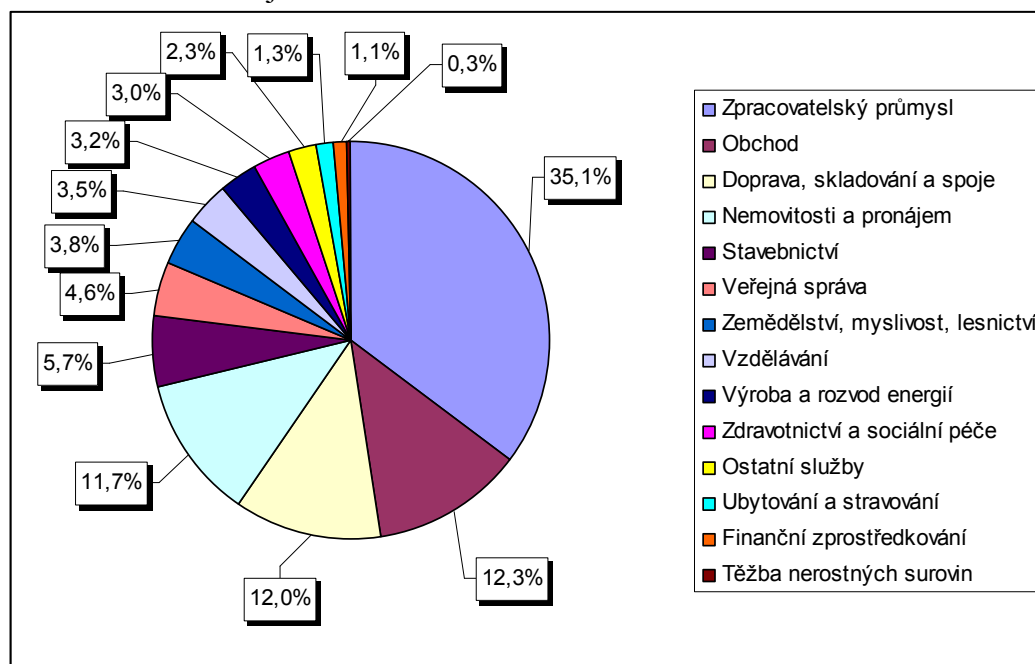
2.5. HOSPODÁŘSTVÍ KRAJE

Poloha kraje významně ovlivňuje jeho ekonomickou charakteristiku. Úzká vazba s hlavním městem, k Praze se sbíhající dopravní síť, činí polohu kraje mimořádně výhodnou. Naopak zřejmá je nevyváženost vztahu Prahy, jakožto metropole celorepublikového významu a Středních Čech, které jsou v podstatě periferií Prahy. Tato skutečnost, stejně jako absence krajského města jako správního centra regionu, do určité míry limituje rozvoj kraje. Pražská středočeská aglomerace tvoří zázemí hlavního města, kdy je pro Prahu významným zdrojem pracovních sil, doplňuje pražský průmysl, zásobuje Prahu potravinami, poskytuje Praze svůj rekreační potenciál atd.

Hrubý domácí produkt (HDP) ve Středočeském kraji v roce 2004 činil 288 888 mil. Kč a na tvorbu HDP České republiky přispěl 10,4 %. Nejvyšší podíl na tvorbě HDP ČR mělo hlavní město Praha s příspěvkem 23,6 %. Na jednoho obyvatele Středočeského kraje připadl příspěvek k tvorbě HDP ve výši 253 912 Kč a tvorba fixního hrubého kapitálu ve výši 66 690 Kč.

Co se týká hrubé přidané hodnoty Středočeského kraje, přes její polovinu vytvořila terciární sféra. Společně se sekundární sférou vytvořily 96,8 % hrubé přidané hodnoty (HPH) roku 2004. Na primární sféru připadlo 4,2 % HPH a její podíl postupně klesá. Na tvorbě hrubé přidané hodnoty Středočeského kraje se podílí především zpracovatelský průmysl (35 %), odvětví obchodu a oprav spotřebního zboží (13 %), dopravy a telekomunikací (11 %). Významný je i podíl zemědělství a lesnictví (4 %), který je o dva procentní body vyšší, než činí republikový průměr (viz graf 5 v textu).

Graf 5. Podíl na tvorbě hrubé přidané hodnoty podle odvětví OKEČ v roce 2005 ve Středočeském kraji

Zdroj: Statistická ročenka Středočeského kraje 2006, ČSÚ, 2006.

Ve Středočeském kraji se nacházejí jak dynamické oblasti, tj. okolí hlavního města Prahy a okres Mladá Boleslav, méně rozvinuté oblasti (okres Mělník, Příbram a Rakovník), nedynamické příměstské oblasti (Beroun, Kladno, Kolín⁶, Kutná Hora, Nymburk), tak oblasti s rozpadem tradičních specializací (Benešovsko).

Středočeský kraj jako celek je rozvinutým průmyslovým územím. Stěžejními průmyslovými odvětvími jsou strojírenství, chemický a potravinářský průmysl. Ústup zaznamenaly dříve tradiční obory těžba uhlí, ocelářství a kožedělný průmysl.

V kraji sídlí řada firem celostátního významu. Tradici zde má výroba automobilů v Mladé Boleslavi a nyní v Kolíně vznikl další tahoun české ekonomiky TPCA. Silnou pozici zaujímá chemický průmysl (Rakovník, Neratovice, Kralupy) a výroba stavebních hmot a materiálů (Beroun, Toušeň). Energetické závody se nacházejí u Mělníka a v Kladně. Města Nymburk a Kolín jsou důležitými železničními uzly. Pivovary se nacházejí ve Velkých Popovicích a v Krušovicích, sklárny v Poděbradech a Sázavě.

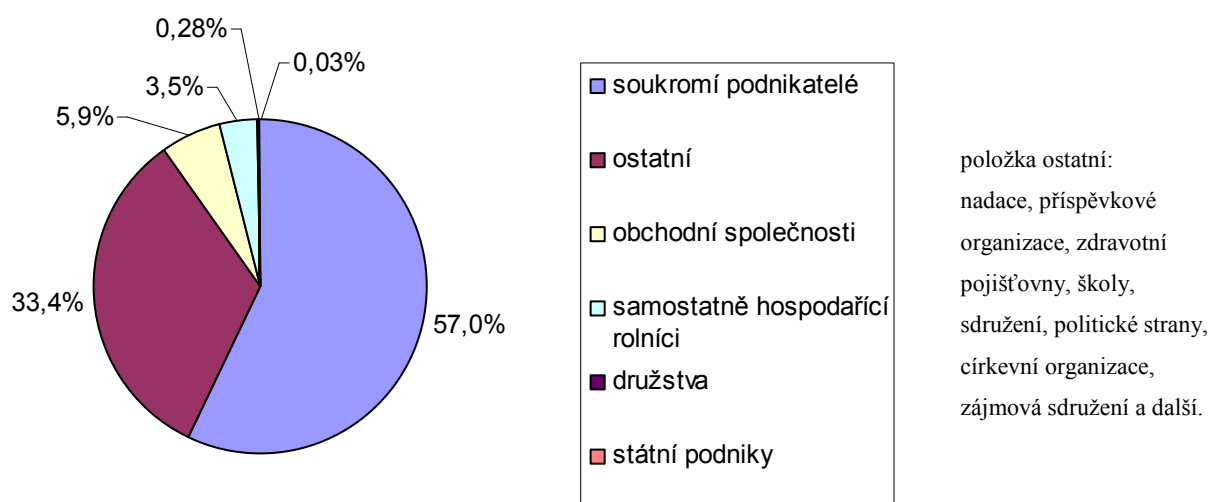
Hospodářství se v kraji v současné době restrukturalizuje a rozvíjí. Vznikla tu v posledních letech řada nových podniků lehkého průmyslu zahraničních firem. Díky novým zahraničním investorům se ekonomické těžiště v sekundární sféře přesouvá k lehkému a střednímu průmyslu.

⁶ Tato charakteristika se bez pochyby zahájením provozu TPCA v Kolíně změní.

2.6. EKONOMICKÉ SUBJEKTY VE STŘEDOČESKÉM KRAJI

K 31.12.2005 bylo ve Středočeském kraji evidováno 269 429 ekonomických subjektů. Co se týká poměru jednotlivých kategorií těchto subjektů, převažují soukromí podnikatelé, kterých bylo téměř 57 %, obchodních společností bylo necelých 6 % a 3,5% podílu nabývali soukromě hospodařící rolníci⁷. Velmi malé zastoupení v celkovém počtu ekonomických subjektů mají družstva a státní podniky (viz graf 6).

Graf 6. Podíl registrovaných ekonomických subjektů k 31.12.2004

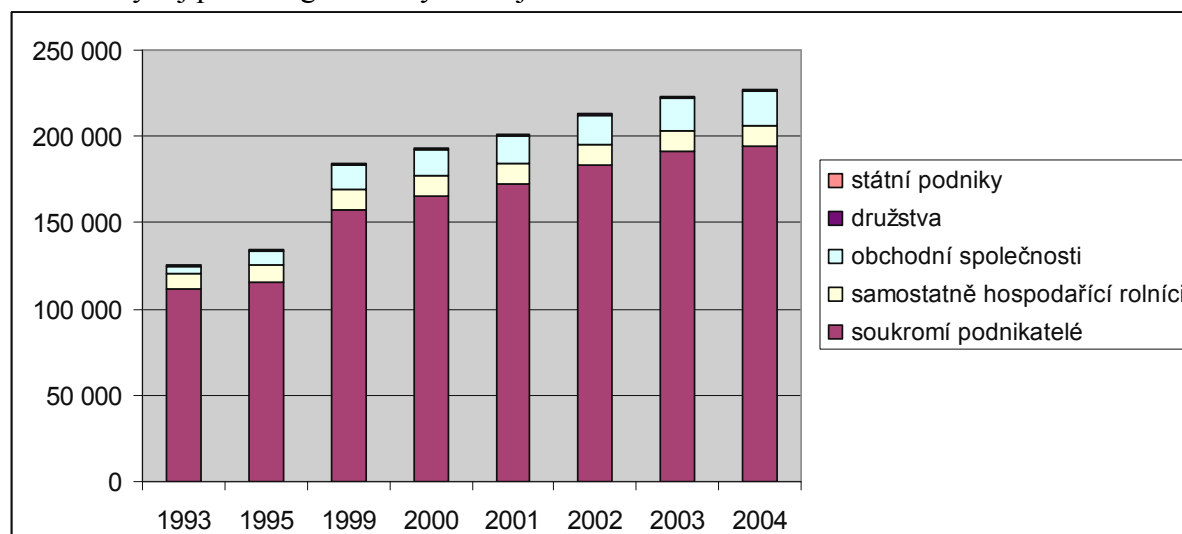

Zdroj: Statistická ročenka Středočeského kraje 2006, ČSÚ, 2006.

Co se týká vývoje celkového počtu subjektů, od roku 1993 tento ukazatel plynule roste. Nárůst mezi roky 1993 a 2004 je o 129 307 subjektů v absolutním vyjádření. Tento nárůst představuje změnu o 196 % oproti bazickému období roku 1993 (viz graf 7 v textu).

V jednotlivých kategoriích největší nárůst počtu subjektů zaregistrovala skupina soukromých podnikatelů a obchodních společností, kdy se počet společností od roku 1993 do roku 2004 zvýšil o 82 406 subjektů. Tato změna představovala 74% nárůst od roku 1993. U obchodních společností vzrostl počet o 15 681 subjektů, ovšem v poměrovém vyjádření tento nárůst představoval obrovské navýšení o 365 %. Počet samostatně hospodařících rolníků, resp. zemědělských podnikatelů, se zvýšil o 3 183 zemědělců, což představuje nárůst o 39 % od roku 1993. Kategorie družstev se také rozšířila, i když jen o 461, což představuje nárůst o 94 % ve stejném období. Jediný pokles zaznamenaly státní podniky, kdy od roku 1993 se jejich počet snížil o 157 subjektů, což představuje pokles počtu subjektů o 64,1 %.

⁷ Práce vychází z původního vymezení osob podnikajících v zemědělství, tj. označení soukromě hospodařící rolník. Zákon č. 85/2004 Sb. zavádí pojem zemědělský podnikatel, kterým je fyzická nebo právnická osoba, která hodlá provozovat zemědělskou výrobu jako soustavnou a samostatnou činnost vlastním jménem, na vlastní odpovědnost a za účelem dosažení zisku.

Graf 7. Vývoj počtu registrovaných subjektů od roku 1993 až 2004

Zdroj: Statistická ročenka Středočeského kraje 2006, ČSÚ, 2006.

Změny ve složení a růstový vývoj počtu subjektů odpovídá změnám po roce 1989, kdy začala privatizace a transformace a rozběhlo se soukromé podnikání. Tento nastíněný trend je tudíž nejvýraznější u kategorie obchodních společností a u státních podniků.

2.7. PRÁCE A ZAMĚSTNANOST

Ve Středočeském kraji je v porovnání s odvětvovou strukturou zaměstnanosti v ČR nadprůměrně zastoupena průmyslová výroba a zemědělství, naopak podíl stavebnictví a služeb na celkové zaměstnanosti je nižší, oblast služeb však vykazuje v posledních letech progresivní růst.

Ke konci roku 2004 byl ve Středních Čechách průměrný evidenční počet zaměstnanců na úrovni 8,4 % celkového počtu zaměstnanců v České republice, v hodnotovém vyjádření tj. 270 tisíc osob. Průměrný evidenční počet se od roku 1993 ve Středočeském kraji snížil o 16,7 %.

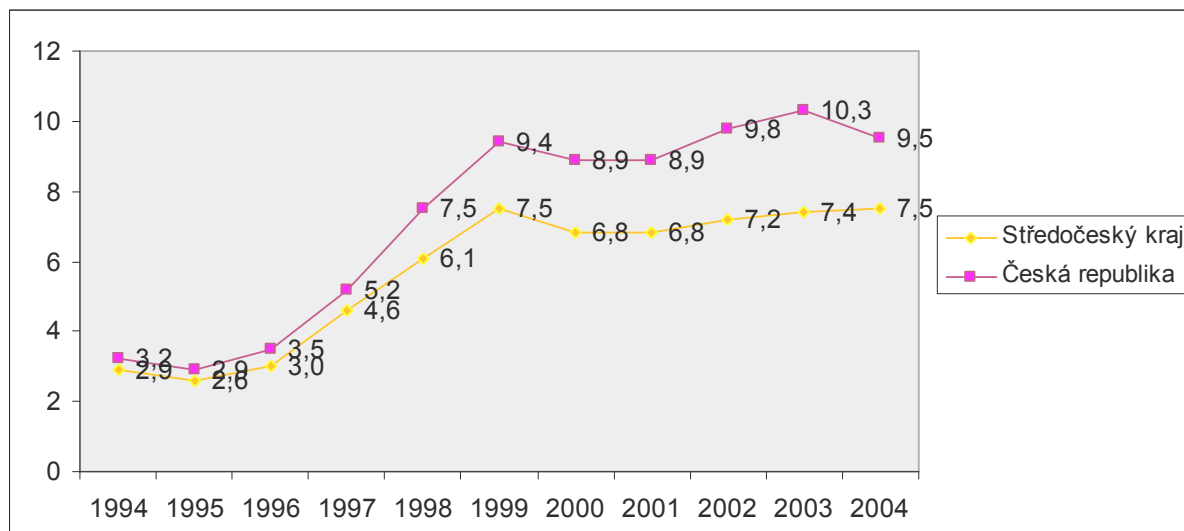
Nejvyšší počet zaměstnanců je evidován v sektoru průmyslu, kdy podíl tohoto sektoru na celkovém počtu zaměstnanců činil 45,6 % (rok 2004). V zemědělství je evidováno 15 334 zaměstnanců a ve stavebnictví 10 831. Celkem je v těchto dvou odvětvích zaměstnáno 21,2 % počtu zaměstnanců v průmyslu a 9,6 % zaměstnanců ve Středočeském kraji.

Posouzení mezd ve Středočeském kraji ukázalo, že s průměrnou hrubou mzdou 17 704 Kč byl tento kraj v roce 2004 v celorepublikovém srovnání na druhém místě, hned za hlavním městem Prahou. Průměrná hrubá mzda vzrostla v kraji oproti roku 2003 o 6,4 % a od roku 1993 o 310,4 %. Nejvyšší průměrné mzdy získávají zaměstnanci průmyslu, které jsou o 14,7 % vyšší než ve stavebnictví. Nejnížší mzdy se vyplácí v zemědělství, které jsou na úrovni **72 % průměrné mzdy v průmyslu**. V meziokresním srovnání vykazovaly nejvyšší průměrnou mzdu okresy Mladá Boleslav (20 466 Kč) a Praha-východ (19 545 Kč), nejnížší pak okres Příbram (15 824 Kč).

Co se týká nezaměstnanosti na území Středočeského kraje, registrovaná míra nezaměstnanosti se k 31.12.2004 pohybovala na úrovni 7,5 %⁸. Tento ukazatel vykazuje určitá kolísání mezi jednotlivými roky.

Registrovaná míra nezaměstnanosti od roku 1993 celkově vzrostla z 3,98 % na 7,47 % v roce 2004. Od roku 1993 do roku 1995 došlo k mírnému poklesu registrované míry nezaměstnanosti, následovala fáze růstu nezaměstnanosti do roku 1999, ve kterém dosáhla svého maxima v období let 1993 až 2001. Dále došlo k mírnému poklesu a poté začal tento ukazatel opětovně růst (viz graf 8 v textu).

Graf 8. Vývoj registrované míry nezaměstnanosti

Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí, ČSÚ, 2005-2006

⁸ Podle nové metodiky byla registrovaná míra nezaměstnanosti na úrovni 6,9 %. Nelze ale porovnávat data za předchozí období, proto práce vychází z původní metodiky.

Porovnání vývoje registrované míry nezaměstnanosti od roku 1994 až 2004 ve Středočeském kraji a České republice ukazuje na podobný trend u obou regionů. Středočeský kraj vykazuje za celé období nižší míru registrované zaměstnanosti, než se pohybuje průměr za Českou republiku. Středočeský kraj **nepatří ke krajům s vysokou mírou nezaměstnanosti**, avšak i u tohoto ukazatele se projevují značné rozdíly mezi jednotlivými oblastmi.

Vyšší průměrnou míru registrované nezaměstnanosti než je krajský průměr dlouhodobě vykazují okresy Kladno, Kutná Hora, Kolín, Nymburk, Příbram a Rakovník. Naopak nejnižší průměrnou míru vykazují nejbližší okresy u hlavního města - Praha-východ a Praha-západ, z těchto okresů je dobrá dostupnost Prahy, kde je vysoký počet pracovních příležitostí. Dále nižší průměrnou míru registrované nezaměstnanosti nabývá Mladá Boleslav a Benešov (viz tabulka 6 v příloze).

2.8. VLIV PROSTOROVĚ DIFERENCIOVANÝCH CHARAKTERISTIK NEZAMĚSTNANOSTI

Při srovnání zemědělství a průmyslu je nutno konstatovat, že Středočeský kraj vykazuje v zemědělství a průmyslu vyšší podíl zaměstnanců než je republikový průměr. Za výrazně zemědělské okresy z hlediska zaměstnanecké struktury se považuje Kutná Hora, Benešov, Rakovník, Příbram a Nymburk, naopak nejvíce průmyslovými okresy jsou Mladá Boleslav, Beroun a Mělník.

Při porovnání obyvatelstva Středočeského kraje z pohledu věkové struktury bylo shledáno, že obyvatelé kraje jsou v průměru věkově starší než obyvatelstvo České republiky. Regionem s výrazně mladší populací je Mělnicko a Praha-západ, a to díky vysoce kladnému migračnímu saldu způsobenému stěhováním do této lokality. Obyvatelé Středočeského kraje mají menší úroveň vzdělání v porovnání s celorepublikovým průměrem a zároveň i nižší mzdovou úroveň kromě obou metropolitních okresů a okresu Příbram (viz tabulka 3 v textu).

Při porovnání dalších charakteristik lze usuzovat na řadu souvislostí a příčin. Středočeský kraj má nižší průměrné hodnoty nezaměstnanosti v porovnání s celorepublikovým průměrem. V regionu existuje poměrně vysoká dojíždka ekonomicky aktivního obyvatelstva za prací, žáků, učňů a studentů do škol mimo obec trvalého pobytu (kyvadlová migrace). Ve Středočeském kraji dojíždí téměř polovina pracujících, žáků, studentů a učňů. V celé ČR tento ukazatel dosahuje necelé třetiny.

Sociální a technická infrastruktura venkova je považována za stěžejní aspekt kyvadlové migrace. Vybavenost obcí zařízeními sociální a technické infrastruktury, která úzce souvisí s ekonomickým potenciálem (nabídka pracovních příležitostí), přispívá

ke stabilitě sídel a udržení generační kontinuity v území. Zařízení, která jsou zařazena mezi občanskou vybavenost⁹, jsou na území ČR rozložena relativně rovnoměrně, avšak ve Středočeském kraji je zcela prostorově nevyvážená.

Tabulka 3. Vybrané charakteristiky okresů

Region	Počet obyvatel		Hustota zalidnění obyv. /km ²	Nezaměstnanost	Prům. evidenční počet zaměstnanců		% vyjíždějících mimo obec trvalého pobytu *)	ES v zemědělství z celkového počtu (v %)	Průměrná hrubá měsíční mzda (v Kč)
	celkem	% ve SK			celkem	z toho v zeměděl.			
Benešov	93 588	8,3	61,4	3,5	25 299	3 148	41,6	8,1	13 155
Beroun	76 182	6,7	115,1	4,8	21 549	835	53,0	5,6	14 881
Kladno	151 355	13,4	218,9	9,5	33 844	908	46,6	4,1	15 668
Kolín	96 279	8,5	113,8	9,7	23 538	1 111	46,2	6,4	13 616
Kutná Hora	73 910	6,6	80,6	11,3	18 825	2 535	39,7	7,1	14 272
Mělník	95 317	8,4	133,8	7	25 104	923	42,9	7,3	15 253
Mladá Boleslav	115 003	10,2	108,7	4	46 940	2 093	41,6	3,8	17 549
Nymburk	84 574	7,5	96,5	10	20 274	1 825	47,2	8,6	13 036
Praha – východ	96 923	8,6	166	2,9	22 913	960	54,4	3,6	16 589
Praha – západ	83 812	7,4	143	2,5	15 079	596	61,3	3,4	15 854
Příbram	108 227	9,6	66,5	8,7	27 456	2 887	40,2	6,3	12 459
Rakovník	54 457	4,8	58,5	7,5	14 148	1 461	43,7	7,7	13 691
Středočeský kraj	1 129 627	100	102,6	6,8	294 969	19 282	47,9	5,7	15 113
Česká republika	10 292 933	-	130,5	8,9	3 119 548	160 835	32,7	-	

*) % vyjíždějících denně za prací, do školy a učení mimo obec trvalého pobytu z celkového počtu zaměstnanců, žáků studentů a učňů

Zdroj: ČSÚ, Krajský úřad Středočeského kraje (údaje za rok 2001), Mlejnecká, Kříž (2003b)

Na základě zhodnocení vybraných charakteristik byly okresy Středočeského kraje rozděleny do 3 skupin. Diference mezi jednotlivými skupinami se vztahují k zhodnocenému potenciálu sociálnímu a ekonomickému.

V první skupině jsou zastoupeny okresy s vyšším potenciálem, představovaným vyšším počtem obyvatel, nižší nezaměstnaností, vyšší mzdou, vyšším počtem ekonomických subjektů atd. Druhá skupina zahrnuje okresy středních nevyhraněných charakteristik. Do třetí skupiny byly zařazeny okresy s vyšší potencií obyvatel ke kyvadlové migraci způsobené jejich nedostatečným sociálně ekonomickým potenciálem.

⁹ školy, pošty, policejní stanice a zdravotnická zařízení

Skupiny ve okresů ve Středních Čechách lze tedy rozdělit takto:

1. skupina – Kladno, Mladá Boleslav, Praha – východ, Praha – západ,
2. skupina – Kolín, Mělník, Příbram,
3. skupina – Benešov, Beroun, Kutná Hora, Nymburk, Rakovník.

Při posouzení kyvadlové migrace ekonomicky aktivního obyvatelstva Středočeského kraje zejména do jiných krajů, resp. NUTS 2, vede jednoznačně pražský region. Faktem je, že migrující část obyvatelstva za práci tvoří svou hodnotu - příjmy v cílových regionech jejich migrace. I díky tomuto jevu se HDP Středočeského kraje pohybuje pod 75% úrovní HDP v EU a získává tak možnost čerpání podpory z evropských strukturálních fondů.

Pokud by došlo ve Středočeském kraji k velkému snížení mobility, tedy ke zvýšení pracovních příležitostí a s tím souvisejícím strukturálním změnám, mohlo by dojít k posílení hospodářského výkonu a možné ztrátě podpor z fondů EU. To by vzhledem ke značné heterogenosti prostředí Středočeského kraje mohlo znamenat výrazné oslabení oblastí s nižším potenciálem dalšího rozvoje.

2.9. SOCIO-EKONOMICKÉ PODMÍNKY NA OKRESNÍ ÚROVNI

V celkovém hodnocení socio-ekonomických podmínek vycházejí pozitivně metropolitní okresy Praha-západ a Praha-východ, které mají nejvíce příznivých ukazatelů: nejnižší nezaměstnanost v republice, příznivou výši mezd, podnikatelskou aktivitu, vysokou zaměstnanost v terciéru, příznivou věkovou skladbu, vyšší vzdělání obyvatelstva, největší podíl dokončené bytové výstavby v kraji.

Okres Mladá Boleslav patří k rozvojovým okresům díky největšímu průmyslovému podniku (Škoda Auto), který ovlivňuje většinu ekonomických ukazatelů, výši mezd, zisků, nízkou nezaměstnanost. Vázanost ekonomiky na jediného zaměstnavatele ovlivňuje nízký podíl zaměstnanosti v terciéru.

Okres Mělník i přes svou blízkou polohu k hlavnímu městu, příznivou věkovou skladbu obyvatelstva, přirozený přírůstek obyvatelstva a nejlepší úroveň technické vybavenosti obcí v kraji patří k rozvojovým územím kraje. Vzhledem k tomu, že v okrese sídlí velcí zaměstnavatelé v průmyslu (Kaučuk Kralupy a Spolana Neratovice), vykazuje Mělnicko větší zaměstnanost v sekundární sféře. V rámci okresu se poněkud vymyká řídce osídlený mikroregion Mšeno, které vykazuje vyšší nezaměstnanost, nižší vzdělání obyvatel a vyšší podíl zaměstnanců v priméru.

V okrese Kladno díky restrukturalizaci ekonomické základny došlo k vyšší zaměstnanosti v terciéru. Vyznačuje se vyšší nezaměstnaností, nižší úrovní podnikatelské aktivity a vyšší plynofikací obcí. Kladenský okres vykazuje nejvyšší plochy osevů i výnosy obilovin v kraji. V rámci okresu je nejméně rozvojový mikroregion Velvary, vyznačující se nízkým podílem ekonomicky aktivního obyvatelstva, nižší vzdělaností a malým podílem zaměstnanců v terciéru.

Polabské okresy Nymburk a Kolín patří mezi okresy s vyšší nezaměstnaností, úbytkem a stárnutím obyvatelstva zejména na Kouřimsku a Poděbradsku. Oproti tomu Lysá nad Labem patří k mikroregionům s nejpríznivější věkovou strukturou a nejvyšším migračním saldem v kraji. V kolínském okrese je vyšší úbytek obyvatelstva rovněž díky nepříznivému migračnímu saldu. Nymbursko má nižší mzdy, příznivou zaměstnanost ve službách a podnikatelskou aktivitu, ale také nízkou vybavenost obcí technickou infrastrukturou, zejména v mikroregionech Poděbrady a Nymburk.

Okresy Benešov, Beroun a Příbram, ležící na jihu kraje, se vyznačují podobným charakterem a hustotou osídlení. Charakterizuje je diferencovanost území, problematičností se vyznačují nerozvojové periferní venkovské oblasti - mikroregiony Rožmitál pod Třemšínem, Sázava a Březnice. V okrese Příbram je vyšší podnikatelská aktivita, nižší mzdy a nízký podíl plynofikovaných obcí. Okres Benešov vykazuje nízkou nezaměstnanost, nízké mzdy, nízký celkový přírůstek obyvatelstva a vyšší podíl obcí s kanalizací. V mikroregionu Sázava je příznivá věková struktura. Okres Beroun má větší podíl zaměstnanců v průmyslu a nízký podíl obcí s kanalizací.

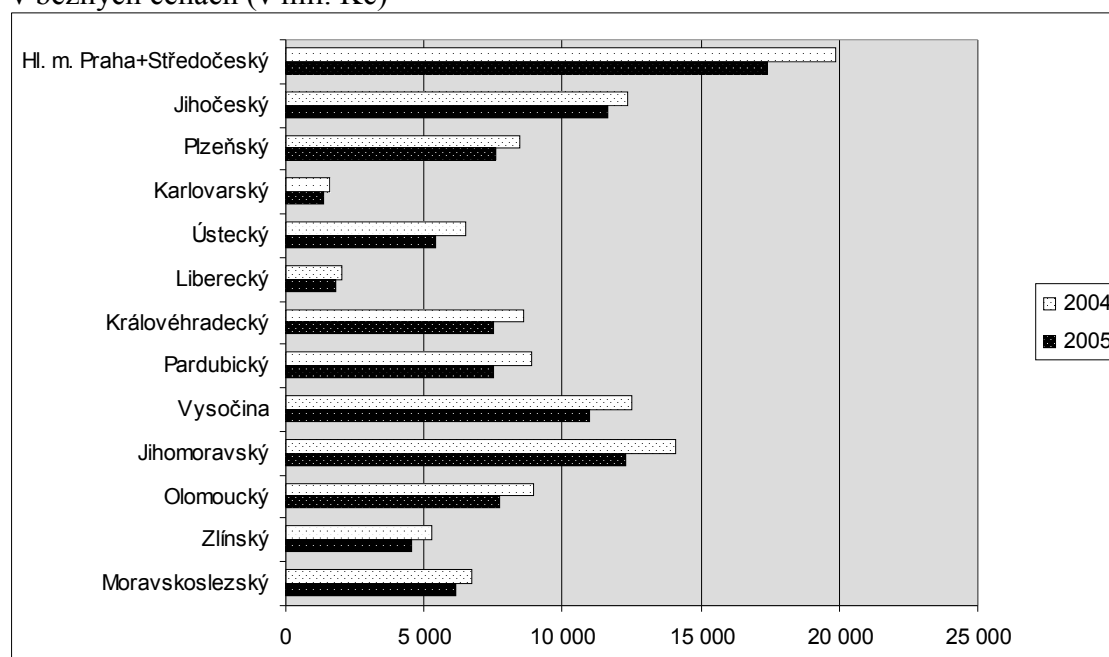
Kutná Hora a Rakovník jsou okresy s největším výskytem sociálně ekonomických problémů: perifernost v rámci kraje a nízká dopravní dostupnost přispívají k relativní izolovanosti obou okresů, menší ekonomická síla okresů společně s vyššími ukazateli nezaměstnanosti, malou podnikatelskou aktivitou, nízkou zaměstnaností v terciéru zároveň s vyšším podílem zaměstnanců v primární sféře, zejména v mikroregionech Uhlířské Janovice a Křivoklát, oba mikroregiony rovněž patří k územím s nejnižší hustotou obyvatel na km². Mikroregion Křivoklát na Rakovnicku má nejvyšší index stárí v kraji. Dalším mikroregionem s nepříznivými ukazateli je řídce osídlené Jesenicko, s nejnižším podílem ekonomicky aktivního obyvatelstva v kraji (38 %), nízkým podílem obcí vybavených technickou infrastrukturou a nejnižším podílem obcí se školami v kraji.

3. ZEMĚDĚLSTVÍ A VENKOV VE STŘEDOČESKÉM KRAJI

Středočeský kraj je ve srovnání s ostatními kraji České republiky charakteristický nižší zalidněností některých okresů a lokalit, velkým podílem malých obcí, vyšší rozlohou zemědělské půdy a vyšším počtem pracujících v zemědělství. Jak již bylo uvedeno v předchozích kapitolách, jsou Střední Čechy venkovským regionem.

Vzhledem k tomu, že se ve Středočeském kraji nacházejí dva typy krajiny, rovinaté nížiny Polabí a naopak vrchoviny, lze v úvodu hodnocení zemědělství generalizovat, že severovýchodní část kraje má příznivější podmínky pro zemědělství než jeho jihozápadní oblasti. Toto východisko by se mělo promítnout i v následujících analýzách zemědělské činnosti v kraji (více viz kapitola 3.4. a 3.6.).

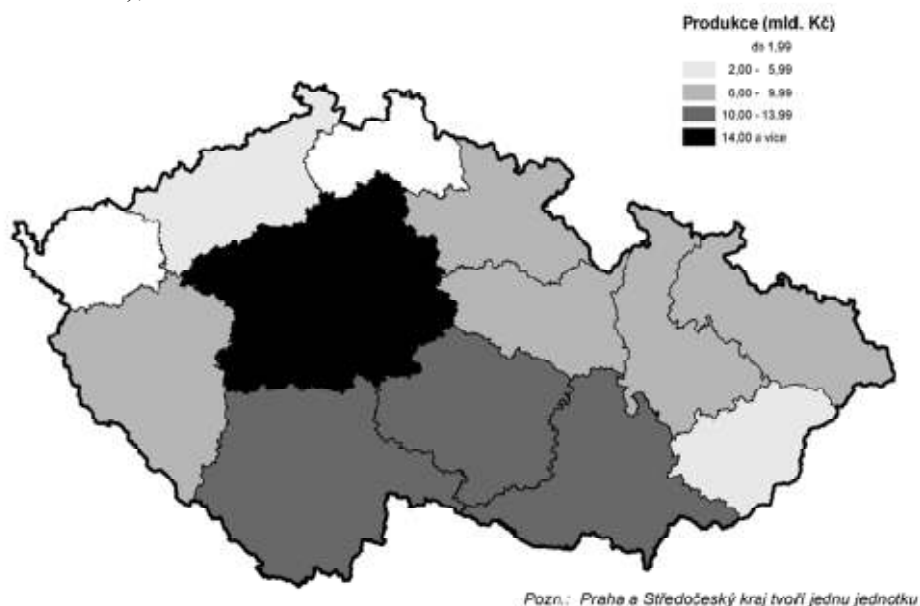
Graf 9. Celková finální produkce zemědělského odvětví v jednotlivých krajích v běžných cenách (v mil. Kč)

Zdroj: Souhrnný zemědělský účet za roky 2004 a 2005 v jednotlivých krajích ČR, ČSÚ, 2006.

Co se týká postavení Středočeského kraje v zemědělské produkci, patří mezi čtyři nejvýkonnější kraje v zemědělské výrobě České republiky, posuzované podle produkce odvětví. Dále se sem řadí kraj Jihomoravský, Vysočina a Jihočeský. Tyto čtyři regiony dohromady vyrobí víc než polovinu celkové zemědělské produkce České republiky (viz graf 9 a mapa 2 v textu). Při zaměření pozornosti na jednotlivé složky zemědělství, tj. rostlinnou a živočišnou výrobu, zemědělské služby a vedlejší činnosti, zůstává pořadí krajů téměř zachováno.

Mapa 2. Celková finální produkce odvětví zemědělství v jednotlivých krajích (v mld. Kč), 2004

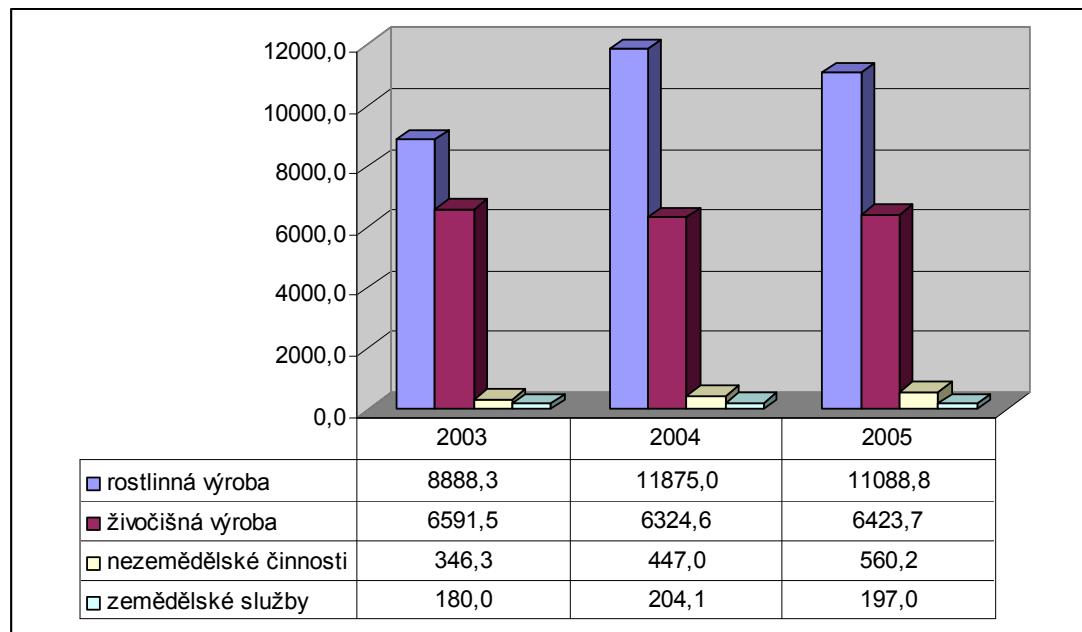
Zdroj: Souhrnný zemědělský účet za roky 2004 a 2005 v jednotlivých krajích ČR, ČSÚ, 2006.

Zemědělství ve Středočeském kraji vyprodukovalo v roce 2005 hodnotu 17,4 miliard Kč v běžných cenách. Ve stálých cenách se pak výroba pohybovala ve výši 18,3 miliard Kč, což představuje zhruba 16 % produkce České republiky. Středočeský kraj je jediným krajem ČR, který vykáže zemědělskou produkci vyšší než 15 miliard Kč.

Na celkové finální zemědělské produkci České republiky se rostlinná výroba podílela cca 50 %, živočišná výroba 47 % a služby s vedlejšími činnostmi 3 %. Podíl služeb a vedlejších činností se v jednotlivých krajích příliš neliší od celostátní hodnoty (variační rozpětí jen málo přesahující 1 %). U tří krajů lze nalézt výrazně vyšší podíl rostlinné výroby (kraj Středočeský, kraj Ústecký a kraj Jihomoravský). Výrazně vyšší než je republikový průměr je podíl živočišné výroby naopak v kraji Jihočeském, následovaném krajem Pardubickým, Moravskoslezským a případně i Zlínským a Vysočinou.

Zemědělská výroba vykazuje ve Středních Čechách nepravidelný vývoj, ale trendem je průběžný pokles od roku 1990. Za 10 let se hrubá zemědělská výroba (HZP) snížila o zhruba 30 %. Největší pokles zaznamenal rok 1991 a naopak nárůst oproti předchozímu roku vykázal rok 1994.

Graf 10. Regionální zemědělský účet (ve stálých cenách v milionech Kč)

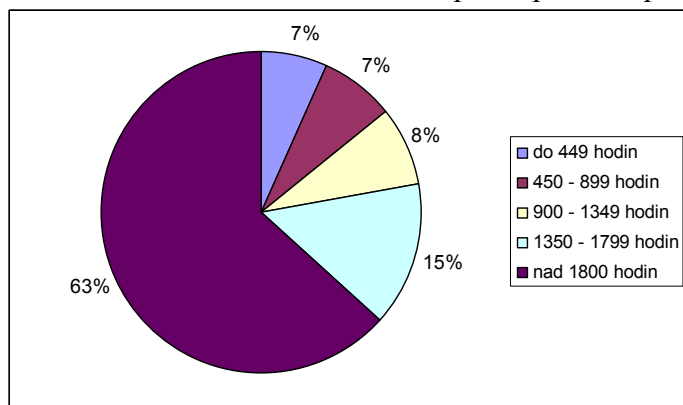
Zdroj: Souhrnný zemědělský účet za roky 2004 a 2005 v jednotlivých krajích ČR, ČSÚ, 2005-2006.

Co se týká poměru živočišné a rostlinné produkce, rostlinná výroba tvoří 60 % a živočišná výroba 35 % hrubé zemědělské produkce (viz graf 10 v textu).

3.1. ZAMĚSTNANOST V ZEMĚDĚLSTVÍ VE STŘEDOČESKÉM KRAJI

Ve Středočeském kraji v období hospodářského roku 2004/2005 pracovalo v zemědělství 22 636 osob (bez ohledu na počet odpracovaných hodin), což představuje 12 % z celkového počtu v ČR. Celkem všechny osoby odpracovaly ve Středních Čechách 306 640 dnů. V průměru pak na jednoho pracovníka připadá 13,5 dne, což je o dva dny více než v celé ČR (viz tabulka 7 v příloze).

Graf 11. Pracovníci v zemědělství podle počtu odpracovaných hodin (říjen 2004 - září 2005)

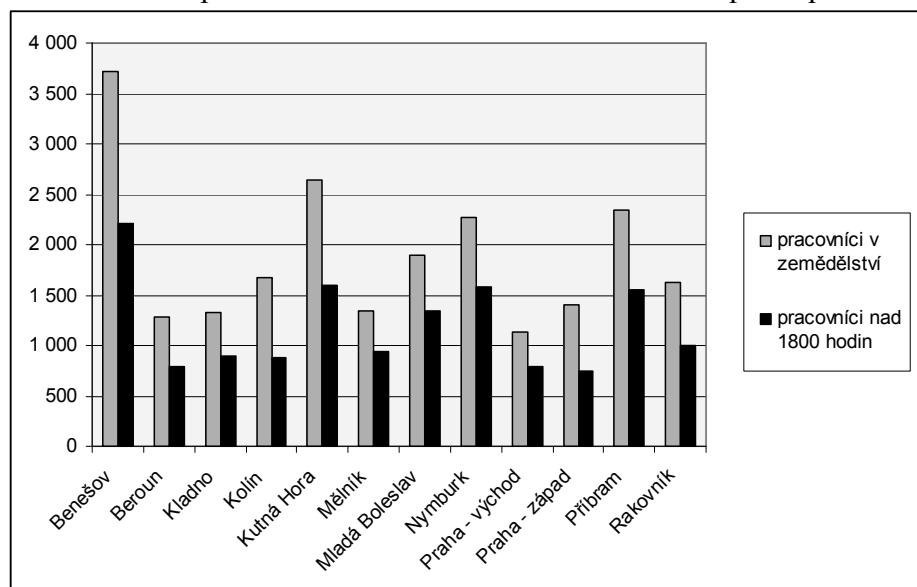

Zdroj: Strukturální výsledky za zemědělství ČR v roce 2005 podle územního členění, ČSÚ, 2006.

V zemědělské výrobě je obecně vysoký podíl pracovníků na částečný úvazek, tj. **sezónních pracovníků**. Jedná se o pracovníky do 1 800 odpracovaných hodin, ve Středočeském kraji jejich podíl činil za hospodářský rok 2004/2005 celkem 37 %. Počet pracovníků s odpracovanými hodinami více jak 1 800 představuje 63 % (viz tabulka 7 v příloze a graf 11 v textu). V porovnání s průměrem za Českou republiku je podíl sezónních pracovníků o 5 % nižší a řadí se mezi kraje s nízkým podílem těchto pracovníků. Nejmenší podíl sezónních sil se nachází v Plzeňském (33 %), srovnatelný podíl vykazují Ústecký a Karlovarský kraj. Naopak jejich nejvyšší podíl, tj. přes 50 %, zaměstnává Hlavní město Praha, Jihomoravský a Zlínský kraj.

Co se týká jednotlivých oblastí Středních Čech, nejvyšší podíl pracovníků v zemědělství vykazuje okres Benešov, ve kterém pracuje 16 % pracovníků celého kraje. Přes dva tisíce pracovníků se vyskytovalo ještě v okresech Kutná Hora, Příbram a Nymburk. Naopak nejméně pracovníků v zemědělství je v okresech Praha – východ, Beroun, Kladno Mělník a Praha – západ (viz graf 12 v textu).

Graf 12. Podíl pracovníků nad 1 800 hodin z celkového počtu pracovníků v zemědělství

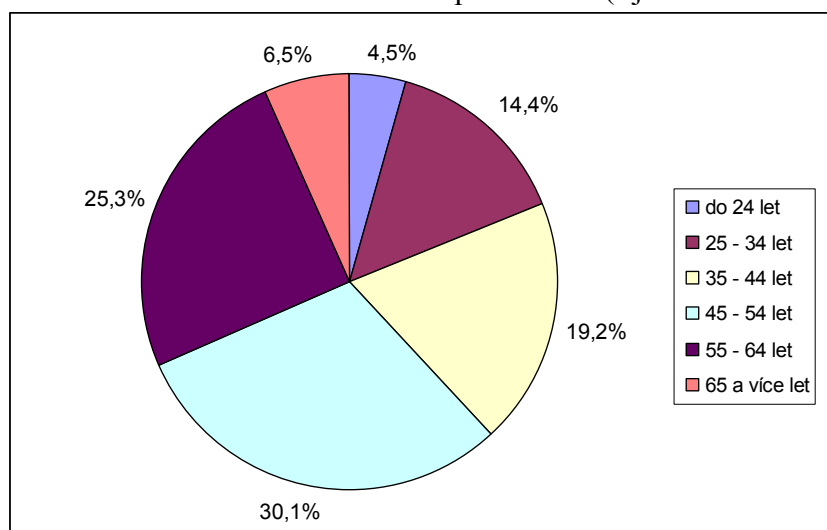

Zdroj: Strukturální výsledky za zemědělství ČR v roce 2005 podle územního členění, ČSÚ, 2006.

Mezi oblasti s nejvyšším podílem pracovníků s odpracovanými více jak 1 800 hodinami z celkového počtu pracovníků patří okresy Mladá Boleslav, Praha – východ, Nymburk a Mělník. Naopak v okresech Kolína a Praha – západ je tento údaj nejnižší.

Co se týká věkového složení pracovníků ve Středočeském kraji, nejvíce pracovníků v zemědělství, celkem 30 % je ve věkové kategorii 45 až 54 let. Celou jednu čtvrtinu tvoří věková skupina 55 až 64 let. V zemědělství pracuje 6,5 % osob starších 65 let a pouze 4,5 % osob mladších 24 let (viz tabulka 7 v příloze a graf 13 v textu). Poměry jednotlivých věkových skupin se od poměrů za celou ČR výrazně neliší. Rozdíly se pohybují od 0,2 až 0,6 %, více zastoupená je ve Středočeském kraji pouze věková kategorie 55 až 64 let, a to celkem o 2 %, než jakou hodnotu nabývá tento ukazatel v České republice.

Graf 13. Pracovníci v zemědělství podle věku (říjen 2004 až září 2005)

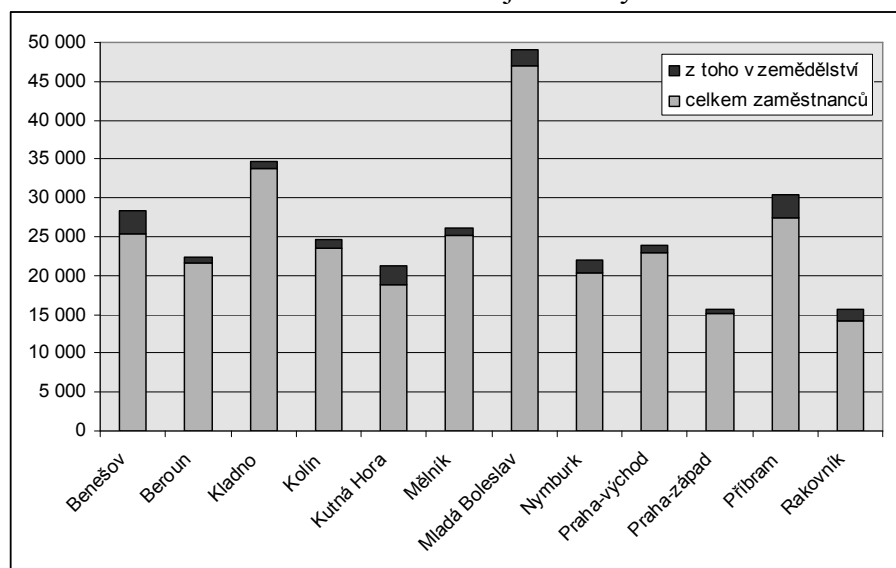
Zdroj: Statistická ročenka Středočeského kraje 2006, ČSÚ, 2006

V zemědělství pracuje ve Středočeském kraji kolem 5,7 % evidovaných zaměstnanců, což je 1,3 % obyvatelstva kraje. Zaměstnanost v zemědělství v regionu je vyšší o 1,7 % v porovnání s průměrnou zaměstnaností v zemědělství v rámci ČR. V roce 2004 průměrný evidenční počet zaměstnanců v zemědělství činil 15 334 osob.

Vývoj počtu zaměstnanců v zemědělství se během 10 let výrazně snížil, kdy klesl o 38,8 % od roku 1993. Důležitost zemědělství z pohledu zaměstnavatele tedy po roce 1989 ve Středočeském kraji klesá. Na rozdíl od toho však průměrná hrubá měsíční mzda za toto období rok od roku roste. Co se týká vývoje počtu zaměstnanců je výrazný pokles u zaměstnanců v zemědělství.

Nejvyšší **počet** zaměstnanců v zemědělství vykazují okresy Kutná Hora a Benešov, dále vyššího procenta dosahují okresy Příbram, Rakovník a Nymburk. Naopak nejméně zaměstnanců v zemědělství vykazují v okrese Kladno, dále Mělník, Beroun a dvou „pražských“ okresech (viz graf 14 v textu).

Graf 14. Zaměstnanci v zemědělství v jednotlivých okresech

Zdroj: ČSÚ, Krajský úřad Středočeského kraje (údaje za rok 2001)

Nejvyšší **podíl** zaměstnanců v zemědělství z celkového počtu zaměstnanců je v okresech Kutná Hora, Benešov a Rakovník. Celkově je ve Středočeském kraji větší zaměstnanost v zemědělství z celkové zaměstnanosti než v České republice. V meziročním srovnání je zde patrný mírný pokles podílu zaměstnanců.

3.2. EKONOMICKÉ SUBJEKTY V ZEMĚDĚLSTVÍ

V roce 2005 se zemědělskou činností ve Středočeském kraji zabývalo 4 731 ekonomických subjektů. Z celkového počtu subjektů tvoří naprostou většinu podniky fyzických osob, celkem jejich podíl tvoří 92 %. Podniky právnických osob tvoří v kraji 8 % (viz tabulka 4 v textu).

Samostatně hospodařící rolníci tvoří zhruba 75 % počtu fyzických osob zabývajících se zemědělskou činností. Z celkového počtu subjektů pak podíl zemědělských podnikatelů představuje 72 %.

Co se týká právnických osob, nejvíce zastoupenou skupinou jsou společnosti s ručením omezeným, kterých v roce 2005 v zemědělství Středočeského kraje hospodařilo celkem 53 % právnických osob. Z celkového počtu subjektů podnikajících v zemědělství zaujímají společnosti s r.o. podíl 4 %.

Družstva a akciové společnosti mají ve Středočeském kraji téměř stejné zastoupení. Podílově představují každá 20 % z podniků právnických osob a z celkového počtu podniků v zemědělství kraje pak 1,6 %.

Co se týká průměrné výměry zemědělské půdy připadající na jeden ekonomický subjekt evidovaný v zemědělství, největší výměra z.p. připadá na družstva, která ve Středních Čechách průměrně hospodaří na 1 762,4 ha. Na jednu akciovou společnost připadá v průměru 1 432,7 hektarů z.p. Fyzické osoby hospodaří v průměru na 23x menší výměře než právnické osoby.

Při porovnání výměr zemědělské půdy připadající na jednotlivé kategorie ekonomických subjektů, v roce 2005 připadalo na jeden subjekt průměrně 116 hektarů z.p. Největší podíl obhospodařované půdy připadal na právnické osoby. Celkem obchodní společnosti obhospodařují tři čtvrtiny zemědělské půdy. Fyzické osoby využívají na 33,3 % půdy, tzn. 92 % subjektů obhospodařuje jednu třetinu z.p.

Tabulka 4. Ekonomické subjekty v zemědělství (k 31.12.2005)

		Podniky fyzických osob		Podniky právnických osob			
		celkem	z toho SHR	celkem	z toho		
					s.r.o.	a.s.	družstva
zemědělská půda (ha)	549 877	183 350	168 609	366 527	115 994	107 453	133 941
počet subjektů	4 731	4 360	3 414	371	198	75	76
průměr z.p. podle právní formy	116,2	42,1	49,4	987,9	585,8	1 432,7	1 762,4

Zdroj: Statistická ročenka Středočeského kraje 2006, ČSÚ, 2006.

Při posouzení jednotlivých kategorií zemědělských subjektů podle velikosti obhospodařované půdy největší zastoupení (48,7 % počtu subjektů v zemědělství Středočeského kraje) vykazuje skupina s nejmenší výměrou z.p., tj. do 5 ha. Nadpoloviční většina subjektů hospodaří na výměře do 10 ha. Podniky hospodařící nad 50 ha výměry z.p. představují 17 % subjektů (viz tabulka 10 v příloze).

Celkový počet ekonomických subjektů na území kraje roste, během posledních deseti let se zdvojnásobil. Oproti tomu počet subjektů hospodařících v zemědělství se v letech 1999 až 2001 snížil o 11 % (viz tabulka 9 v příloze) a mezi rokem 2002 až 2005 o 35 %.

Nejvyšší počet ekonomických subjektů v zemědělské sféře vykazuje okres Benešov, kde je evidováno 18 % subjektů v zemědělství Středočeského kraje. S téměř polovičním počtem podniků co na Benešovsku následují okresy Příbram, Kutná Hora a Nymburk. Nejméně subjektů je registrováno v okresech Rakovník, Praha-západ, Mladá Boleslav a Beroun.

Okres Kladno je typický nejvyšším zastoupením velkých podniků, tj. hospodařících na více než 50 ha půdy (celkem 32,9 %). Dále jsou vyšším podílem velkých podniků typické okresy Praha-východ, Nymburk a Praha-západ. Naopak menšími podniky se vyznačují okresy Benešov, Kutná Hora, Mělník, Beroun a Příbram.

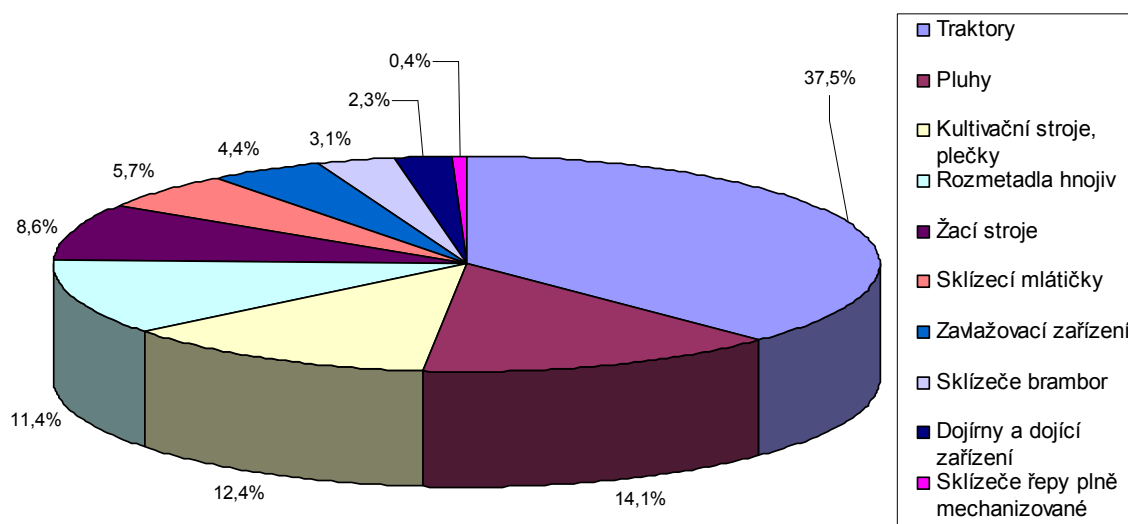
Nejvyšší počet ekonomických subjektů podnikajících v zemědělské sféře, přepočítaných na 1 000 obyvatel v produktivním věku, vykazují okresy Benešov, Rakovník, Nymburk, Kutná Hora, naopak nejnižší počet vykazují okresy Kladno, Mladá Boleslav, Praha-východ a Praha-západ. Přitom nejvyšší počet všech ekonomických subjektů přepočítaných na 1 000 obyvatel v produktivním věku se vyskytuje v okrese Praha-západ, Praha-východ, dále následuje Nymburk. Naopak nejnižší je tento ukazatel za okres Kladno.

To znamená, že z pohledu ekonomických subjektů v zemědělství jsou významné okresy Benešov, Rakovník, Nymburk a Kutná Hora.

3.3. TECHNICKÁ VYBAVENOST ZEMĚDĚLSKÝCH PODNIKŮ

Středočeští zemědělci využívají téměř 15 % zemědělských strojů a zařízení České republiky. Největší podíl zaujímají traktory, které představují 37,5 % celkového počtu strojů a zařízení v kraji. Následují pluh, kultivační stroje a plečky, rozmetadla hnojiv, které nabývají podílu nad 10 % celkového počtu strojů a zařízení ve Středočeském kraji. Naopak nejmenší zastoupení mají sklízecí brambor, zavlažovací zařízení a sklízecí mlátičky (více graf 15 v textu a tabulka 11 v příloze).

Graf 15. Stroje a zařízení ve Středočeském kraji k 30.9.2005

Zdroj: Strukturální výsledky za zemědělství ČR v roce 2005 podle územního členění, ČSÚ, 2006.

V porovnání s průměrem České republiky je výrazně zastoupeno zavlažování, celkem se ve Středních Čechách využívá 40,4 % zavlažovacích zařízení ČR. Dále výrazného zastoupení z celorepublikového pohledu zaujímají sklízecí řepy, kterých se ve Středočeském kraji vyskytuje 27,4 % těchto strojů v republice. Tento jev svědčí o výrazném podílu pěstování zeleniny a cukrové řepy.

Kromě vlastní mechanizace si některé středočeské zemědělské subjekty stroje a zřízení najímají, nebo využívají služeb. Co se týká **najímání mechanizace**, nejvíce využívanou skupinou strojů jsou traktory, a to o výkonu 40 – 100 kW, poměr vlastněných a najímaných traktorů je ale díky velkému počtu vlastněných traktorů na úrovni pouze do 2 %. Druhou nejvíce najímanou kategorií mechanizace jsou sklízecí mlátičky. Poměr půjčovaných strojů představuje 9,3 % vlastních mlátiček.

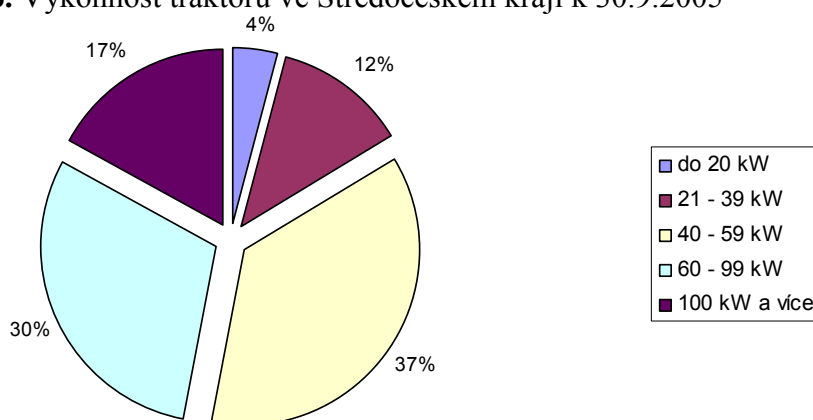
Subjektů, které si najímají služby, je ve Středočeském kraji zhruba 4 200, což představuje podíl 88,8 % všech subjektů. Poskytovatelů služeb pro zemědělství je kolem 1 100 (viz tabulka 12 v příloze). Nejvíce využívanou službou v rámci používané zemědělské mechanizace ve Středočeském kraji je sklizení obilovin, kdy tyto služby poptává přes 1 200 subjektů. Poskytovatelů těchto služeb je ve Středních Čechách přes 300. Druhou nejvíce využívanou službou je oblast ochrany rostlin, kterou využívá kolem 760 zemědělských subjektů, poskytovatelů těchto služeb je 115. Nejvíce vytíženou službou z pohledu pronajímatelů jsou služby v živočišné výrobě, kdy na jednoho poskytovatele připadá v průměru 15 poptávajících zemědělských subjektů. Lze to přisoudit faktu, že řada zemědělských podniků nevlastní vlastní míchárny krmných směsí, a proto si je nechávají vyrábět službami. Poskytovatelé dokážou obsloužit více firem na delší období, proto poměr 15 subjektů na jednoho poskytovatele v rámci Středočeského kraje není příliš vysoký.

Při pohledu z celorepublikové úrovně se Středočeský kraj vymyká průměru v poskytování služeb při sklizni okopanin. Působí zde 20 % všech poskytovatelů těchto služeb v České republice. U ostatních kategorií služeb se poměry u poskytované mechanizace pohybují od 12 do 16 % nabízených služeb v ČR (viz tabulka 12 v příloze).

Zaměří-li se pozornost na nejvíce zastoupenou kategorii zemědělské mechanizace, kterou jsou traktory kolové a pásové, lze konstatovat, že se jich zde nachází celkem 12 500. Nejvíce jsou zastoupeny traktory s výkonem 40 až 99 kW, jejich podíl se pohybuje na úrovni 67 % z celkového počtu traktorů v kraji (viz graf 16 v textu). Traktorů o výkonu nad 100 kW je ve Středních Čechách celkem přes 2 100.

V jednotlivých okresech Středočeského kraje se vytižení jednoho traktoru pohybuje mezi 45 – 57 ha zemědělské půdy. V průměru jeden traktor obhospodařuje 51 ha zemědělské půdy. V porovnání s vytižeností traktorů v České republice, připadá na jeden traktor ve Středních Čechách o 2 hektary z.p. více. Pod úrovní republikového průměru se pohybuje pouze okres Nymburk s průměrným vytižením 45,1 a Praha-východ s 48,1 ha na jeden traktor. Nejvíce vytižené traktory jsou naopak na Mladoboleslavsku (viz tabulka 11 v příloze). Toto rozložení odpovídá počtu ekonomických subjektů, kdy zemědělské podniky na Mladoboleslavsku obhospodařují v průměru největší výměru z.p.

Graf 16. Výkonnost traktorů ve Středočeském kraji k 30.9.2005

Zdroj: Strukturální výsledky za zemědělství ČR v roce 2005 podle územního členění, ČSÚ, 2006.

Z pohledu výkonu traktorů je ve Středočeském kraji menší podíl slabších traktorů a vyšší podíl výkonnějších v porovnání s údaji za Českou republiku. U kategorie traktorů o výkonu 60 - 99 kW je podíl vyšší o 2 % a u kategorie nad 100 kW o 3 %. Tento podíl zvyšuje zejména okres Kladno, který má podíl traktorů o výkonu nad 100 kW ve výši 23,8 %, což je o 9 % vyšší podíl než je průměr v ČR. Dále se více výkonnější traktory vyskytují v okresech Praha-východ a Mladá Boleslav, u kterých se jejich podíl pohybuje nad 20 %. Naopak nejnižší podíl nejvýkonnějších traktorů je na Mělnicku a Benešovsku (viz tabulka 13 v příloze).

Při srovnání jednotlivých okresů, procento traktorů z celkového počtu strojů a zařízení se pohybuje v jednotlivých okresech od 32 do 42 %. Průměr za Středočeský kraj činí 37,5 %.

3.4. VYMEZENÍ MÉNĚ PŘÍZNIVÝCH OBLASTÍ VE STŘEDOČESKÉM KRAJI

Ve Středočeském kraji jsou různé podmínky pro zemědělskou činnost. Pro vymezení vhodnosti regionu pro zemědělství lze použít definici méně příznivých oblastí (LFA), které jsou určeny nařízením vlády č. 505/2000 Sb. ve znění nařízení vlády č. 500/2001 Sb., kterým se stanovují podpůrné programy k podpoře mimoprodukčních funkcí zemědělství, k podpoře aktivit podílejících se na udržování krajiny, programy pomoci k podpoře méně příznivých oblastí a kriteria jejich posuzování.

Mezi základní kriteria, podle kterých se posuzují méně příznivé oblasti, patří nadmořská výška, produktivnost půd, specifická klimatická a další omezení v oblasti.

Nadmořská výška zemědělských pozemků vyšší než 500 m.n.m. vymezuje horské oblasti (H1, H2), k ostatním méně příznivým oblastem se řadí zemědělská půda s malou produktivností (O1, O2, O3). Poddolované (S1) a suché půdy (S2) patří do skupiny oblastí se specifickými omezeními. Zemědělské pozemky, které se nacházejí ve velkoplošných chráněných územích dle zákona č. 114/92 Sb. a nesplňují zařazení do horských, ostatních nebo specifických oblastí LFA (první až třetí zóna CHKO a národních parků), se řadí do ekologicky chráněných oblastí (E).

Horizontální plán rozvoje venkova stanovuje pouze 3 typy LFA. Podrobnější členění, jak je uvedeno výše, umožňuje detailnější segmentaci Středočeského kraje.

Méně příznivé oblasti pro zemědělskou výrobu zaujímají poměrně velkou výměru zemědělské půdy (43,3 %), z toho tvoří 1/3 **ostatní méně příznivé oblasti**, tj. oblasti s nízkou produktivností půd. Tento typ LFA se nachází nejvíce na jihozápadě, tedy v okresech Benešov a Příbram. Z celkové výměry LFA tvoří méně produktivní půdy 76,3 % (viz tabulka 5 v textu a tabulka 14 v příloze).

Druhou nejvíce zastoupenou oblastí LFA ve Středočeském kraji tvoří **suché půdy**, které z celkové výměry LFA tvoří 11,9 %. Ostatní méně příznivé oblasti představují 5,1 % z rozlohy zemědělské půdy kraje. Velká rozloha suchých půd se vyskytuje na Rakovnicku a částečně v okrese Kladno, Praha-západ, Mělník a Beroun.

Tabulka 5. Výměra LFA ve Středočeském kraji

	H	O	S1	S2	E
% z výměry LFA ve Středočeském kraji	2,5	76,3	0,5	11,9	8,6
% z výměry z.p. v kraji	1,1	33,0	0,2	5,1	3,7

Zdroj: Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, 2002.

Ve Středočeském kraji se nachází řada **chráněných krajinných oblastí** a jejich ochranné zóny spadají do vymezení méně příznivých oblastí. Největší chráněná území se nacházejí na Mělnicku a Rakovnicku. Z celkové výměry LFA tvoří chráněná území 8,6 % a z celkové rozlohy z.p. kraje 3,7 %.

Horské oblasti se vyskytují na území kraje pouze ve dvou okresech - okresu Benešov a Příbram. Z celkové výměry LFA za kraj tvoří horské oblasti 2,5 %, v poměru s celkovou rozlohou kraje pak horské oblasti tvoří 1,1 % rozlohy kraje.

Poddolované půdy se vyskytují nejvíce na Kutnohorsku a malá část výměry na Kolínsku. Z celkové výměry LFA tvoří poddolované půdy pouhých 0,5 % a z rozlohy kraje 0,2 %.

Ve Středočeském kraji mají okresy **Rakovník, Příbram, Benešov a Beroun** největší část zemědělské půdy (přes 80 %) ve vymezení LFA, jedná se tedy o **nejméně příznivé okresy**. Naopak nejvíce příznivá oblast pro zemědělskou prvovýrobu je v okrese Nymburk, který nemá žádné zastoupení zemědělské půdy v LFA. V pořadí nejmenších výměr LFA ho následuje Kolín s 1,9 % a Mladá Boleslav s 5 % území v méně příznivých oblastech. Tyto tři okresy spadají mezi deset nejpříznivějších okresů ČR.

Velkou výměru zemědělské půdy v kraji (43,3 %) tvoří méně příznivé oblasti. Zemědělská výroba zde nedosahuje výnosů, potřebných pro dosažení ekonomické efektivnosti. Proto je nutné zemědělské podniky v těchto oblastech podporovat tak, aby zůstala zachována zemědělská činnost.

I když se v podstatě jedná o zásah do konkurenčního prostředí ze strany státu, je veřejným zájmem zachování kulturní krajiny a tudíž je nutná podpora horských, méně produktivních, suchých a chráněných oblastí. Z hlediska konkurenceschopnosti jsou LFA v porovnání s příznivými oblastmi bez finanční pomoci nekonkurenceschopné.

V méně příznivých oblastech se předpokládá do budoucna extenzivní způsob zemědělského hospodaření, v souladu se Společnou zemědělskou politikou. Pro udržení příjmů zemědělců je nutné extenzivní zemědělskou výrobu, která nedosahuje tak vysokých výnosů jako intenzivní způsob hospodaření, v méně příznivých oblastech podporovat.

3.5. EKOLOGICKÉ ZEMĚDĚLSTVÍ

Ve Středočeském kraji podle údajů Ministerstva zemědělství hospodaří v režimu ekologického zemědělství 33 subjektů, což představuje 0,7 % subjektů v zemědělství kraje. Z celkového počtu subjektů v režimu ekologického zemědělství se 11 subjektů nachází v přechodném období, tj. v období změny z konvenčního na ekologický způsob zemědělského hospodaření. Ekologické zemědělství ve Středních Čechách obhospodařuje 2 239,4 ha zemědělské půdy a 1222,6 ha se nachází v přechodném období (viz tabulka 6 v textu).

Tabulka 6. Ekologické zemědělství

	počet subjektů v režimu ekologického zemědělství	výměra půdy v EZ (ha)	výměra půdy v přechodném období (ha)	výměra půdy celkem	výměra rybníků (ha)
Středočeský kraj	33	2239,68	1222,63	3462,31	0,00
Česká republika	940	232173,06	42963,41	275136,47	190,00
podíl kraje (%)	3,5	1,0	2,8	1,3	0,0

Zdroj: Ministerstvo zemědělství, 2006.

Při porovnání ekologicky obhospodařované půdy s konvenčními pozemky ve Středočeském kraji, půda v režimu ekologického zemědělství představuje **0,3 % celkové výměry z.p.**

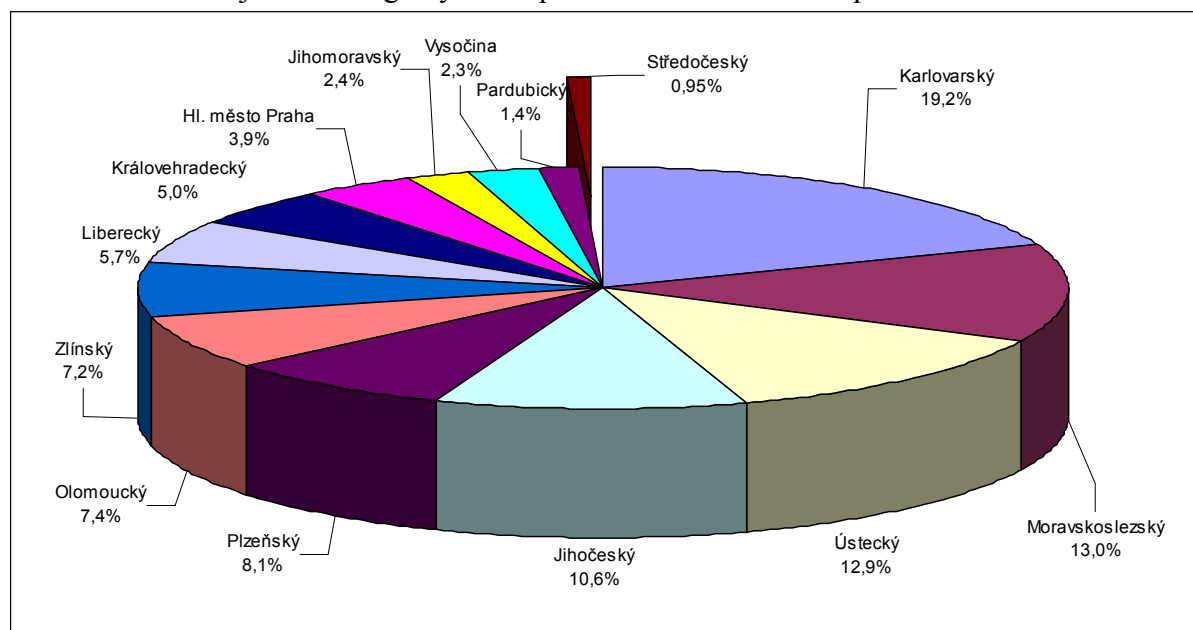
Celková výměra z.p. v ekologickém režimu po uplynutí přechodného období bude navýšena na 3 462,3 ha z.p. **Poměr ke konvenčnímu zemědělství u zemědělské půdy vzroste o 0,2 % na 0,5 % zemědělské půdy.**

Ekologická zemědělská výroba se ve Středočeském kraji orientuje na kombinovanou produkci, pouze rostlinné výrobě se věnuje 10 podniků. V rámci 23 podniků zaměřených na kombinovanou výrobu zauímají největší podíl subjekty, které se specializují pouze na chov jednoho druhu hospodářských zvířat, kterých je celkem 14. V rámci těchto podniků převažuje zaměření na chov skotu bez tržní produkce mléka (celkem 9 subjektů). Dále se specializace týká chovu koz, ovcí a koní. Smíšenou živočišnou výrobu provozuje 9 podniků.

Při srovnání podílu ekologicky obhospodařované zemědělské půdy Středočeského kraje s ostatními kraji ČR vychází výsledky pro tento region značně nepříznivě. Vzhledem k tomu, že ve Středních Čechách je nejvyšší výměra zemědělské půdy z krajů České republiky, měla by také výměra ekologicky obhospodařované půdy odpovídat těmto hodnotám. Ovšem **podíl ekologického zemědělství ve Středočeském kraji je nejmenší z celé ČR**, neboť se u tohoto kraje pohybuje podíl na úrovni o řád nižších čísel.

Při porovnání údajů ekologického zemědělství vztažených k výměře z.p. je nejvíce ekologickým krajem Karlovarský, ve kterém se obhospodařuje 37 % zemědělské půdy v režimu ekologického zemědělství. Naopak **nejméně ekologickým krajem** je Středočeský s 0,3 % zemědělské půdy v režimu ekologického zemědělství, za ním následuje kraj Pardubický s 1,16 %, Vysočina 1,17 % a Jihomoravský 1,2 % zemědělské půdy v režimu ekologického zemědělství (viz graf 17 v textu).

Graf 17. Podíl krajů na ekologicky obhospodařované zemědělské půdě ČR

Zdroj: Strukturální výsledky za zemědělství ČR v roce 2005 podle územního členění, ČSÚ, 2006.

Vzhledem k tomu, že se na území Středočeského kraje nachází celá řada znečišťovatelů, navíc je kraj v sousedství hlavního znečišťovatele – hlavního města Prahy, není možné v některých oblastech ekologické zemědělství díky znečišťování životního prostředí provozovat. Na druhou stranu se ve Středních Čechách nacházejí oblasti s příznivými podmínkami pro tento způsob hospodaření, mj. chráněné krajinné oblasti, a proto lze **podíl ekologického zemědělství označit za nedostatečný**.

Podstatným důvodem pro konvenční zemědělství ve Středních Čechách je zřejmá snaha o vysoce produkční zemědělství zejména v úrodných oblastech, ekologický způsob hospodaření výrazně snižuje výnosy zemědělské výroby. Dalším důvodem pro preferenci konvenčního způsobu může být nedostatek zpracovatelských kapacit pro ekologickou produkci, která se v současné době realizuje na trhu jako konvenční, tzn. za cenu nižší než by ekologické výrobky měly správně získat.

Do budoucna lze díky snahám o zdravý životní styl očekávat nárůst poptávky po bioproduktech, zejména v hlavním městě se rozšíří odbytiště pro čerstvé bio-potraviny. S růstem poptávky lze očekávat i růst cen za bio-produkty, který by mohl nahradit ztrátu příjmů z nižších výnosů. V oblasti bio-produkce však chybí zpracovatelské kapacity, řada bio-produktů končí v běžných potravinách a není zhodnocena a ztrácí označení bio-výrobku.

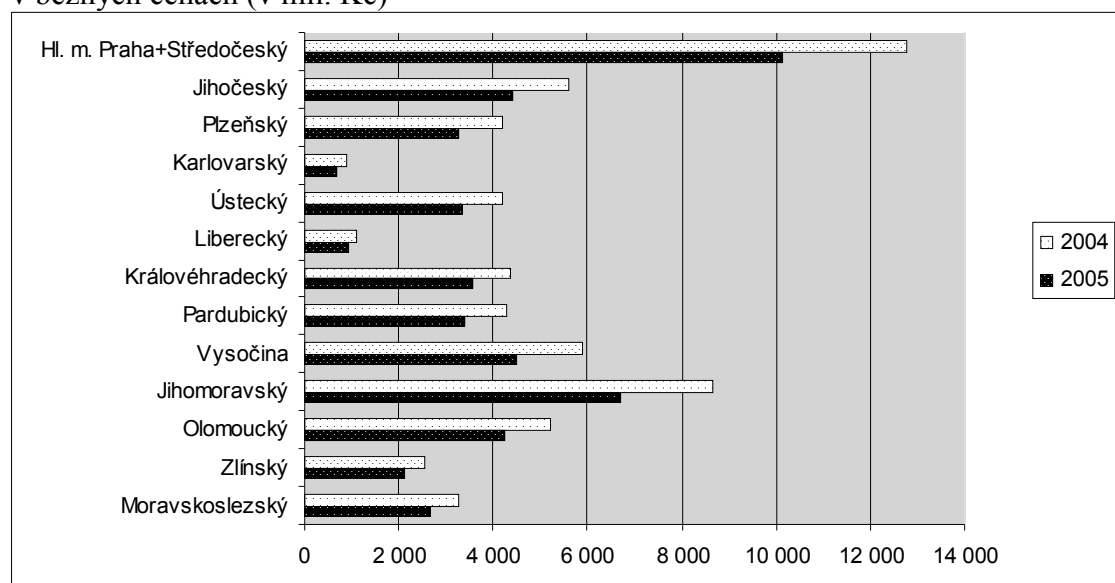
3.6. ROSTLINNÁ VÝROBA

Rostlinná výroba ve Středočeském kraji představuje vyšší podíl zemědělské produkce než živočišná výroba. Ve finančním vyjádření rostlinná produkce vykazuje také vyšší výkyvy mezi jednotlivými lety. V roce 2003 to byl podíl rostlinné výroby ve stálých cenách na úrovni 55,6 %, v následujícím roce 63,0 % a v roce 2005 pak 60,7 % (viz graf 10 v textu kapitola 3.).

Porovnání produkce rostlinné výroby v jednotlivých krajích ukazuje, že Středočeský kraj nemá v tomto odvětví mezi krajů konkurenta (viz graf 18 v textu). Kromě Jihomoravského kraje nedosahovaly ostatní regiony ani poloviční produkce. Jihomoravský kraj vyrobil 66 % produkce Středních Čech (v běžných cenách).

Při porovnání podílu na zemědělské produkci jednotlivých komodit ve Středočeském kraji v roce 2005 hlavní komoditou byly obiloviny, které přispěly k tvorbě rostlinné produkce 43,6 % a k celkové produkci zemědělského odvětví 26,5 %. Nejvyšší přínos k HZP měla pšenice, kterou následoval ječmen s polovičním přínosem k tvorbě HZP. Technické plodiny představovaly 25,6 % rostlinné produkce a 15,5 % celkové produkce zemědělského odvětví.

Graf 18. Celková finální produkce rostlinné výroby v jednotlivých krajích v běžných cenách (v mil. Kč)

Zdroj: Souhrnný zemědělský účet za roky 2004 a 2005 v jednotlivých krajích ČR

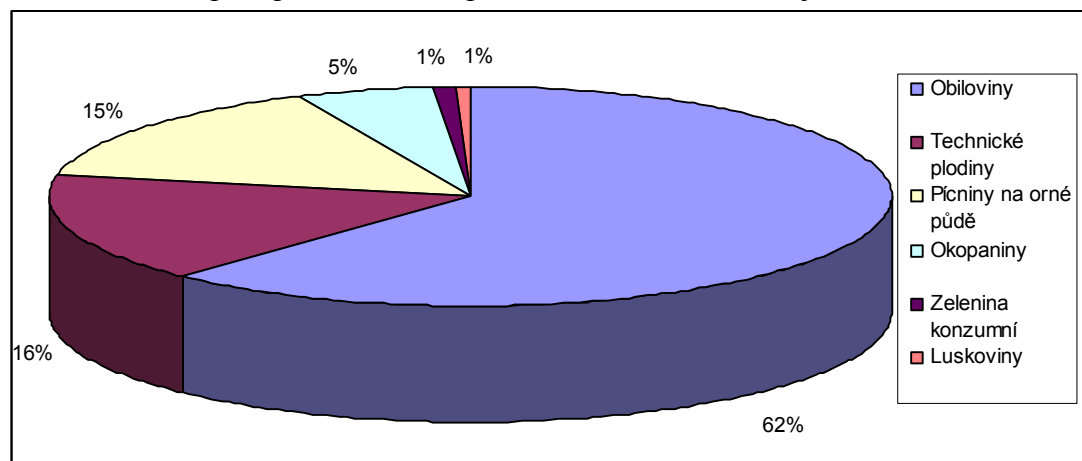
Zemědělská půda (z.p.) tvoří skoro 61 % rozlohy území Středočeského kraje, což představuje 666 793 hektarů (2006). Středočeský kraj má největší rozlohu zemědělské půdy v České republice, v přepočtu na jednoho obyvatele pak zaujímá čtvrté místo (po kraji Vysočina, Jihočeském a Plzeňském). Orná půda tvořila 50 % rozlohy kraje v roce 2006, tedy téměř 554 576 ha. Podíl orné půdy na celkové zemědělské půdě je ve Středočeském kraji druhý nejvyšší (za Jihomoravským krajem), kdy o více než 10 procentních bodů překračuje průměr ČR. Naproti tomu trvalé travní porosty zaujímají pouhou desetinu zemědělské půdy kraje, v celorepublikovém průměru je to pětina.

Struktura zemědělské půdy se v posledních letech nijak významně nemění. Výměra zemědělské a orné půdy ve Středočeském kraji se během posledních patnácti let udržuje na poměrně stejné úrovni, kdy se výkyvy mezi jednotlivými roky pohybovaly do výše 0,5 %. Od roku 2000 do roku 2003 se snížila rozloha zemědělské půdy téměř o 18 km².

Středočeský kraj vykazuje v průměru velmi vysoké procento zornění, za rok 2004 se pohybovalo na úrovni 83,2 %. Procento zornění z dlouhodobého pohledu nevykazuje výrazné změny. Od roku 1993 se tento ukazatel snížil pouze o 0,3 %, a to mezi roky 2000 až 2002. V porovnání s ostatními kraji je Středočeský kraj druhým nejvíce zorněným krajem. Nejvyšší procento zornění vykazuje Jihomoravský kraj, za Středočeský kraj se zařazuje kraj Vysočina. Naopak nejmenší zornění vykazuje hornatý Liberecký kraj.

Na většině osevní plochy Středočeského kraje se pěstují obiloviny, jejich podíl v roce 2005 činil 61,7 % osevních ploch. Technické plodiny na orné půdě tvořily 16,1 % a pícniny 15,4 % osevních ploch. Velmi malé zastoupení měla zelenina a luskoviny (viz graf 19 v textu).

Graf 19. Zastoupení plodin na orné půdě ve Středočeském kraji

Zdroj: Statistická ročenka Středočeského kraje 2004, ČSÚ 2005

Trvalé travní porosty zaujímaly přibližně 11 % z.p., tedy 6,5 % území kraje. Nejvíce trvalých travních porostů se nachází v jihozápadních oblastech, ve kterých je velká výměra zemědělské půdy a malé procento zornění. Naopak nejméně trvalých travních porostů vykazují severní oblasti, kde je dosaženo vysokého zornění.

Zhodnocení struktury zemědělských kultur na okresní úrovni Středočeského kraje (viz tabulka 15 v příloze) ukázalo, že nejvíce zemědělské půdy se nachází v druhém největším okrese Benešov. Výměra z.p. přes 60 tisíc ha se vyskytuje ještě v největším okrese Příbram a Mladá Boleslav. Nejméně z.p. vykazuje Praha-západ a Beroun.

Pokud se výměra z.p. posuzuje z pohledu velikosti celého regionu, tak ve Středočeském kraji tvoří zemědělská půda téměř 60 % rozlohy území. Největší podíl zemědělské půdy z rozlohy okresu zabírá okres Kolín (69 %), Nymburk (68 %) a Kladno (67 %), nejmenší naopak Příbram (42 %). Lze tedy tvrdit, že okresy Kolín, Nymburk a Kladno jsou nejvíce zemědělsky využívanými okresy ve Středočeském kraji.

Je zřejmé, že nejméně zemědělsky využívaným okresem je největší okres Příbram, protože není možné půdu zemědělsky využívat z důvodu povrchových dolů a vojenského prostoru v Brdech, který se rozkládá na 26 tisících hektarech půdy, tj. 37 % z.p. a 16 % celkové rozlohy okresu Příbram.

Při pohledu na intenzitu výroby z úrovně okresů je patrné, že některé oblasti dosahují hodnot přes 90 %. Jedná se o okresy Nymburk, Kladno, Praha-východ, Mělník a Kolín. Naopak nižší hodnoty pod 80 % vykazují okresy Příbram, Benešov a Beroun.

Co se týká extenzivní výroby, nejvíce trvalých travních porostů (TTP) se nachází v okresech Příbram a Benešov, ve kterých je velká výměra z.p. a nízké procento zornění. Nejméně TTP se vyskytuje v okresech Kladno a Mělník, ve kterých je naopak vysoká míra zornění.

Při hodnocení pěstování speciálních kultur ve Středočeském kraji lze konstatovat, že nejvíce chmelu se pěstuje v okrese Rakovník, dále v okresech Kladno, Mělník a velmi malé množství v okrese Kutná Hora. Vinice se vyskytují v okrese Mělník a nepatrně v okresech Kutná Hora a Beroun. Ovocných sadů je nejvíce evidováno v okrese Kolín a naopak nejméně v okrese Příbram.

Co se týká produkce rostlinné výroby, pohybují se výnosy plodin v letech 2001 až 2004 na úrovni kolem průměru ČR. To znamená, že Středočeský kraj nevykazuje výraznější odchylky ve výnosech plodin (viz tabulka 7 v textu).

Tabulka 7. Hektarové výnosy vybraných zemědělských plodin

Plodina	Středočeský kraj			Česká republika			rozdíl		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Obiloviny	4,42	4,11	5,63	4,33	3,95	5,46	0,09	0,16	0,18
Pšenice	4,65	4,28	5,96	3,27	3,69	4,35	1,39	0,59	1,61
Luskoviny	1,94	2,08	3,23	1,91	1,98	3,11	0,04	0,10	0,13
Okopaniny	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Brambory rané	18,15	16,86	21,32	18,27	16,08	20,15	-0,12	0,78	1,17
Cukrovka technická	49,42	45,42	50,37	49,45	45,20	50,34	-0,03	0,22	0,03
Technické plodiny	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Řepka	2,29	1,66	3,73	2,27	1,55	3,60	0,02	0,11	0,13
Pícniny na orné půdě	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Kukuřice na zeleno a na siláž	34,31	27,57	30,55	32,39	27,55	30,26	1,93	0,02	0,29
Ostatní plodiny	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Chmel	1,17	0,93	1,04	1,08	0,93	1,08	0,09	0,00	-0,04
Vinná réva - hrozny	4,73	5,89	4,64	5,25	5,70	4,80	-0,53	0,19	-0,16

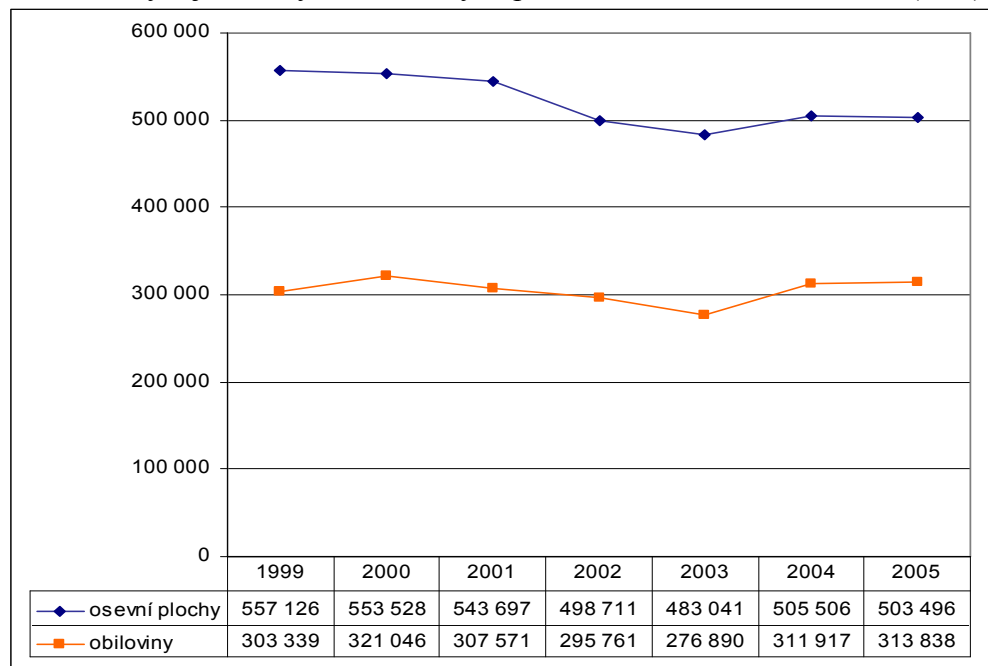
Zdroj: Statistická ročenka Středočeského kraje 2004, ČSÚ 2005

U obilovin se výnos v roce 2004 pohyboval na úrovni 5,63 t·ha⁻¹, přičemž pšenice dosáhla výnosu 5,96 t·ha⁻¹. V porovnání s průměrem za ČR dosáhla produkce pšenice výrazného úspěchu, kdy převýšila průměr ČR o 1,61 t·ha⁻¹. Kukuřice na zeleno v roce 2002 převýšila průměrný výnos České republiky o 1,93 t·ha⁻¹.

Další výraznou komoditou ve Středočeském kraji jsou rané brambory, které v roce 2004 zaznamenaly hektarové výnosy o 1,17 t·ha⁻¹ vyšší než byl průměr za celou Českou republiku. Naopak nižší hektarové výnosy než celorepublikový průměr v roce 2004 vykázaly jen speciální plodiny jako chmel a vinná réva. Rozdíl je ale poměrně zanedbatelný.

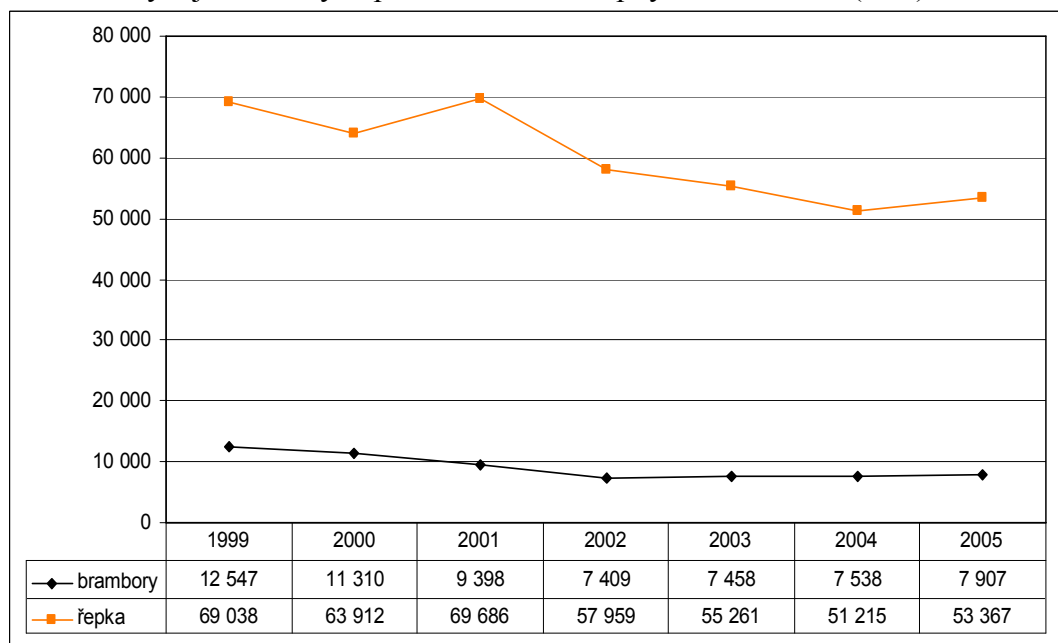
Vývoj celkových sklizňových ploch (viz graf 20 v textu) zaznamenal v období od roku 1999 do roku 2003 pokles. V roce 2004 plochy vzrostly a dostaly se zpět na úroveň nad 500 tisíc hektarů. Nad touto hranicí se udržely i v následujícím roce, i když došlo v roce 2005 k poklesu o 2 tisíce hektarů. K výraznému růstu o 22,5 tisíce hektarů došlo v roce 2004 díky růstu ploch obilovin, jejichž výměra se v tomto roce zvýšila o 35 tisíc hektarů.

Obiloviny tvoří 55 až 65 % osevních ploch v jednotlivých letech a celkové sklizňové plochy kopírují jejich vývoj. Výjimku představuje rok 2000 a 2005. V roce 2000 vzrostly plochy obilovin téměř o 18 tisíc hektarů a celkové osevní plochy naopak poklesly téměř o 4 tisíce hektarů. V roce 2005 došlo k poklesu celkových osevních ploch a nárůstu ploch obilovin o 2 tisíce hektarů.

Graf 20. Vývoj celkových sklizňových ploch a obilovin od roku 1999 (v ha)

Zdroj: Statistická ročenka Středočeského kraje 2004, ČSÚ 2005

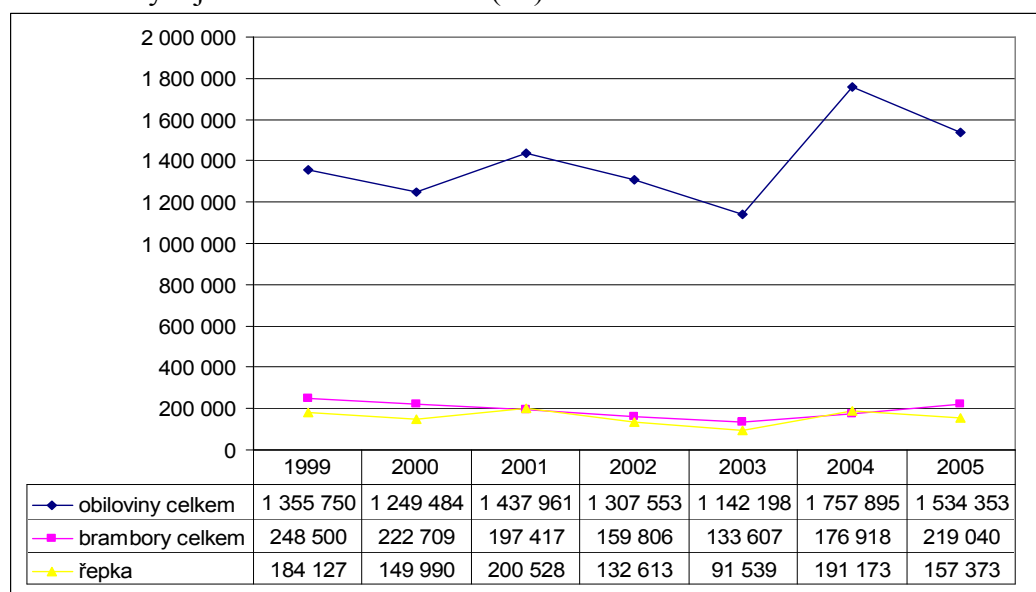
Vývoj sklizňových ploch řepky (viz graf 21 v textu) má sestupnou tendenci. Nárůst ploch byl zaznamenán pouze v roce 2001 a mírný růst v roce 2005. Co se týká brambor, jejich sklizňové plochy se od roku 1999 do roku 2002 snižovaly a od roku 2003 se mírně každý rok zvyšovaly.

Graf 21. Vývoj sklizňových ploch brambor a řepky od roku 1999 (v ha)

Zdroj: Statistická ročenka Středočeského kraje 2004, ČSÚ 2005

Celková produkce jednotlivých komodit v období 1999 až 2005 vykazuje značné výkyvy (viz graf 22 v textu). Obiloviny zaznamenaly přírůstek v letech 2001 a 2004, v tomto roce činil přírůstek oproti předchozímu roku dokonce 615 tisíc tun. Řepka vykazovala podobný trend, kdy bylo dosaženo nárůstu produkce ve stejných letech, tedy v roce 2001 a 2004. V roce 2004 vzrostla výroba dokonce téměř o 100 tisíc tun. Produkce brambor ukazuje na jiný vývoj, neboť od roku 1999 až 2003 trvale klesala, nárůst zaznamenal až rok 2004 a 2005. První absolutní difference činily +/- 25 až 43 tisíc tun ročně.

Graf 22. Vývoj sklizně od roku 1999 (v t)

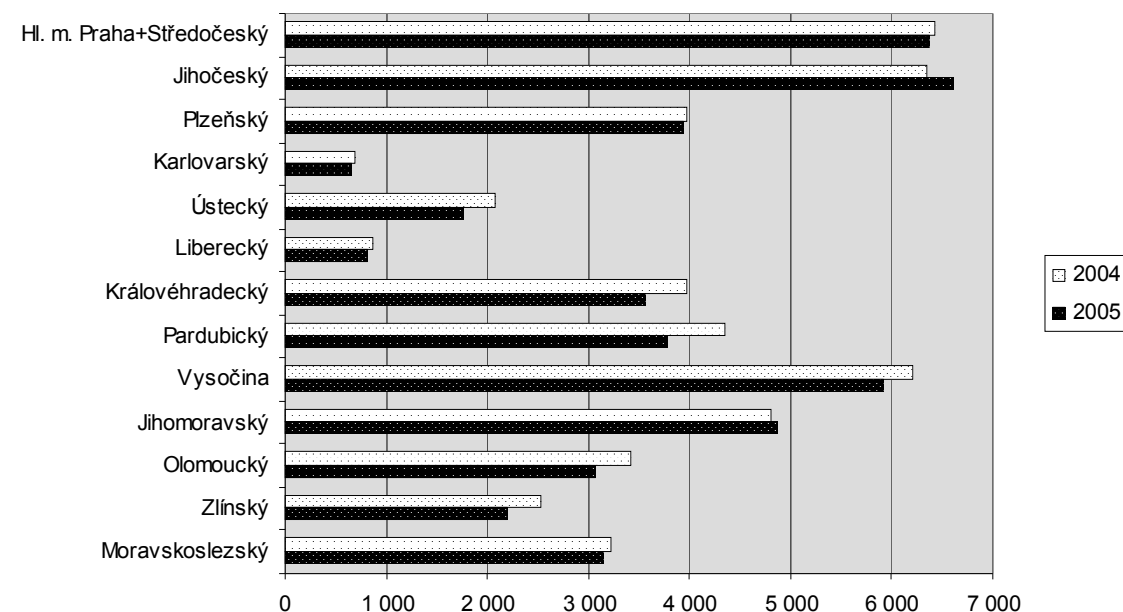

Zdroj: Statistická ročenka Středočeského kraje, ČSÚ, 2001 - 2005

Středočeský kraj vyprodukuje 20 – 26 % vyrobených zemědělských komodit rostlinné výroby České republiky (viz tabulka 16 v příloze). Je tomu proto, že Středočeský kraj je největším krajem a výnosy jednotlivých komodit se pohybují nad průměrem České republiky.

3.7. ŽIVOČIŠNÁ VÝROBA

Jak již bylo uvedeno, živočišná výroba ve Středočeském představuje nižší podíl zemědělské produkce než rostlinná výroba. Ve finančním vyjádření živočišná produkce vykazuje ale vyšší výkyvy mezi jednotlivými lety. V roce 2003 byl její podíl na HZP ve stálých cenách na úrovni 39,5 %, v následujícím roce 32,4 % a v roce 2005 pak 36,7 % (viz graf 10 v textu kapitola 3.).

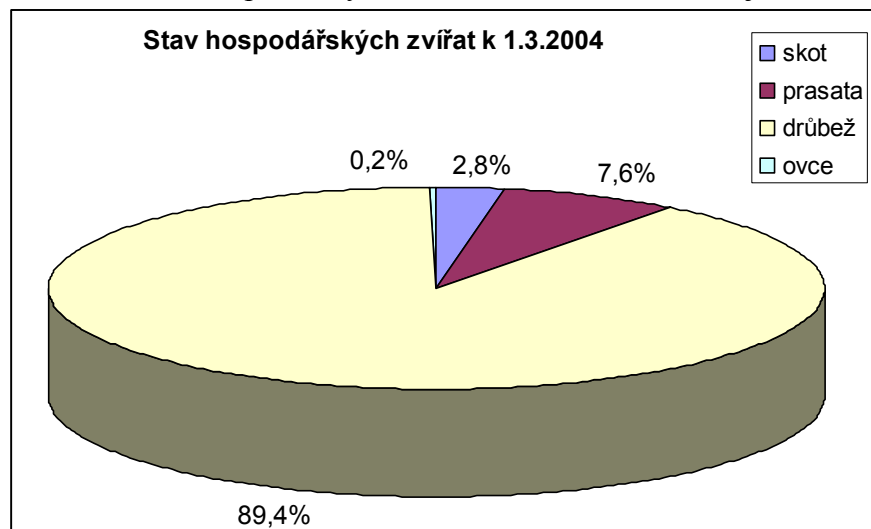
Graf 23. Celková finální produkce živočišné výroby v jednotlivých krajích v běžných cenách (v mil. Kč)

Zdroj: Souhrnný zemědělský účet za roky 2004 a 2005 v jednotlivých krajích ČR

Ve srovnání s ostatními kraji vychází v celkové produkci živočišné výroby Středočeský kraj poměrně příznivě, i když nedosahuje tak významného rozdílu jako v rostlinné výrobě (viz graf 23 v textu). Středočeský kraj se dělí společně s Jihočeským krajem o první a druhé pořadí v celkové produkci v letech 2004 až 2005, kdy rozdíly v produkci činí +/- 4 % v období roku 2004 až 2005. Na třetí pozici se nachází kraj Vysočina, u kterého je živočišná výroba o 4 % nižší než u Středních Čech.

Produkce živočišné výroby Středočeského kraje představovala v roce 2005 celkem 6 424 mil. Kč ve stálých cenách. Nejvyšší podíl zaujímala produkce zvířat, která převýšila produkci výrobků o 18 %. Z jednotlivých komodit nejvyšší přínos k celkové produkci zaznamenalo mléko (2 485 mil. Kč) a prasata (1 937 mil. Kč). Naopak nejmenší příspěvek k produkci vykázaly ovce a kozy.

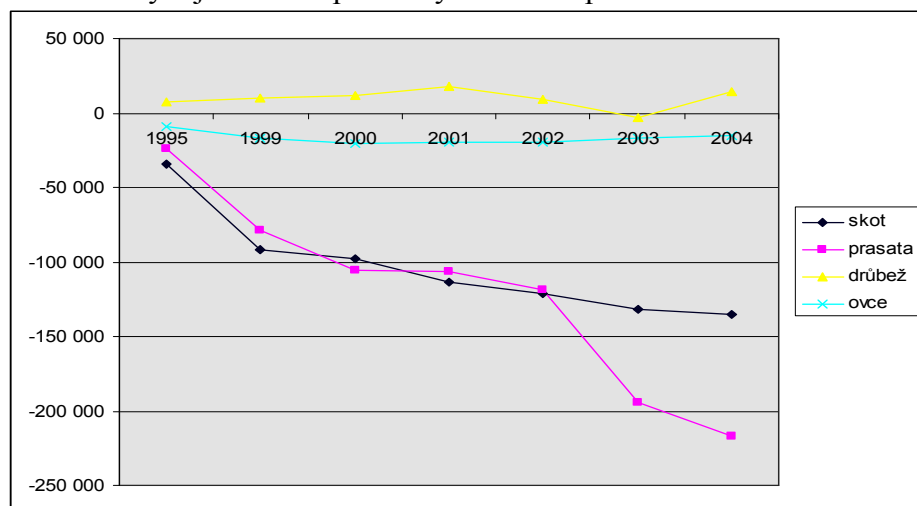
Ve Středočeském kraji se chová přes 150 tisíc kusů skotu, 415 tisíc kusů prasat, na 4,9 milionů kusů drůbeže a přes 12 tisíc kusů ovcí (graf 24 a tabulka 8 v textu). Tyto stavy představují 12 až 17 % stavů hospodářských zvířat v České republice (tabulka 17 v příloze).

Graf 24. Podíl hospodářských zvířat ve Středočeském kraji

Zdroj: Statistická ročenka Středočeského kraje 2004, ČSÚ, 2005.

Středočeský kraj není příliš zatížený chovem hospodářských zvířat v porovnání s průměrem za Českou republiku. Intenzita chovu skotu byla v roce 2004 nižší o $8,3 \text{ ks} \cdot \text{ha}^{-1}$ a u prasat o $19,3 \text{ ks} \cdot \text{ha}^{-1}$ než je zatížení půdy v ČR (tabulka 18 v příloze).

Největší počet kusů skotu se chová ve dvou rozlohou největších okresech - Benešov a Příbram. Na Příbramsku je také dosaženo nejvyššího zatížení zemědělské půdy chovem skotu. Na Benešovsku se také chová nejvíce kusů prasat. Největší zatížení z.p. živočišnou výrobou vykazuje rozlohou menší okres Nymburk. V okrese Mělník se chová nejvíce kusů drůbeže, zde je taktéž absolutně největší zatížení zemědělské půdy chovem drůbeže. Nejvíce ovci se chová v okresech s největší výměrou LFA, tedy v okresech Příbram, Rakovník a Benešov. Nejvíce ovci na hektar z.p. připadá na první dva jmenované okresy.

Graf 25. Vývoj stavů hospodářských zvířat oproti základnímu období roku 1993

Pozn. drůbež přepočítána na 100 kusů

Zdroj: Statistická ročenka Středočeského kraje 2005. ČSÚ, 2005.

V posledních letech je možné sledovat výrazný trend poklesu stavů skotu (viz kapitola 3.7.) a prasat, vzrůstají stavy drůbeže a ovcí. V absolutních číslech se jedná o pokles od roku 1993 do roku 2004 stavu skotu o 135 tisíc, prasat o 208 tisíc kusů a ovcí o 42 tisíc kusů. Stav drůbeže se ve stejném období zvýšil o 1 470 tisíc kusů (viz graf 25 v textu).

V kraji se vyrobí přes 60 000 tun masa, z toho vepřové maso představuje 80,7 % a hovězí maso zhruba 16 %. Podíl hovězího masa na celkové výrobě masa se snižuje vzhledem ke klesajícím stavům skotu. Výroba mléka se pohybuje nad úrovní 320 tisíc litrů a meziročně od roku 2003 mírně poklesla (o 2 %). Snáška vajec od roku 2003 se výrazně snížila na 64 % (tabulka 8 v textu).

Tabulka 8. Živočišná výroba ve Středočeském kraji

	2002	2003	2004	2003/2002	2004/2002
Hospodářská zvířata					
Skot (ks)	168 557	158 049	154 934	0,94	0,92
Prasata (ks)	513 539	438 596	415 646	0,85	0,81
Drůbež (ks)	4 319 423	3 123 830	4 907 240	0,72	1,14
Ovce (ks)	7 763	10 388	12 247	1,34	1,58
Intenzita chovu skotu (ks/100 ha)	28,7	26,3	26,1	0,92	0,91
Intenzita chovu prasat (ks/100 ha)	97,4	81,9	78,2	0,84	0,80
Intenzita chovu drůbeže (ks/100 ha)	819,5	583,5	923,3	0,71	1,13
Intenzita chovu ovcí (ks/100 ha)	1,3	1,7	2,1	1,29	1,59
Výroba masa (t)	61 695	62 765	62 498	1,02	1,01
z toho hovězí	10 259	10 530	10 024	1,03	0,98
Výroba mléka (tis. l)	336 267	332 317	328 447	0,99	0,98
Snáška vajec (tis. ks)	413 200	365 350	263 385	0,88	0,64

Zdroj: Statistická ročenka Středočeského kraje 2004, ČSÚ 2005

Středočeský kraj se umísťuje na prvním až třetím místě ve výsledcích živočišné výroby v rámci České republiky. Vyniká v produkci ne příliš tradičních mas, v kraji se vyrobí téměř 40 % skopového a 20 % kozího masa ČR. Dále kraj vyniká s 29 % z prodaných vajec v České republice (viz tabulka 9 v textu).

Tabulka 9. Produkce masa, mléka a vajec v roce 2005

Území	maso celkem (t)	v tom							mléko (tis. l)	vejce (tis. ks)
		hovězí	telecí	vepřové	skopové	jehněčí	kozí	koňské		
Česká republika	420 966	80 469	562	339 635	66	147	5	82	2 476 300	1 187 100
Středočeský kraj	59 635	9 786	72	49 726	26	17	1	6	340 228	339 362
podíl kraje z ČR (%)	14,2	12,2	12,8	14,6	39,4	11,6	20,0	7,3	13,7	28,6

Zdroj: Statistická ročenka Středočeského kraje 2004, ČSÚ 2005.

I když Středočeský kraj nedosahuje v živočišné výrobě tak výrazně nadprůměrných výsledků než ostatní oblasti ČR, možno konstatovat, že se Střední Čechy pohybují na předních pozicích v hodnocení jednotlivých krajů ČR.

3.8. POROVNÁNÍ VÝVOJE VYBRANÝCH KOMODIT V ČR A VE STŘEDOČESKÉM KRAJI

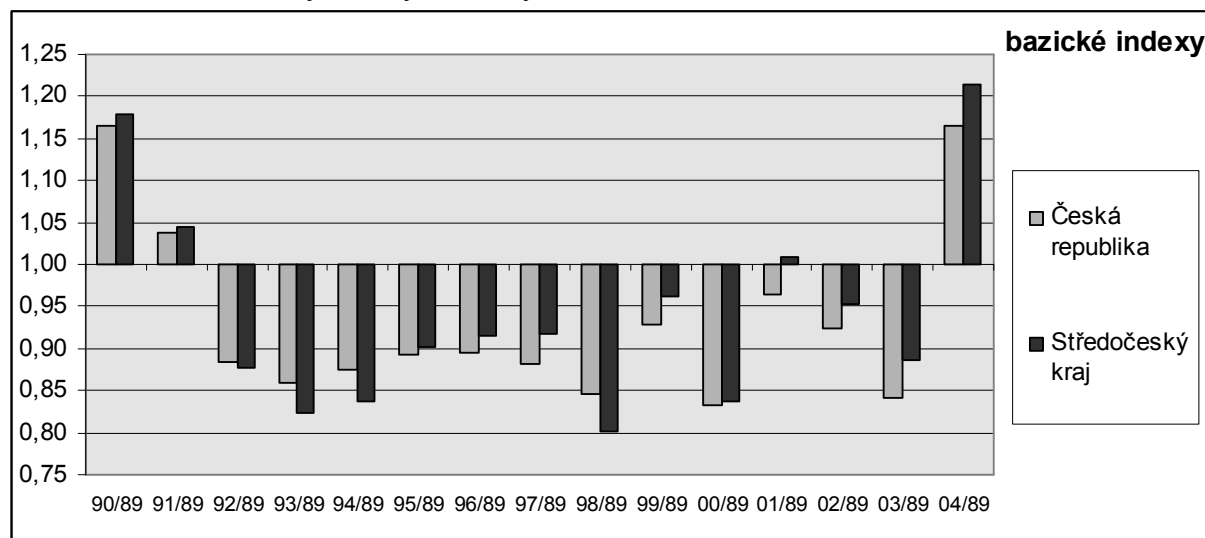
Podrobnější vyhodnocení vývoje v České republice a Středočeském kraji bylo provedeno u dvou podstatných komodit rostlinné a živočišné výroby. Sledovaným obdobím bylo období od roku 1989.

Skot byl pro zkoumání časových řad vybrán z důvodu velkých změn, kdy stavy skotu po roce 1989 zaznamenaly v České republice citelné snížení. Pomocí analýzy časové řady stavu skotu bylo posuzováno, zda podobný vývoj je možné zaznamenat i u stavů skotu ve Středočeském kraji.

Druhou posuzovanou komoditou byly obiloviny, jelikož jsou nejdůležitější komoditou rostlinné výroby ve Středočeském kraji. Bylo provedeno posouzení vývoje výnosů obilnin v České republice a ve Středočeském kraji pomocí 16tileté časové řady (viz tabulka 19 v příloze).

Charakteristiky časových řad hektarových výnosů obilovin jsou pro Středočeský kraj i Českou republiku velmi podobné a vypovídají o nepravidelném průběhu. Hodnoty první absolutní difference prokazují nejprve značný meziroční nárůst hektarových výnosů obilovin mezi roky 1989 a 1990 a následné snížení výnosů v letech 1991 až 1993. V následujících letech až do roku 1997 se hodnoty výnosů pohybovaly na přibližně stejné hladině. V roce 1998 došlo k jejich snížení, a to zejména ve Středočeském kraji. Následný růst hodnot hektarových výnosů byl přerušen suchem v roce 2000. V roce 2001 nastává další růst výnosů a v letech 2002 až 2003 pokles ve výnosech. Rok 2004 zaznamená velký nárůst jak v ČR, tak ve Středočeském kraji, jde o největší meziroční nárůst výnosů za celých 16 let.

Druhé absolutní difference ukazují, že největší zpomalení vývoje hodnot hektarových výnosů nastalo v roce 1991. Největší zrychlení růstu hektarových výnosů bylo dosaženo v roce 2004 a dále v roce 2001. Totéž potvrzují i hodnoty koeficientu růstu (řetězové indexy), které zachytily i velké zvýšení hektarových výnosů v roce 1990.

Graf 26. Bazické indexy časových řad výnosů obilovin

Zdroj: vlastní výpočty

Bazické indexy vyčíslují růst výnosů oproti roku 1989 v letech 1990 a 1991, od roku 1992 se výnosy pohybují pod úrovní období 1989 (viz graf 26 v textu). Výjimku tvoří rok 2001, kdy hodnota indexu hektarových výnosů České republiky byla na 96% úrovni roku 1989. Ve Středočeském kraji byly dosaženy v roce 2001 nepatrně vyšší hektarové výnosy než roku 1989. Extrémní navýšení výnosů představuje rok 2004, kdy došlo v případě České republiky k růstu na úroveň výnosů roku 1989 a ve Středočeském kraji dokonce k nárůstu výnosů o 21 %. Obrovský nárůst lze přičíst velmi příznivému počasí tohoto roku.

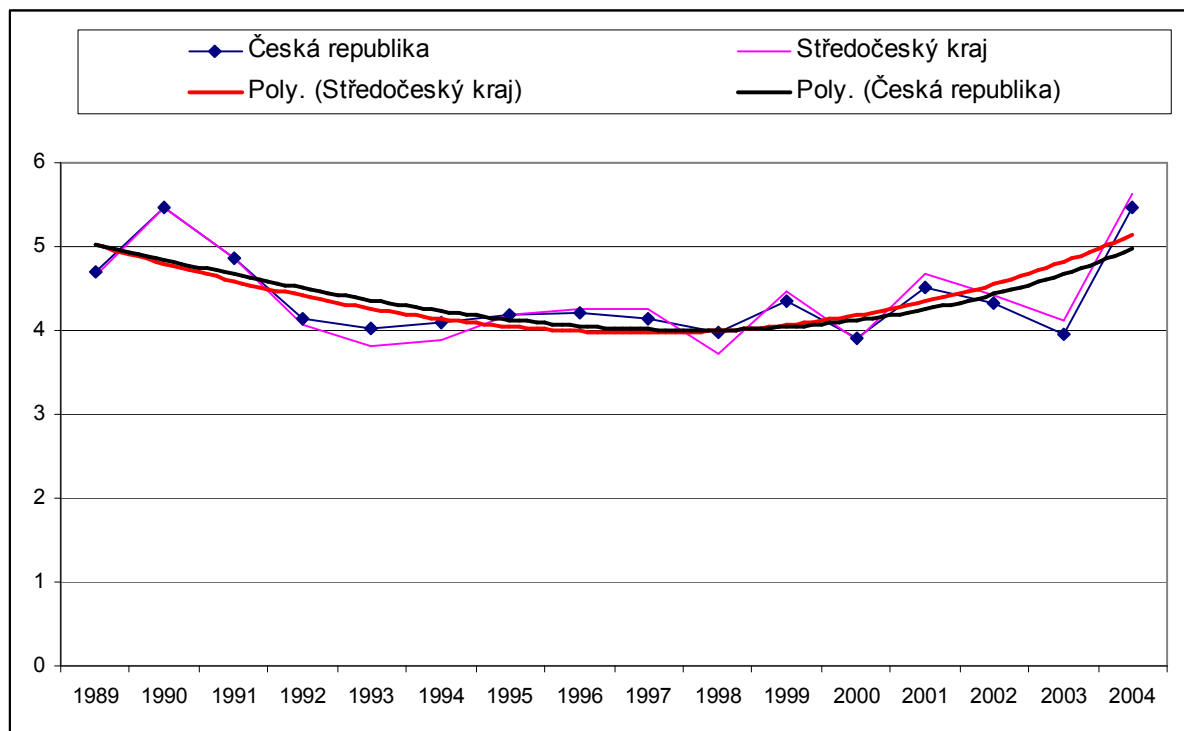
Poklesy výnosů po roce 1989 mají příčinu ve změně způsobu zemědělského hospodaření, kdy se snížilo množství vstupů do půdy (hnojiva a prostředky chemické ochrany).

Vývoj výnosů obilovin vykazuje výkyvy a nepravidelnost jak ve Středočeském kraji, tak v České republice. Výnosy vykazují (dle první absolutní difference) značný nárůst mezi roky 1989 a 1990, a naopak snížení v letech 1991 až 1993. Pak se pohybovaly hodnoty výnosů až do roku 1997 na přibližně stejné hladině. V roce 1998 došlo k jejich snížení, a to zejména ve Středočeském kraji. Následný růst hodnot hektarových výnosů byl přerušen suchem v roce 2000.

Druhé absolutní difference ukazují, že největší zpomalení vývoje hodnot hektarových výnosů nastalo v roce 1991. Největší zrychlení růstu hektarových výnosů bylo dosaženo v roce 2001. Totéž potvrzují i hodnoty koeficientu růstu (řetězové indexy). Ty zachytily i velké zvýšení hektarových výnosů v roce 1990.

Bazický index z roku 2001 pro Českou republiku ukazuje, že hodnota hektarových výnosů v tom roce byla cca 96% roku 1989. Pokud jde o Středočeský kraj, tam byly dosaženy v roce 2001 hektarové výnosy oproti roku 1989 jen nepatrně vyšší.

Graf 27. Časové řady výnosů obilovin vyrovnané polynomicou trendovou funkcí 3. řádu

Zdroj: vlastní výpočty

Porovnání stavu skotu v České republice a ve Středočeském kraji bylo provedeno pomocí 13tileté časové řady (viz tabulka 20 v příloze). Stavby skotu v České republice i ve Středočeském kraji zaznamenávají od roku 1989 stálý pokles¹⁰.

Hodnoty první absolutní difference pro Středočeský kraj vykazují neustálý pokles stavů skotu od roku 1989 až do roku 2001. V České republice došlo celkově ke zvýšení stavů skotu jen v letech 1990 a 2001, ale to bylo vzhledem k úbytkům v ostatních letech nepatrné.

Druhé absolutní difference ukazují, že nejrychlejší pokles stavů skotu nastal u obou časových řad v roce 1992 a naopak k největšímu zpomalení poklesu stavů skotu došlo v roce 1995.

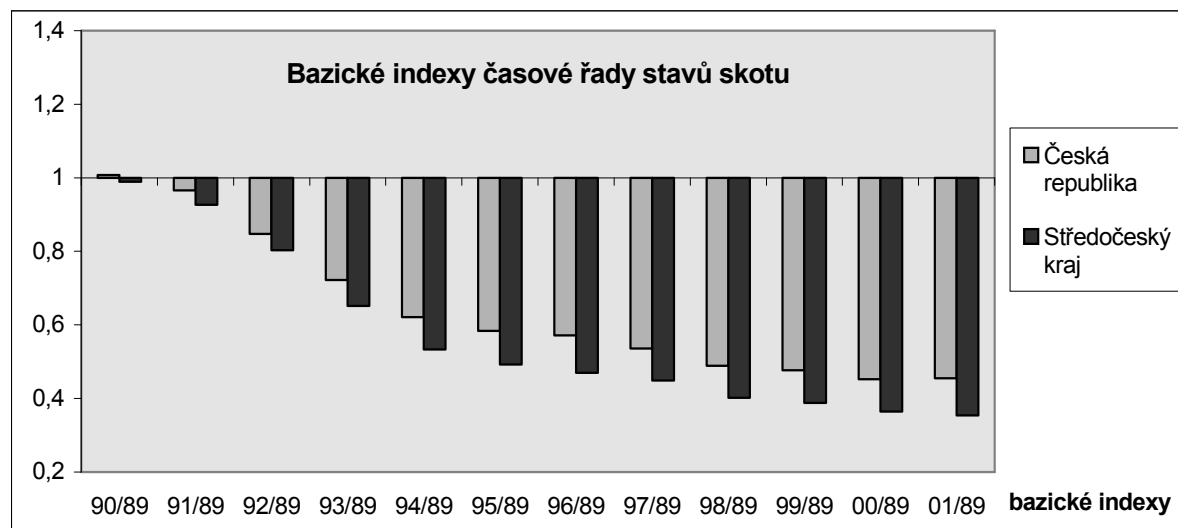
Z relativních charakteristik je patrné, že k největšímu meziročnímu poklesu stavů skotu došlo v ČR i Středočeském kraji v roce 1993, 1994 a 1992, kdy bylo dosaženo nejnižší hodnoty koeficientu růstu a koeficientu přírůstku.

¹⁰ Výjimku tvoří rok 1990 a rok 2001, kdy v ČR došlo k nárůstu stavu skotu o skoro 26 a 9 tisíc kusů.

Bazické indexy zobrazují klesající stav skotu v České republice a Středočeském kraji, kdy se úroveň stavů skotu v roce 2002 dostává na 45% úroveň stavů roku 1989 (viz graf 28 v textu).

Na území Středočeského kraje dosáhly stavy skotu v roce 2001 dokonce pouze téměř třetinové úrovně roku 1989. Počet kusů skotu klesl za období 12 let o 65 %.

Graf 28. Bazické indexy časových řad stavů skotu

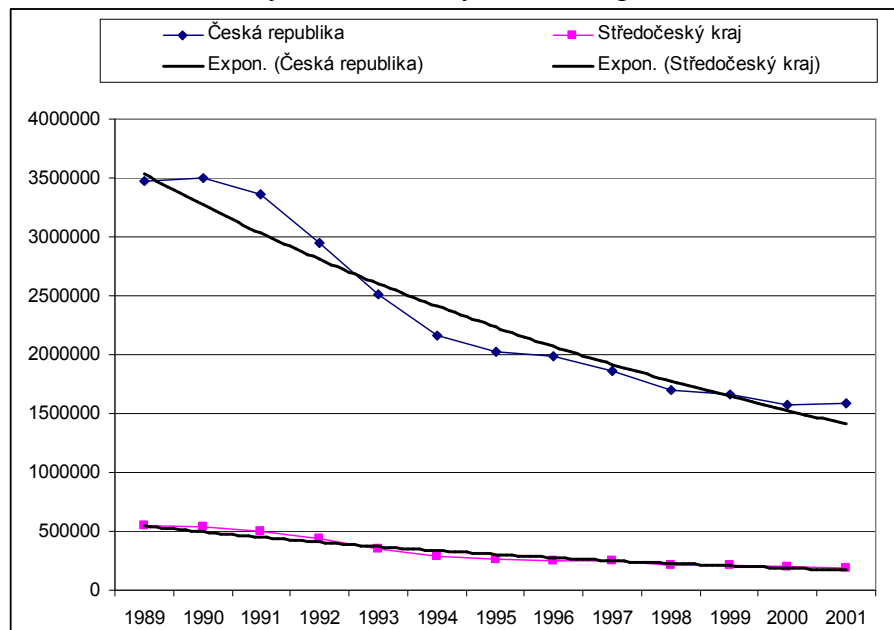

Zdroj: vlastní výpočty

Stavy skotu od roku 1990 klesají. Jak ve Středočeském kraji, tak v České republice ukazují obě časové řady až na málo výjimek pokles. Hodnoty první absolutní difference pro Středočeský kraj vykazují neustálý pokles stavů skotu od roku 1989 až do roku 2001. V České republice došlo celkově ke zvýšení stavů skotu jen v letech 1990 a 2001, ale to bylo vzhledem k úbytkům v ostatních letech nepatrné.

Druhé absolutní difference ukazují, že nejrychlejší pokles stavů skotu nastal u obou časových řad v roce 1992, a naopak k největšímu zpomalení poklesu stavů skotu došlo v roce 1995. Z relativních charakteristik je patrné, že k největšímu meziročnímu poklesu stavů skotu došlo v ČR i Středočeském kraji v roce 1993 (nejnižší hodnota koeficientu růstu a koeficientu přírůstku). Bazický index z roku 2001 pro Českou republiku ukazuje, že stavy skotu v tom roce byly na cca 45% úrovni stavů roku 1989. Pokud jde o Středočeský kraj, v roce 2001 byly stavy skotu oproti roku 1989 dokonce téměř třetinové.

Graf 29. Časové řady stavů skotu vyrovnané exponenciální trendovou funkcí

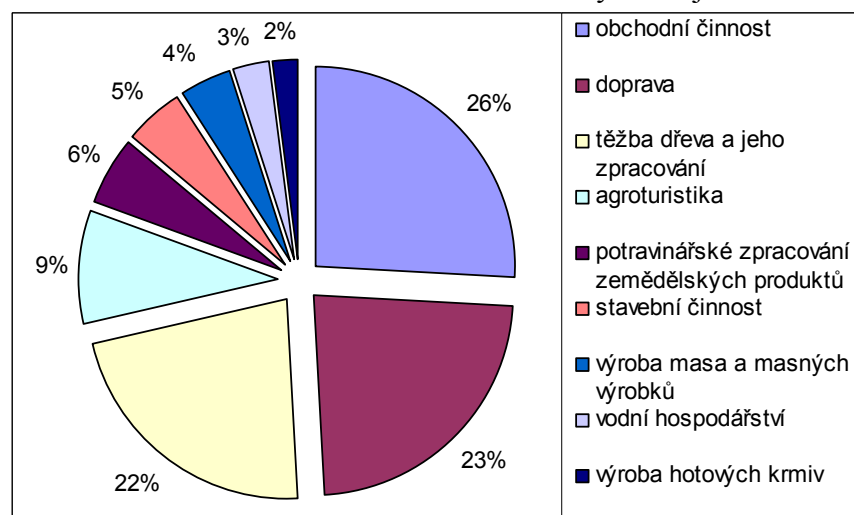

Zdroj: vlastní výpočty

3.9. MIMOZEMĚDĚLSKÉ ČINNOSTI

Co se týká mimozemědělské výroby ve Středočeském kraji, naprostá většina subjektů vedlejší činnost neprovozuje. Pouze 9,7 % ekonomických jednotek vykazuje jinou než zemědělskou činnost. Nejvíce je zastoupena obchodní činnost (120 podniků), doprava (110) a těžba dřeva (80). Další početnější kategorií je agroturistika (viz další kapitola).

Graf 30. Mimozemědělská činnost zemědělských subjektů ve Středočeském kraji

Zdroj: Strukturální výsledky za zemědělství ČR v roce 2005 podle územního členění, ČSÚ, 2006.

Ostatní vedlejší činnosti mají ve Středočeském kraji menší zastoupení. Jde o potravinářské zpracování zemědělských výrobků, stavební činnost, výrobu masa a masných výrobků, vodní hospodářství, výrobu vína a další (viz graf 30 v textu).

V celorepublikovém srovnání nabývá Středočeský kraj nejvyššího podílu mimozemědělských činností v sektoru zpracování masa (13,9 %) a dopravy (13,6 %). Vyšší zastoupení na úrovni 11 až 13 % má kraj ještě ve vodním hospodářství, výrobě krmiv a agroturistice (viz tabulka 21 v příloze).

Naopak velké nedostatky mají Střední Čechy v oblasti výroby elektrické energie z obnovitelných zdrojů, kde z 31 subjektů v České republice ani jeden nepodniká ve Středočeském kraji. Druhou nejméně zastoupenou kategorií na úrovni 2,7 % subjektů ČR je potravinářské zpracování zemědělských produktů, zde ale nutno vzít v úvahu rozvinutý zpracovatelský průmysl jak ve Středních Čechách, tak v Praze. Nelze tedy očekávat, že malozpracovatelská výroba bude výrazně zastoupená.

Celkově lze konstatovat, že středočeské zemědělské podniky diverzifikují svou činnost, ale v poměrně malé míře.

3.10. AGROTURISTIKA

Jak již bylo uvedeno, třetí nejvíce zastoupenou kategorií v mimozemědělských činnostech je poskytování ubytovacích služeb a dalších služeb v rámci cestovního ruchu, tedy agroturistika.

Ve Středočeském kraji hospodaří 47 subjektů, které mají ve své činnosti zahrnutou také agroturistiku, což představuje poměr přes 13 % z podniků podnikajících v agroturistice v ČR. Z celkového počtu provozuje 30 jednotek agroturistické služby celoročně.

Celkově je ve Středočeském kraji nabízeno v rámci agroturistiky přes 1 110 lůžek. Z toho v jednotlivých okresech nejvíce v okrese Benešov a Příbram, dohromady 630 míst, tedy 57 % kapacit kraje se nachází na jihu kraje (viz tabulka 22 v příloze).

Tabulka 10. Vzdálenost agroturistických kapacit od centra Prahy

vzdálenost od centra Prahy	počet poskytovatelů agroturistických služeb	počet lůžek
do 29,9 km	3	82
30 - 39,9 km	7	208
40 - 49,9 km	4	264
50 - 59,9 km	10	87
60 - 69,9 km	10	146
nad 70 km	13	323
Středočeský kraj celkem	47	1 110

Zdroj: Krajský úřad Středočeského kraje, 2007.

Co se týká kapacity ubytování podle jednotlivých poskytovatelů, většina poskytovatelů nabízí do 25 míst. Nad 50 ubytovacích míst nabízí pouze tři podniky. Rodinný typ ubytování do 10 míst poskytuje 19 % subjektů.

Nejvíce agroturistických zařízení převažuje ve 3 okresech Středočeského kraje. Nejvíce ubytoven nabízí Příbramsko a Benešovsko a následuje Mělnicko. Celkově se v těchto třech okresech nachází celkem 33, tedy většina podniků s agroturistickou činností. Jejich podíl ve Středních Čechách se pohybuje přes 70 %.

Pokud se pozornost zaměří na vzdálenost od Prahy, tedy od pravděpodobně¹¹ největšího místa zájmu o agroturistické služby, většina poskytovatelů i lůžkových kapacit se nachází ve vzdálenosti nad 50 km od centra Prahy, celkem 70 % poskytovatelů a 50,5 % lůžek (viz tabulka 10 v textu). V naprosté blízkosti Prahy poskytují agroturistické služby tři subjekty. Do 50 kilometrů od hlavního města lze nalézt 14 ubytovacích zařízení s 554 lůžky.

V rámci agroturistických služeb poskytuje Středočeský kraj určitou kapacitu, která má ale potenciál pro růst.

3.11. SHRUTÍ VNITŘNÍCH PODMÍNEK ROZVOJE ZEMĚDĚLSTVÍ A VENKOVA

Ve Středočeském kraji lze vymezit dva typy krajiny, které určují podmínky zemědělství. Na jednu stranu je severovýchodní část kraje tvořena rovinatými a úrodnými oblastmi v okolí řeky Labe, na druhou stranu na jihozápadě převažují vrchoviny.

Zemědělství Středočeského kraje je v celkovém srovnání České republiky velmi výkonné. Z krajů vytvoří nejvyšší hodnotu hrubé zemědělské produkce.

V zemědělství ve Středočeském kraji pracuje kolem 5,7 % evidovaných zaměstnanců, což je 1,3 % obyvatelstva kraje. Zaměstnanost v zemědělství v regionu je vyšší o 1,7 % v porovnání s průměrnou zaměstnaností v zemědělství v České republice. Počet zaměstnanců v zemědělství se od roku 1993 snížil o 38,8 %, důležitost zemědělství z pohledu zaměstnavatele tedy klesá. Co se týká pracovníků na částečný pracovní úvazek, Středočeský kraj se řadí mezi kraje s nízkým podílem sezónních pracovníků. Věková struktura zhruba odpovídá průměrnému složení v ČR, kdy převažuje kategorie 45 až 54 let. Skupina pracovníků nad 55 let tvoří téměř třetinu. Je zde tedy patrný trend vyššího podílu starších lidí, který souvisí se stárnoucí venkovskou populací a nezájmem mladší generace o práci v zemědělství.

¹¹ Lze očekávat zájem ze zahraničí.

Průměrná hrubá měsíční mzda v zemědělství ve Středních Čechách sice od roku 1993 vzrostla o 310 %, ale mzdy v zemědělství se v porovnání se mzdami v sektoru průmyslu pohybují na úrovni 72 %.

Co se týká struktury ekonomických subjektů hospodařících v zemědělství, nejvyšší podíl tvoří fyzické osoby (92 %). Během posledních let je patrný výrazný pokles počtu zemědělských subjektů (od roku 1999 o 46 %). Z celkového počtu subjektů téměř polovina hospodaří na výměře do 5 ha, nadpoloviční většina subjektů pak na výměře do 10 ha. Podniky hospodařící nad 50 ha výměry z.p. představují 17 % subjektů. Největší výměru zemědělské půdy využívají družstva (1 762 ha) a nejméně fyzické osoby (42,1 ha).

Subjekty v zemědělství ve Středočeském kraji jsou dobře technicky vybavené. V porovnání s průměrem České republiky se kraj vymyká v zavlažování, kdy se ve Středních Čechách využívá celkem 40,4 % všech zavlažovacích zařízení ČR. Vyšší zastoupení je také u sklízeců řepy (27,4 %). Tento jev svědčí o výrazném podílu pěstování zeleniny a řepy. Naprostá většina subjektů využívá také služeb (89 %).

Méně příznivé oblasti pro zemědělskou výrobu zaujímají 43,3 % zemědělské půdy Středočeského kraje. Z toho tvoří 1/3 oblasti s nízkou produktivností půd, které se nachází v největší míře na jihozápadě kraje (Benešov a Příbram). Suché půdy tvoří 5,3 %, chráněná území 3,7 % a horské oblasti 1,1 % rozlohy zemědělské půdy ve Středních Čechách.

Nejvíce příznivé oblasti pro zemědělskou výrobu jsou okresy Nymburk (žádná z.p. v LFA), Kolín a Mladá Boleslav, které spadají mezi deset nejpříznivějších okresů ČR. Naopak nejméně vhodné oblasti pro zemědělskou prvovýrobu (přes 80 % z.p. ve vymezení LFA) nabízí okresy Rakovník, Příbram, Benešov a Beroun. Z analýzy méně příznivých oblastí Středočeského kraje vyplývá, že severovýchod kraje je z hlediska vymezení LFA příznivější než jihozápad.

Ve Středočeském kraji podle údajů Ministerstva zemědělství hospodaří v režimu ekologického zemědělství 0,7 % ekonomických subjektů v zemědělství kraje, z toho 11 subjektů se nachází v přechodném období. Ekologické zemědělství ve Středních Čechách obhospodařuje 0,3 % celkové výměry z.p. Po přechodném období vzroste o 0,2 % poměr ke konvenčnímu zemědělství u zemědělské půdy na 0,5 % zemědělské půdy. Středočeský kraj má nejmenší podíl ekologického zemědělství z krajů ČR, podíl ekologického zemědělství lze považovat za nedostatečný.

Hlavní specializací zemědělství ve Středních Čechách je rostlinná výroba, která vyrobí téměř dvojnásobek produkce živočišné výroby (vyjádřeno HZP ve stálých cenách). Kraj dosahuje výrazných výsledků zejména v produkci obilovin, které se pěstují na nadpoloviční většině orné půdy. Technické plodiny a pícniny mají zastoupení na orné půdě ve výši zhruba 15 %. Vysokému podílu rostlinné výroby odpovídá i vysoké procento zornění ve Středočeském kraji (83 %). Výnosy v porovnání s průměrem ČR jsou vyšší téměř u všech komodit. Ze Středočeského kraje pochází 20 – 26 % rostlinných zemědělských komodit vyrobených v České republice. Celkové sklizňové plochy ve Středních Čechách od roku 1989 mírně klesají.

Živočišná výroba se ve Středočeském kraji zaměřuje na chov prasat, drůbeže a skotu. Zastoupený je i chov ovcí a koz, v kraji se vyrobí téměř 40 % skopového a 20 % koziho masa České republiky. Dále kraj vyniká v produkci vajec (29 % vyprodukovaných vajec v České republice). Kraj patří k méně zatíženým krajům hospodářskými zvířaty v rámci ČR. Ve Středních Čechách dlouhodobě klesají stavy skotu a prasat.

Ve Středočeském kraji vykonává mimozemědělskou činnost necelých 10 % ekonomických subjektů. Nejvíce z těchto aktivit je zastoupena obchodní činnost, doprava, těžba dřeva a agroturistika. V rámci agroturistické činnosti ve Středních Čechách nabízí 47 subjektů celkem 1 110 lůžek, 57 % kapacit kraje se nachází na jihu kraje, nejvíce pak v okrese Benešov a Příbram, tedy v oblastech s méně příznivými podmínkami pro zemědělskou výrobu.

Středočeský kraj je venkovským regionem s velkým podílem velmi malých obcí, které řeší celou řadu existenčních problémů. Zejména se jedná o nedostačující technickou infrastrukturu, nedostatek práce mimo zemědělství či dostupnost obcí veřejnou dopravou. Desintegrace systému veřejné dopravy pro venkovské obyvatele zkomplikovala hledání práce, neboť řada vesnic nemá spojení s administrativními centry vůbec, zatímco některé jsou spojeny s okolím pouze během pracovních dnů. Závažnější problém, těžko řešitelný na úrovni místní samosprávy, pak představuje trend stárnutí venkovské populace a vyliďňování venkova.

4. PODPORA ZEMĚDĚLSTVÍ A VENKOVA

Přírodní podmínky jsou ve Středočeském kraji pro zemědělství různé, jak ukazují předchozí kapitoly. Významnou roli v současném zemědělství hrají nejen přírodní a sociální, ale také zejména politické podmínky, tj. agrární politika. Následující část zaměřuje pozornost na zmapování možných podpor a dotací zemědělství a venkova ve Středočeském kraji, které mohou plynout jak z evropské a národní, tak ale i krajské úrovně.

Provést analýzu národních a evropských dotací zemědělství z krajské úrovně je velmi obtížné, neboť neexistují veřejné a ani neveřejné statistiky udělených dotací vedené za obvody regionů. Dotace administrují sídlem příslušné zemědělské agentury, které dotace evidují podle sídla zemědělského podniku. Existuje řada případů, kdy místo podnikání a sídlo subjektu je odlišné, ať již v jiném okrese kraje a nebo dokonce i v jiném kraji.

Hodnocení dotací v krajích lze tedy provést pouze podle vymezení zemědělských agentur, pod které sídlem místně spadají příslušné zemědělské podniky. Ve Středočeském kraji funguje celkem 11 zemědělských agentur. Agentury jsou v každém okrese, výjimku tvoří pouze okresy Praha-východ a Praha-západ. Oba tyto okresy mají společnou zemědělskou agenturu sídlící v Praze.

Zemědělská agentura a pozemkový úřad Praha eviduje dotace jak za oba „pražské“ okresy, tak ale i firem sídlících v Praze a hospodařících v ostatních okresech ČR. Ovšem přitom platby do okresů Praha-východ, Praha-západ a kraje Hlavní město Praha nejsou vedeny samostatně. Položka Praha bude hodnocení dotací zkreslovat.

V návaznosti na tento problém bylo provedeno bližší zjišťování způsobu evidence dotací a přístupu jednotlivých institucí státní správy k této otázce. **Ministerstvo zemědělství** potvrdilo, že systém, ve kterém jsou dotace ČR vedeny, sice položku místo podnikání daného subjektu eviduje, ale není možné podle ní vygenerovat sestavy. Podle pracovníka ministerstva se může odhadem jednat o podíl ostatních regionů NUTS 3 v rámci Středočeského kraje ve výši zhruba 4 %¹².

Zemědělská agentura a pozemkový úřad Praha nevede oddělenou evidenci žadatelů z Prahy a Středočeského kraje a nedokáže jejich podíl ani odhadnout.

¹² Podle výpočtů (viz další kapitoly) je podíl ostatních krajů jiný.

Státní a zemědělský intervenční fond ČR (SZIF) dotace podle místa podnikání rovněž neeviduje, resp. nedokáže vytvořit sestavy, protože „by to bylo časově náročné“. Mimo jiné v této záležitosti byl zastáván názor, že jím vedený seznam dotací za Českou republiku je v porovnání s ostatními zeměmi EU nadstandardem. Podle tiskového mluvčího SZIF je „evidence dotací podle konkrétních míst podnikání podružná a není důvod pro doplnění oficiálního přehledu dotací o informace, kam místně dotace plynou“.

Vyhodnocení dotací ve Středočeském kraji bylo provedeno dle dostupných údajů Ministerstva zemědělství a Státního zemědělského a intervenčního fondu ČR za rok 2004 až 2006, tedy v období po vstupu ČR do EU. Jak vyplývá z výše uvedeného, práce hodnotí dotace plynoucí podnikům sídlícím na území Středočeského kraje a Hlavního města Prahy.

4.1. PŘÍMÉ PLATBY

Základem poskytovaných finančních podpor zemědělství jsou přímé platby. Česká republika uplatnila pro čerpání finančních prostředků z EU zjednodušený systém přímých plateb nazývaný „režim jednotné platby na plochu“ (Single Area Payment Scheme - SAPS), kdy platby zemědělcům jdou nezávisle na jejich produkci.

4.1.1. JEDNOTNÁ PLATBA NA PLOCHU - SAPS

Přímé platby SAPS poskytují zemědělcům plošnou podporu na hospodaření na zemědělské půdě za podmínek dodržení zásad správné zemědělské a environmentální praxe¹³, což představuje nerušení krajinných prvků¹⁴, vyloučení pěstování širokořádkových plodin¹⁵ na pozemcích se svažitostí nad 12°, dodržování podmínek zapravování hnojiv do půdy v tekuté formě¹⁶, vyloučení změny kultury TTP na kultury orná půda a dodržování zákazu pálit rostlinné zbytky¹⁷.

V roce 2004 byl České republice stanoven celkový objem podpor v rámci SAPS ze zdrojů EU ve výši 198,94 mil. EUR, tj. 6 455,3 mil. Kč. Referenční částka na 1 ha představovala 1 830,40 Kč.

¹³ Jedná se o zavedení minimálních požadavků na žadatele o dotace (Good Farming Practice), které jsou povinné pro příjemce plateb agro-envi programů a programů pro méně příznivé oblasti.

¹⁴ např. meze, terasy, větrolamy, zatravněné údolnice a polní cesty využívající přirozené svažitosti, respektující vrstevnice, popřípadě doprovázené příkopy, vodní toky nebo útvary povrchové vody

¹⁵ kukuřice, brambor, řepy, bobu setého, sóji, slunečnice

¹⁶ do půdy nejdéle do 24 hodin po jejich aplikaci na půdních blocích/dílech bez porostu, jejichž průměrná svažitost převyšuje 3 stupně, pokud tuto aplikaci nevylučuje zvláštní právní předpis

¹⁷ po sklizni obilovin, olejnin, popřípadě luskovin

Pro rok 2005 byl ČR celkový objem podpor ze zdrojů EU navýšen o 20 %. Výměra nárokovatelné zemědělské půdy pro rok 2005 byla určena ve výši 3 490 tis. ha. Celková částka podpory pro rok 2005 činila 7 367,4 mil. Kč. Referenční částka na 1 ha po uplatnění redukčního koeficientu¹⁸ odpovídala částce 2 110,70 Kč na hektar zemědělské půdy.

Pro rok 2006 byla stanovena referenční částka na 1 ha ve výši 2 517,80 Kč na hektar zemědělské půdy. Navyšování plateb SAPS představuje 15 % mezi roky 2004 - 2005 a 19 % mezi roky 2005-2006.

Při hodnocení dotací SAPS ve Středočeském kraji se vycházelo, jak bylo uvedeno v kapitole 4., z přidělené výše finančních prostředků subjektům sídlícím na území Středních Čech. Výsledky ukazují, že středočeské zemědělské subjekty včetně Prahy získávají cca 17 % z celkových rozdělených finančních prostředků SAPS České republiky.

V jednotlivých letech byly ve Středočeském kraji a hl. m. Praze požadovány dotace SAPS na celkovou výměru cca 500 tisíc hektarů, což vztaženo pouze k z.p. ve Středních Čechách představuje 90 % výměry zemědělské půdy kraje. Odhad výměry pražských subjektů je podle přidělených dotací SAPS 35 tisíc hektarů. Poté výměra z.p. v SAPS ve Středočeském kraji činí 465 tisíc hektarů a přidělení dotací na 85 % výměry kraje.

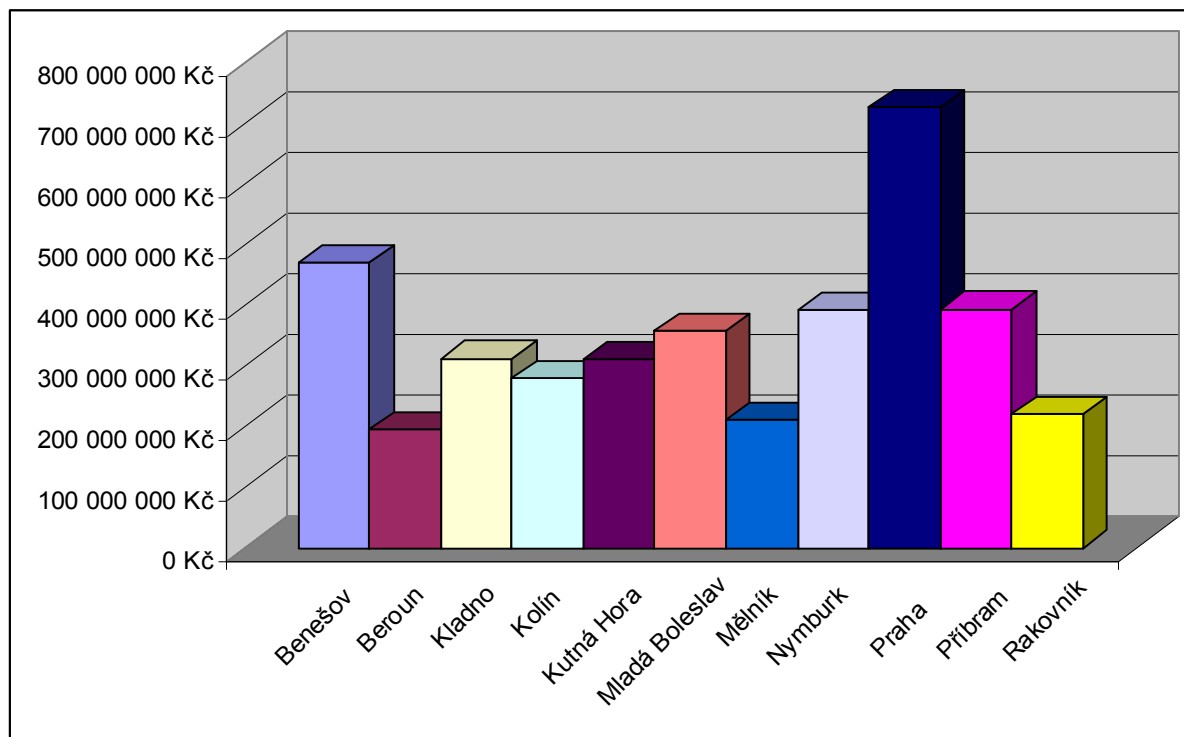
Zemědělské subjekty sídlící na území Středočeského kraje a Prahy získaly v rámci plateb SAPS za roky 2004 až 2006 celkem 3,867 miliard Kč na základě téměř 9 200 rozhodnutí o přidělení dotace. Na jedno rozhodnutí tedy v průměru připadá 420 tisíc Kč (viz tabulka 23 v příloze).

Mezi jednotlivými roky je patrný nárůst jak celkové přidělené částky, tak počtu vystavených rozhodnutí. Mezi roky 2004 a 2005 činí nárůst přidělených financí 13,6 % a mezi roky 2005 a 2006 pak 15,7 %. Za tři roky se tedy dotace v rámci SAPS ve Středočeském kraji zvýšily o 29,3 %. Ve srovnání této částky na Středočeský kraj zvýšení počtu rozhodnutí činilo v daném období o 9,8 %.

Nejvyšší plošnou dotaci získal v letech 2004 až 2006, bez posouzení položky PRAHA, okres Benešov. Tento okres má také nejvyšší podíl zemědělské půdy ve Středočeském kraji. Na druhém místě v celkové dotaci je s druhou nejvyšší výměrou z.p. okres Příbram. Na třetí pozici je okres Nymburk, který je až čtvrtý ve výměře z.p. Následuje Mělník (9. pozice ve výměře z.p. mezi okresy kraje), Kladno (8. pozice), Kutná Hora (5.), Kolín (6.), Rakovník (7.). Třetí největší okres výměrou z.p. Mladá Boleslav je až na 9. pozici, tj. před posledním okresem Beroun (viz graf 31 v textu a tabulka 24 v příloze).

¹⁸ Redukční koeficient byl stanoven ve výši 0,9939; platba na hektar z.p. se snižuje z 71,86 EUR·ha⁻¹ na 71,42 EUR·ha⁻¹.

Graf 31. Dotace SAPS ve Středočeském kraji za roky 2004-2006

Zdroj: SZIF, 2007

Při posouzení výše dotací SAPS v poměru k výměře z.p. je výsledek dosti nevyvážený. Možné důvody, proč nebyly žádosti podané na vyšší výměru zemědělské půdy:

- ne veškerá výměra zemědělské půdy je přípustná pro SAPS¹⁹,
- složitost žádostí a změna jejich systému a příjmu po vstupu do EU,
- nevyjasněnost vztahů k půdě,
- jako nejvíce zkreslující se ale jeví fakt, že jsou dotace evidovány podle sídla podnikání a v rámci Středních Čech se vyskytuje řada subjektů, které hospodaří na území jiného okresu/kraje nežli je jejich sídlo podnikání.

¹⁹ Celkovou výměru pro Středočeský kraj nebylo možné z oficiálních zdrojů zjistit.

Systém přímých plateb má přispět k naplnění cílů spojených s diverzifikací, mimoprodukčními funkcemi a údržbou krajiny. V roce 2004 se po vstupu ČR do EU měnil systém přímých plateb a podpor vyplácených do českého zemědělství. Nový systém přímých plateb vychází ze základních podmínek, a to v oblasti produkčních limitů, minimální výše přímých podpor ze zdrojů EU (u většiny komodit na počáteční úrovni 25 % podpor zemí EU 15). U přímých podpor byla vyjednána možnost jejich navýšení z národních zdrojů do dohodnuté úrovně (u většiny komodit na počáteční úroveň 55 % podpor stávajících zemí EU).

Od 1.1.2009 bude systém přímých plateb (SAPS) v souladu s revidovanou Společnou zemědělskou politikou nahrazen systémem SPS (Single Payment Scheme), který dosavadní strategii zásadně rozšíří o podmínky dodržení cross-compliance, tedy dodržování legislativy EU v oblasti ochrany přírody, welfare zvířat a ochrany zdrojů podzemních a povrchových vod.

Přechod na SPS umožní vyplácet v souladu s výše uvedenou revidovanou SZP tzv. uhlíkový kredit, tedy podporu pěstování energetických plodin a také převod zemědělské půdy do dlouhodobého klidu. Tyto podpory přispějí k řešení závazků Kjótského protokolu spojeného s řešením problémů klimatických změn.

4.1.2. NÁRODNÍ DOPLŇKOVÉ PŘÍMÉ PLATBY

Národní doplňkové přímé platby (TOP-UP) byly zaměřeny na ty sektory, které se v kombinaci s platbami SAPS jevily jako nejvíce ohrožené, přičemž částka dorovnání pro určitý sektor nesměla překročit stanovenou výši. Platby byly vypláceny ze zdrojů ČR a výplata byla v roce 2004 provedena do doby vstupu do EU (tj. do konce dubna 2004).

Z celkové částky určené pro národní doplňkové přímé platby byly vyčleněny finanční prostředky na podporu vybraných komodit rostlinné a živočišné výroby. Doplnění plateb bylo realizováno u chmelu, osiv píce a lnu, bahníků a koz, krav bez tržní produkce mléka a u skotu. Zbýlé finanční prostředky byly přiděleny na ornou půdu.

Platby TOP-UP ve Středočeském kraji v letech 2004 až 2006 tvořily 3,741 miliard Kč. Platby od roku 2004 do roku 2006 zaznamenaly pokles o 8,73 % za tři roky v peněžním hodnocení. Jde o opačný vývoj než je to u plateb SAPS.

V rámci jednotlivých okresů²⁰ nejvyšší výši dotací získala největší zemědělská oblast Benešovska, která během let 2004 až 2006 získala 13 % dotací Středočeského kraje.

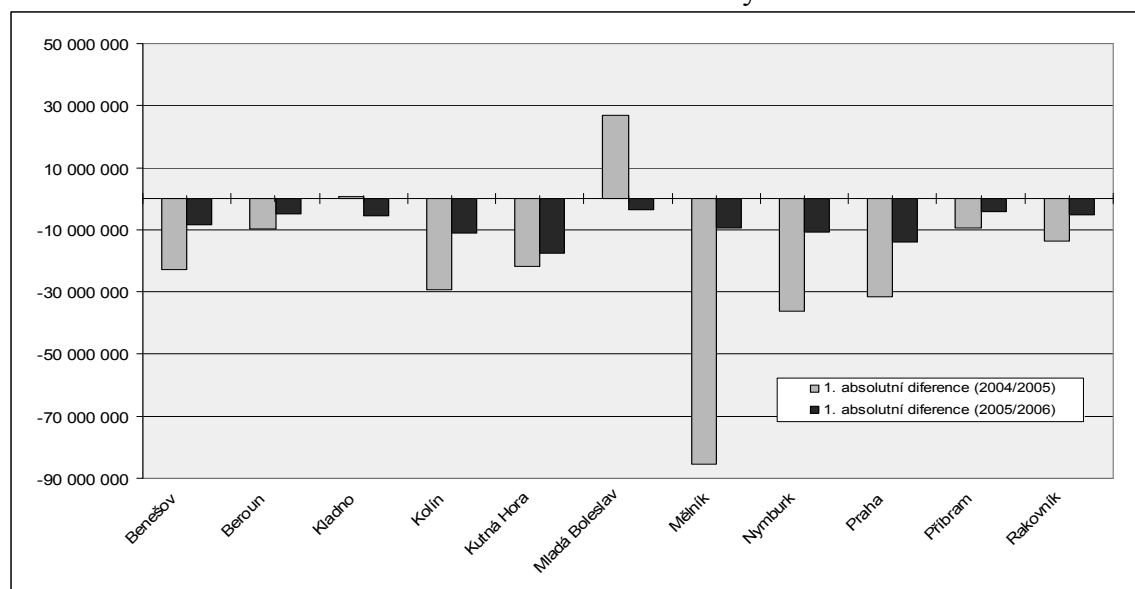
²⁰ bez posouzení pražských okresů

Následuje Příbramsko s dotacemi o 18 % nižšími než je to v případě okresu Benešov a které obdrželo 11 % dotací kraje (viz tabulka 25 v příloze).

Nejnižší dotace TOP-UP získalo Berounsko, kterému byly vyplaceny dotace ve výši 5 % celkových dotací v kraji. Zemědělským subjektům v tomto okresu byly poskytnuty dotace na úrovni 64 % dotací okresu Benešov.

V rámci doplňkových plateb bylo na středočeských zemědělských agenturách podáno 6 743 žádostí v letech 2004 až 2006, což představuje 73 % všech podaných žádostí v rámci SAPS. V rámci doplňkových plateb bylo v tomto období středočeským a pražským zemědělským subjektům vyplaceno 3,741 miliard Kč, tedy zhruba stejná finanční částka jako je to v případě plateb SAPS v kraji.

Graf 32. První absolutní difference dotací TOP-UP za roky 2004 – 2006

Zdroj: SZIF, 2007, vlastní výpočty

Co se týká vývoje přidělených národních doplňkových plateb, jednotlivé okresy zaznamenaly v letech 2004-2006 pokles, přičemž pokles byl vyšší mezi roky 2004 a 2005 než v následujícím období. Výjimku představuje okres Mladá Boleslav s výrazným nárůstem plateb TOP-UP ve výši 29 milionů Kč a okres Kladno s mírným nárůstem ve výši 677 tisíc Kč. Nejvyšší pokles zaznamenalo Mělnicko, kdy mezi roky 2004 a 2005 došlo k poklesu dotací ve výši 85 milionů Kč, následuje Nymbursko s poklesem o 57,5 % nižším (viz graf 32 v textu).

4.1.3. OSTATNÍ PŘÍMÉ PLATBY

Zemědělským subjektům ve Středočeském kraji byly poskytovány ještě další přímé platby výrobcům jednotlivých komodit v zemědělství, mimo plateb SAPS a národních doplňkových přímých plateb. Jde o podporu včelařství, komplexní sklizně máku, pěstování bylin pro energetické účely, kompenzační platby za mléko. Údaje za Středočeský kraj nebyly k dispozici. Z pohledu výše celkových přidělených finančních prostředků v ČR lze tento typ považovat za méně významný.

4.2. PODPORY V RÁMCI STRUKTURÁLNÍ POLITIKY

Dalším typem podpůrných plateb jsou podpory v rámci strukturální politiky EU zaměřené na rozvoj venkova. Neinvestiční podpory byly poskytovány na základě Horizontálního plánu rozvoje venkova (HRDP) a investiční podpory na základě Operačního programu Zemědělství (OP). V roce 2004 byly ještě investiční podpory poskytovány na základě předvstupního programu SAPARD, u kterého šlo o dokončení financování projektů z tohoto programu.

4.2.1. HORIZONTÁLNÍ PLÁN ROZVOJE VENKOVA

Horizontální plán rozvoje venkova (HRDP) je programem tvořeným s cílem podpořit ekonomickou stabilizaci zemědělského podnikání v horších přírodních podmínkách a uplatňování principů udržitelného rozvoje v celém zemědělském sektoru ČR.

HRDP tvoří opatření Předčasné ukončení zemědělské činnosti (PUZČ), Méně příznivé oblasti a oblasti s environmentálními omezeními (LFA), Agroenvironmentální opatření (AEO), Lesnictví, Zakládání skupin výrobců a Technická pomoc.

Jednotlivá opatření HRDP jsou kofinancována ze záruční sekce Evropského zemědělské řídicího a garančního fondu. Na období 2004 – 2006 bylo v České republice alokováno na program HRDP celkem 19,3²¹ mld. Kč, z toho 15,741 mld. Kč pocházelo ze zdrojů EU (viz tabulka 26 v příloze).

V roce 2004 byla v rámci HRDP realizována tři opatření, a to LFA, AEO a opatření Lesnictví. Pro opatření Předčasné ukončení zemědělské činnosti a Zakládání skupin výrobců nebylo vydáno příslušné nařízení vlády.

²¹ kurz 29 Kč/EUR

Na opatření HRDP a žádosti roku 2004 bylo celkem vyplaceno 5,622 mld. Kč. U opatření LFA se vyplacená částka pohybovala ve výši 2,716 mld. Kč, u AEO 2,890 mld. Kč a u Lesnictví 15,798 mil Kč.

Rozpočet pro HRDP byl v roce 2005 navýšen o 17 % na 6,589 mld. Kč. Vyplaceno na jednotlivá opatření bylo: LFA 2,828 mld. Kč, AEO 3,244 mld. Kč, opatření Lesnictví 51,4 mil. Kč a na opatření PUZČ cca 61,32 mil. Kč.

Pro rok 2006 se předpokládá navýšení rozpočtu na opatření HRDP o 8,7%.

Tabulka 27 v příloze ukazuje platby na jednotlivá opatření HRDP. Největší podíl z opatření je alokovan na Agroenvironmentální opatření, a to ve výši přes 50 %. Podpora LFA představuje druhé nejvíce podporované opatření a je poskytována pouze na kulturu travní porost obhospodařovanou v méně příznivých oblastech a oblastech s ekologickými omezeními. Ostatní opatření nejsou tak výrazně zastoupena.

Ve Středočeském kraji bylo v rámci HRDP podáno celkem 4 807 žádostí o dotaci, což představuje 16 % z žádostí podaných v celé ČR. Úspěšnost žádostí byla 99,7 %, protože neproplaceno bylo pouze 15 žádostí. Ve finančním vyjádření bylo v letech 2004 – 2006 ve spádovém území zemědělských agentur Středočeského kraje proplaceno celkem 1 236 512 tisíc Kč. Tato částka představuje 19 % z celkové částky v ČR pro rok 2004 (viz tabulka 27 v příloze).

Vzhledem k tomu, že nelze určit výměru zemědělské půdy, na kterou byly podány žádosti o podpory v rámci Agroenvironmentální opatření ve Středočeském kraji, lze vyplacené částky vztáhnout pouze na celkovou výměru LFA. Celková podpora AEO pak vychází v průměru na 1 050 Kč na hektar půdy LFA v roce 2004 a 1 162 Kč v roce 2005. Vztažená částka k celkové výměře z.p. pak činí 440 Kč na hektar z.p. v roce 2004 a 480 Kč v roce 2005.

Z těchto údajů lze usuzovat, že Středočeskému kraji byla vyplaceno zhruba 15 % finančních prostředků přidělených v České republice. Tento podíl odpovídá podílu zemědělské půdy Středočeského kraje z výměry ČR.

4.2.2. OPERAČNÍ PROGRAM „ROZVOJ VENKOVA A MULTIFUNKČNÍ ZEMĚDĚLSTVÍ“

Operační program „Rozvoj venkova a multifunkční zemědělství“ je základní programový dokument, schválený Evropskou komisí v roce 2004 a umožňující čerpání prostředků určených pro podporu zemědělství z fondů EU v období 2004 až 2006. Celkem se předpokládá, že za toto období bude vyplaceno českým zemědělcům, zpracovatelům a rybářům přibližně 250 mil. EUR.

Jedním z cílů strukturální politiky je podporovat v každém regionu takovou strukturu ekonomických subjektů, které poskytují hlavní nebo vedlejší aktivitu v zemědělském sektoru a zároveň které mohou také poskytovat multifunkční zemědělské aktivity v krajinném managementu. Všechny zemědělské subjekty by měly přispět k ochraně sídel a údržbě všech významných funkcí regionů v zájmu trvalého venkovského rozvoje.

Cílem operačního programu je zajistit trvalý venkovský růst integrovaný se zemědělstvím, lesnictvím a vodním hospodářstvím a adaptovat české zemědělství na evropský model zemědělství.

Příjem žádostí proběhl v rámci devíti kol sběru žádostí. První kolo proběhlo 31. května až 25. června 2004. Poslední 9. kolo se uskutečnilo od 10. dubna do 28. dubna 2006. V roce 2004 nebyly v rámci OP žádné prostředky vyplaceny.

Česká republika je v rámci strukturální politiky členěna na regiony NUTS 2, kterým odpovídá i administrativní zajištění formou regionálních pracovišť. Středočeský kraj spadá pod regionální odbor v Praze.

Tabulka 11. Přehled zaregistrovaných žádostí z OP „Rozvoj venkova a multifunkční zemědělství“ podle NUTS 2

stav žádostí k 31.12.2005

Opatření	Střední Čechy	Jiho-západ	Severo-západ	Severo-východ	Jiho-východ	Střední Morava	Moravsko-slezsko	Praha
1.1. Investice do zemědělského majetku	223	372	114	204	479	239	134	0
1.2. Zpracování zemědělských výrobků	10	45	8	18	34	14	8	0
1.3. Lesní hospodářství	12	22	14	16	25	20	5	0
2.1. Rozvoj venkova	207	305	49	175	219	108	49	0
2.3. Rybářství	5	37	9	2	21	0	3	0
3.1. Technická pomoc	0	0	0	0	0	0	0	24
Celkem	3 229	457	781	194	415	778	381	199
% z celkového počtu	14,2	24,2	6,0	12,9	24,1	11,8	6,2	0,7

Zdroj: MZe, 2006.

Z přehledu zaregistrovaných žádostí (viz tabulka 11 v textu) vyplývá, že za Střední Čechy bylo podáno celkem 457 žádostí, což představuje 14 % podaných žádostí v ČR. Celkový počet podaných žádostí je sice téměř dvojnásobný v porovnání s průměrem podaných žádostí na region NUTS 2 v České republice (246 žádostí), ovšem z pohledu maximálních počtů, největší počet žádostí byl podán za regiony Jihozápad a Jihovýchod.

V těchto regionech byl podán téměř dvojnásobný počet žádostí v porovnání se Středními Čechami.

Tabulka 12. Platby OP „Rozvoj venkova a multifunkční zemědělství“

údaje k 7.6.2006		
Region	Výdaje určené pro spolufinancování	% z výdajů celkem
CP SZIF	7 717 673,00 Kč	0,1
Praha	1 440 203 653,00 Kč	14,8
České Budějovice	2 303 827 194,00 Kč	23,6
Ústí nad Labem	506 902 477,00 Kč	5,2
Hradec Králové	1 277 731 060,00 Kč	13,1
Brno	2 690 037 551,00 Kč	27,6
Olomouc	1 022 257 717,00 Kč	10,5
Opava	504 426 346,00 Kč	5,2
Celkem	9 753 103 671,00 Kč	x

Zdroj: MZe, 2006.

Střední Čechy obdržely k polovině roku 2006 na spolufinancování projektů v rámci Operačního programu „Rozvoj venkova a multifunkční zemědělství“ prostředky ve výši 1,4 miliardy Kč, což představuje podíl 14,8 % z celkových finančních prostředků ČR. Tento podíl odpovídá počtu zaregistrovaných žádostí (viz tabulka 12 v textu).

V rámci Operačního programu „Rozvoj venkova a multifunkční zemědělství“ Středočeský kraj nevykázal zásadní úspěchy v počtu podaných žádostí. Z výše uvedeného lze usuzovat, že v tomto kraji buď nebyl dostatečný potenciál pro tvorbu projektů a nebo jejich následné financování. Výraznější podpora ze strany kraje nebyla poskytnuta.

4.2.3. PROGRAM SAPARD

Program SAPARD byl určen pro deset kandidátských zemí, kterým měl pomoci při zavádění *acquis communautaire* v oblasti Společné zemědělské politiky, strukturálních změn v jednotlivých zemědělských sektorech a na venkově.

Program se zaměřil na podporu tří priorit. Priorita 1 – Zlepšení konkurenceschopnosti zemědělství, Priorita 2 – Trvale udržitelný rozvoj venkovských oblastí a Priorita 3 – Příprava podmínek pro plné využití programu.

Jednotlivá opatření byla určena takto:

- 1.1 Investice do zemědělského majetku
- 1.2 Zlepšování zpracování a marketingu zemědělských produktů a produktů rybolovu
- 1.3 Zlepšování struktur pro kontrolu kvality, pro kvalitu potravin a ochranu spotřebitele

- 1.4 Meliorace a pozemkové úpravy
- 2.1 Obnova a rozvoj vesnic a venkovské infrastruktury
- 2.2 Rozvoj a diverzifikace hospodářských činností zajišťujících rozmanitost aktivit a alternativní zdroje příjmů
- 2.3 Metody zemědělské produkce určené k ochraně životního prostředí a uchování krajiny
- 3.1 Zlepšování profesního vzdělávání
- 3.2 Technická pomoc

V souvislosti se vstupem ČR do EU v roce 2004 nebyla již v tomto roce vyhlašována žádná kola příjmu žádostí, ani kontrahovány další finanční prostředky. Uzavírání smluv bylo ukončeno k 31.12.2003. Proplácení finančních závazků ze všech kol příjmu žádostí pokračovalo až do podzimu roku 2006.

Tabulka 13. Proplacené projekty programu SAPARD

region	proplaceno žádostí	proplaceno celkem (v Kč)	průměr na schválenou žádost (v Kč)
MZe	8	x	x
Střední Čechy	244	607 561 037,00	2 490 004,25
Jihozápad	358	842 801 946,00	2 354 195,38
Severozápad	83	260 927 500,00	3 143 704,82
Severovýchod	193	494 273 680,00	2 561 003,52
Jihovýchod	339	962 733 993,00	2 839 923,28
Střední Morava	183	467 645 266,00	2 555 438,61
Moravskoslezsko	87	258 867 442,00	2 975 487,84
CELKEM	1 495	3 894 810 864,00	2 605 224,66

Zdroj: SZIF, 2006.

V rámci programu SAPARD bylo proplaceno celkem 1 495 projektů ve výši 3,9 miliard Kč. Nejvíce kladných rozhodnutí o přidělení podpory v rámci programu získaly dvě jižní oblasti, tj. Jihozápad a Jihovýchod, které společně obdržely 46,6 % schválených žádostí a 46,3 % finančních prostředků (viz tabulka 13 v textu).

V regionu NUTS 2 Střední Čechy bylo v rámci programu SAPARD vybráno 244 projektů, což představuje 16 % vybraných projektů z celé ČR. Žadatelé obdrželi na financování svých aktivit 607,5 mil. Kč. Nejvíce projektů bylo podpořeno v opatření 1.1, dále pak 2. 2. Naopak nejméně úspěšných žádostí bylo v opatření 2.2 a 1.3 (viz tabulka 14 v textu).

Tabulka 14. Projekty programu SAPARD ve Středních Čechách

opatření	proplaceno žádostí	proplaceno celkem (v Kč)	průměr na schválenou žádost (v Kč)
opatření 1.1	65	172 969 358,00	2 661 067,05
opatření 1.2	34	101 501 306,00	2 985 332,53
opatření 1.3	17	27 867 633,00	1 639 272,53
opatření 1.4	33	78 537 870,00	2 379 935,45
opatření 2.1	42	154 301 192,00	3 673 837,90
opatření 2.2	9	41 997 707,00	4 666 411,89
CELKEM	200	577 175 066,00	2 885 875,33

Pozn. Zbývající prostředky ve výši 30,3 mil. Kč byly alokovány na prioritu 3.

Zdroj: SZIF, 2006.

Porovnání priority 1. zemědělství a 2. venkov ukazuje, že aktivnější a úspěšnější byla oblast zemědělství, která obdržela 74,5 % podpořených žádostí a 66,0 % financí součtu priorit 1. a 2.

4.3. NÁRODNÍ PODPORY

Národní podpory ČR byly zavedeny díky vstupu do EU, kdy vstoupil v platnost nový systém a nová struktura národních podpor zemědělství a venkova. Národní podpory podléhají schválení Evropskou komisí.

„Podpůrné programy podle nařízení vlády“, jak již vyplývá z názvu, se řídí nařízením vlády č. 252/1997 Sb., kterým se stanoví podpůrné programy k podpoře mimoprodukčních funkcí zemědělství, k podpoře aktivit podílejících se na podpoře méně příznivých oblastí a kritéria pro jejich posuzování, ve znění nařízení vlády č. 500/2001 Sb. a nařízení vlády č. 203/2004 Sb. (novela nařízení vlády č. 505).

Národní podpory ČR směřují do oblastí, které jsou zaměřeny na specifické problémy spojené s cíli agrární, lesnické a vodohospodářské politiky. V zemědělství se jedná zejména o podporu zlepšování genofondu hospodářských zvířat, dále je podporováno ozdravování plodin, omezování nebezpečných nákaz, likvidace kadáverů, zachování genofondu domácích plemen, poradenství a vzdělávání. Pro sekci potravinářství je vymezena podpora marketingu a odbytu kvalitní české potravinářské produkce. Ve vodohospodářské oblasti se jednotlivá opatření týkají obnovy, odbahnění a rekonstrukce rybníků a vodních nádrží, odstraňování následků povodní na státním vodohospodářském majetku, prevence před povodněmi, rozvoje a obnovy materiálně technické základny drobných vodních toků a péče o vodní cesty. Další oblastí směřování státních podpor je celý komplex opatření v lesích, směřujících k mimoprodukčním funkcím lesa i ke zlepšení produkčních vlastností lesních porostů.

Významnou část národních podpor představovaly **dotace úroků z úvěrů**, poskytované prostřednictvím Podpůrného a garančního rolnického a lesnického fondu (PGRLF). Tento fond poskytuje specifické podpory v zemědělské a lesnické prvovýrobě spojené především s garancí úvěrů a dotací úroků z úvěrů podnikatelským subjektům v oblasti zemědělství, lesnictví, vodního hospodářství a průmyslu zabývajícího se zpracováním produkce ze zemědělské výroby. Podpora se poskytuje na podnikatelské záměry v rámci vyhlášených programů²².

V období po roce 2007 bude tento fond v souladu s cíli a prioritami i nadále poskytovat zejména garance podnikatelských úvěrů se zaměřením na malé a střední podnikání a mladé zemědělce.

V České republice byly za období 7 let (od 15.8.1999 až 1.9. 2006) podpořeny úvěry přes 100 miliard Kč a dotace činily téměř 20 miliard Kč. Co se týká Středočeského kraje a podpor PGRLF, je z dostupných údajů za stejné období patrná poměrně vysoká míra využití tohoto způsobu krytí potřeb zemědělského podnikání, i když se hodnoty v jednotlivých okresech kraje liší. Ve Středních Čechách bylo podáno za sledované období téměř 4 600 žádostí o tuto podporu a úspěšnost žadatelů byla 93 %. Za sledované období činila výše garance PGRLF ve Středočeském kraji 3,9 miliard Kč, která byla poskytnuta na úvěry ve výši 18,6 mil. Kč. Garance se v daném období a daném regionu pohybovala v průměru na úrovni 5 %. Celková finanční podpora PGRLF činila 3 miliardy Kč (viz příloha 28 v příloze).

Pokud se údaje za Středočeský kraj porovnají s hodnotami za Českou republiku, kraj podal a měl schváleno 16 % žádostí ČR. Výše garance se pohybovala na úrovni 14 % a výše úvěru na 18 % hodnot za Českou republiku. Garance za dané období v ČR činila v průměru 4 %. Průměrná výše úvěru ve Středních Čechách byla o 399 tisíc Kč vyšší než byl průměr v ČR. Celková dotace PGRLF v ČR činila 19,3 miliard Kč. Úspěšnost žadatelů byla na téměř stejné úrovni jak ve Středočeském kraji, tak České republice.

Nejvíce žádostí v jednotlivých okresech Středočeského kraje bylo podáno na Nymbursku, které bylo následováno Benešovskem. Žadatelé v okrese Benešov podali o 16,5 % méně žádostí než v okrese Nymburk. Naopak nejméně žádostí bylo přijato v Berouně (pouze 3 % kraje a 21 % Nymburska).

²² Investiční programy, Program Zemědělec, Program Zpracovatel, Program Hygiena, Program Půda, Program Mláďi.

Nejvyšší celkové úvěry, průměrné výše úvěru na jednu žádost a zároveň dotaci vykazují regiony Praha a Mladá Boleslav. Nejvyšší garanci naopak Praha, Benešov a Nymburk. Naproti tomu nejnižší úvěry byly podpořeny v okrese Beroun, Mělník a Kladno.

Významnou část národních podpor a opatření tvořila v roce 2004 také **opatření na řešení dopadů zvýšení spotřební daně u nafty, daňová zvýhodnění u bionafty, úvěrové výpomoci prostřednictvím Českomoravské rozvojové banky a dále výdaje na tzv. obecné služby**, tj. výzkum, servisní činnosti, monitoring cizorodých látek, pozemkové úpravy ad.

Finanční podpora na **nepotravinářské užití řepky olejné** vychází z nařízení vlády²³, kterým byly stanoveny podmínky pro poskytování finanční podpory za **uvádění půdy do klidu** a finanční kompenzační podpory za uvádění půdy do klidu a zásady pro prodej řepky olejné vypěstované na půdě uváděné do klidu. Platnost tohoto nařízení vlády byla k 30.4.2004 ukončena i pro zpracovatele řepky - výrobce MEŘO (metylester řepkového oleje). Následná nařízení vlády²⁴ umožňují podpory pouze pro výrobce MEŘO.

Další podpory zemědělství je možné najít i na jiných rezortních ministerstvech, která nabízejí řadu dalších ne výlučně zemědělským podnikům určených programů. Jedná se například o program podpory malého a středního podnikání Ministerstva obchodu a průmyslu, dotace Státního fondu životního prostředí při Ministerstvu životního prostředí či národní Program rozvoje venkova a další.

4.4. NOVÉ PROGRAMOVÉ OBDOBÍ 2007-2013

Podpory poskytované do oblasti zemědělství a venkova jsou v současnosti rozděleny do několika zdrojů, což představuje značnou nepřehlednost. Za účelem jednotného poskytování těchto podpor byl přijat návrh na vytvoření nového fondu, nazvaného **Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova** (European Agricultural Fund for Rural Development - EAFRD). Tento fond by měl nejen nahradit opatření podporovaná v současnosti operačním programem Rozvoj venkova a multifunkční zemědělství a Horizontálním plánem rozvoje venkova, ale rozšířit tuto podporu i na nové oblasti, jako je např. lesnictví, NATURA 2000 nebo rozvoj malých obcí.

²³ č. 86/2001 Sb.

²⁴ č. 129/2004 Sb., 148/2005 Sb., 405/2005 Sb.

Navrhované nařízení o EAFRD se skládá ze čtyř os (jednotlivá opatření jsou uvedena v příloze seznam 1):

1. Zlepšení konkurenceschopnosti zemědělství a lesnictví
2. Zlepšování životního prostředí a krajiny
3. Kvalita života ve venkovských oblastech a diverzifikace hospodářství venkova
4. LEADER - po věcné stránce bude zahrnovat projekty zaměřené průřezově na cíle všech předchozích os.

Jako příznivou změnu při podpoře projektů financovaných z EAFRD lze vidět v preferování metody LEADER.

Osa I. Zlepšení konkurenceschopnosti

Tato osa věcně navazuje na Operační program Zemědělství a program SAPARD. Mezi její hlavní témata patří modernizace zemědělských podniků, zlepšování konkurenceschopnosti odvětví, marketing a zpracování zemědělských a lesnických produktů, přenos znalostí a inovací v potravinovém řetězci, investice do fyzického a lidského kapitálu, rozvoj nových odbytišť pro zemědělské a lesnické produkty a restrukturalizace zemědělství.

Do této osy, kromě opatření již známých z OP Zemědělství, jsou nově navržena opatření na podporu welfare chovu koní, inovativních postupů a zavádění moderních trendů v zemědělských podnicích, rozšíření podpory pro zpracování a využití biomasy, přizpůsobení se novým legislativním požadavkům, účasti zemědělců v programech jakosti potravin, informační a propagační činnosti spojené s programy jakosti potravin, technického vybavení pro finalizaci a tržní zhodnocení produktů v lesním hospodářství, zvyšování hospodářské hodnoty lesů (hnojení, úprava chemismů půd atd.), budování nových rybníků s vodohospodářskou a krajinotvornou funkcí, osvětové a informační činnosti, využívání poradenství a jednorázová paušální platba pro mladé začínající zemědělce.

Osa II. Zlepšování životního prostředí a krajiny

Osa navazuje na Horizontální plán rozvoje venkova a klade si také podobné cíle. Zaměřuje se na agro-environmentální opatření, tedy na zemědělské postupy šetrné k životnímu prostředí a ekologické zemědělské postupy a všeobecně prospěšné iniciativy v oblasti zemědělského a lesního hospodaření a ochrany životního prostředí s cílem zachování krajiny využívané zemědělstvím.

Osa III. Kvalita života ve venkovských oblastech

EU si za prioritní cíle klade tvorbu pracovních příležitostí a zlepšení kvality života na venkově. Česká republika rozpracovala cíle a usiluje tak o růst hospodářské činnosti, uplatnění žen na trhu práce, rozvoj mikropodniků a tradičních dovedností, využití tradičních dovedností, informačních a komunikačních technologií, obnovitelných zdrojů energie, rozvoj cestovního ruchu, modernizaci infrastruktury a čištění odpadních vod.

Osa IV. Leader

Tato osa je specifická v tom, že je metodicky určena jako průřezová osa, která se zaměřuje na implementaci místní rozvojové strategie, realizaci projektů spolupráce a provoz místních akčních skupin (MAS).

Jedná se o průřezovou osu proto, že témata místních rozvojových strategií vycházejí z prvních tří os:

- Zlepšování konkurenceschopnosti zemědělství a lesnictví (osa I.)
- Péče o přírodu a krajinu na zemědělské a lesní půdě (osa II.)
- Kvalita života ve venkovských oblastech (osa III.)
- Diverzifikace hospodářství venkova (osa III.)

Realizace projektů z různých odvětví je založena na základních podmínkách, kdy MAS musí vytvořit místní rozvojovou strategii pro vymezené subregionální venkovské území. Je zachován princip partnerství mezi veřejným a soukromým sektorem (PPP – Public Private Partnership).

Nadstavbou jsou projekty spolupráce, které umožní vytváření sítí místních partnerství na regionální i mezistátní úrovni. Podmínkou je účast hospodářských a sociálních partnerů – zemědělců, žen, mladých lidí a jejich sdružení, a to minimálně z 50 %.

Místním akčním skupinám je dána velká pravomoc, kdy budou zastávat roli jak při přípravě, tak realizaci programu. Budou vykonávat informační a poradenskou činnost, distribuovat formuláře a metodické pokyny, vyhlašovat výzvy k podávání projektů, přijímat žádosti a zadávat je do informačního systému, kontrolovat žádosti, přijatelnost žadatele a výdajů, bodovat projekty a vybírat je. MAS musí veřejně projednávat záměry a projekty, podporovat projekty z vlastních zdrojů, sledovat realizaci projektů, monitorovat a hodnotit je.

U jednotlivých os se liší míra spolufinancování z EU, u Osy I. a III. se jedná o 75 %, tedy 25 % se předpokládá spolufinancování ze státního rozpočtu ČR. U Osy II. a IV. je účast evropských fondů na 80 %, tedy 20 % půjde z rozpočtu ČR.

Celková podpora činí 50 % přijatelných výdajů u podnikatelských subjektů, 80 % u neziskových subjektů a obcí. Předpokládá se meziroční nárůst podpor o 2 %.

Řídícím orgánem programu má být Ministerstvo zemědělství, které bude zodpovědné za jeho provádění. Monitorovací role má připadnout výboru složenému ze zástupců ekonomické, sociální a environmentální sféry a ostatních resortů. Platební agenturou bude Státní zemědělský intervenční fond, který bude zodpovědný za ověřování a provádění plateb a účetnictví. Ověřování řídicího a kontrolního systému bude provádět tzv. Certifikační orgán.

Dalším dokumentem pro nové programové období je **Národní strategický plán rozvoje venkova ČR**, který vychází z hlavních strategických priorit EU pro léta 2007 – 2013 s důrazem na zvyšování ekonomického růstu, vytváření nových pracovních příležitostí a udržitelný ekonomický rozvoj. Plán zajišťuje vazby mezi obecnými cíli evropského rozvoje venkova a cíli rozvoje venkova ČR, odpovídajícími třem strategickým rozvojovým osám - konkurenceschopnost, ochrana přírody, životního prostředí a krajiny, rozvoj a diverzifikace venkovského života. Plán zajišťuje spolupráci a koordinaci s ostatními nástroji politiky ČR a EU s cílem zabránit překryvům ve využívání těchto nástrojů a jejich efektivním využíváním vytvářet synergické efekty. Plán bude realizován zejména prostřednictvím Programu rozvoje venkova.

4.5. PODPORY ZEMĚDĚLSTVÍ A VENKOVA Z ÚROVNĚ STŘEDOČESKÉHO KRAJE

Kraje svým vznikem získaly v souladu s principem subsidiarity některé pravomoci týkající se regionálního rozvoje. Zastupitelstvo kraje má vyhrazeno koordinovat rozvoj územního obvodu kraje, schvalovat programy rozvoje územního obvodu kraje, zajišťovat jejich realizaci a kontrolovat jejich plnění, volit zástupce do regionálních rad regionů soudržnosti²⁵. Dále zastupitelstvo rozhoduje o majetkoprávních úkonech, které mají dopad na regionální rozvoj, tj. o poskytování dotací z rozpočtu kraje.

Kraj ve své samosprávě funguje na principu programování. Sektoru zemědělství a také rozvoji venkova je v kraji věnována pozornost ve výchozích programových dokumentech, které určují chod a další rozvoj Středočeského kraje a jsou oporou při projektování. Jsou jimi Strategie rozvoje Středočeského kraje a Program rozvoje územního obvodu Středočeského kraje.

²⁵ § 35 z. 129/2000 Sb.

Strategie rozvoje kraje je základním dokumentem, který byl zpracovaný již v období před vznikem kraje. Slouží jako podklad pro vytváření dalších programových dokumentů a udává hlavní směry rozvoje kraje. Strategie má dlouhodobý charakter, je koncipována na dvanáctileté období. Zemědělství je zahrnuto do jednoho ze směrů rozvoje.

Rozvoj venkova a zemědělství na úrovni Středočeského kraje řeší dva programy. Jde o Program rozvoje územního obvodu kraje a Program obnovy venkova. Obsah a struktura obou dokumentů vymezuje prostor a možnosti realizace rozvoje regionu v jeho institucionálním a dokumentovém vymezení a zajištění.

4.5.1. PROGRAM ROZVOJE ÚZEMNÍHO OBVODU STŘEDOČESKÉHO KRAJE

Jako střednědobý dokument slouží **Program rozvoje územního obvodu Středočeského kraje (PRK)**, jehož hlavním zaměřením je stimulace rozvoje kraje. Dokument vychází ze strategických cílů a směrů rozvoje, které přenáší do cílů a opatření, směrů a úkolů. Program obsahuje např. politiky, nástroje, organizační úkoly, doporučení pro ústřední orgány, akční plán s konkrétními projekty.

Hlavním účelem Programu rozvoje kraje je koordinace rozvoje území. PRK představuje hlavní zdroj pro zajišťování podpory regionálního rozvoje. Součástí Programu jsou směry a úkoly rozvoje jak nefinanční, tak i finanční povahy. Výslednou část tvoří tzv. akční plán, tedy financování dle schváleného rozpočtu na jednotlivé roky s cílem navrhnout pro stanovené plánovací období účelná opatření, vycházející ze Strategie rozvoje kraje a realizované z přiděleného rozpočtu.

Jednou z funkcí Programu rozvoje kraje je pomáhat systematicky odstraňovat či zmenšovat neodůvodněné rozdíly v rámci kraje²⁶, charakterizované jednak územně či typem území²⁷, jednak sociálně či demograficky²⁸. Cílem je vytvořit východiska pro odvozování priorit jednotlivých opatření a kritérií pro výběr podporovaných projektů. Jedna z preferencí kraje by měla spočívat v systematické podpoře opatření a projektů směřujících k řešení strategických problémů a k realizaci strategických cílů a směrů v problémových oblastech kraje a u skupin obyvatel, potřebujících podporu.

²⁶ např. pokud jde o nevýhodnou pozici venkovského prostředí vůči prostředí městskému, periferních oblastí oproti oblastem v blízkosti Prahy,...

²⁷ např. postižené specifickým využitím v minulosti

²⁸ např. nezaměstnaní, handicapovaní

První období, pro které byl akční plán vytvořen, tj. roky 2002 – 2006, bylo zvoleno podle vzoru programového období v EU. Program byl sestavován také s ohledem na fakt, že bude sloužit jako přímý zdroj pro selekci opatření při tvorbě Regionálního operačního programu a výběru cílů a opatření spolufinancovaných z fondů EU.

V PRK jsou navržena jednak obecná kritéria pro posuzování částí kraje z hlediska naléhavosti podpory a jednak vytipovány konkrétní regiony²⁹. Programem rozvoje kraje se prolíná uvědomění si stavu zemědělství v kraji a faktu, že zemědělství je integrální součástí rozvoje venkova. Zemědělství je významově zmiňováno jako obor multifunkční a společně s rozvojem venkova tvoří jeden samostatně řešený problémový okruh C) Rozvoj venkova a zemědělství. Zemědělství dle Programu plní kromě své ekonomické funkce i funkci služeb životnímu prostředí. Do vzájemné vazby se klade obhospodařování krajiny a implicitní „zkvalitňování“ přírody. Cílem je hledání cesty vedoucí k minimalizaci škod, neboť využívání krajiny přírodou určitým způsobem mění.

Co se týká rozvoje venkova, jednotlivá opatření se zaměřují na podporu malého a středního podnikání na venkově zejména cestou využití místních surovin a tradičních produktů³⁰, na investování do péče o krajinu včetně revitalizace krajinných prvků a rozvoje mimoprodukčních funkcí zemědělství, na zlepšení kvality života v malých obcích a udržení jejich ekonomických a obytných funkcí, rozvoj venkovských forem turistiky, na zvýšení konkurenceschopnosti, kvality a intenzity zemědělství, lesnictví a vodního hospodářství, rozvoj doplňkových a následných služeb pro zemědělství, lesnictví a zpracovatelský průmysl, na vytvoření podpůrného zdrojového informačního, poradenského a vzdělávacího systému soustředěné pomoci stabilizaci a následnému rozvoji venkova.

V jednom ze strategických cílů problémového okruhu je společný rozvoj zemědělství a lesnictví. Záměrem tohoto cíle je dosáhnout takového rozvoje zemědělství a lesnictví, který je ekonomicky rentabilní a zároveň je realizován v souladu s principy zachování životního prostředí na venkově. Je zde vyzdvížena údržba krajiny, rozvoj mimoprodukčních funkcí zemědělství a zlepšování podmínek pro rozvoj efektivní a ekologicky šetrné zemědělské výroby a zpracovatelského průmyslu.

²⁹ Oblasti dotčené pobytem vojsk, ne ale přímo vojenské prostory, strukturálně postižené regiony (regiony s tradiční výrobou, s nárůstem nezaměstnanosti, ale s dobrou infrastrukturou), míra nezaměstnanosti v místě, vybavenost technickou infrastrukturou, neřešené staré ekologické zátěže (oblasti dotčené uranovým průmyslem a důlní činností), životní prostředí a revitalizace dolního toku Berounky, dopravní obslužnost, neřešený střet zájmů ochrany životního prostředí a bývalých rozvojových aktivit, ekonomické disparity, území s jediným zaměstnavatelem, vylidňování venkova, míra úbytku obyvatel, stav vodovodních a kanalizačních sítí.

³⁰ Podprogramy: Program pro renovaci opuštěných venkovských budov pro účely podnikání na venkově, Podpora podnikatelských projektů na venkově, Propagace úspěšných podnikatelů z venkova.

První opatření PRK jde cestou využití místních surovin a tradičních produktů podporou podprogramů:

- Program pro renovaci opuštěných venkovských budov pro účely podnikání na venkově,
- Podpora podnikatelských projektů na venkově,
- Propagace úspěšných podnikatelů z venkova.

Druhé opatření se zaměřuje na investování do péče o krajinu včetně revitalizace krajinných prvků a rozvoje mimoprodukčních funkcí zemědělství, kdy jsou podporovány následující podprogramy:

- Program revitalizace krajiny – podpora,
- Realizace územních systémů ekologické stability,
- Zelený pás kolem Prahy.

Třetí opatření se orientuje na zlepšení kvality života v malých obcích a udržení jejich ekonomických a obytných funkcí, rozvoj venkovských forem turistiky, podprogramy:

- Program obnovy venkova,
- Rozvoj venkovských sídel Křivoklátska,
- Český Merán,
- Program na podporu agroturistiky, zvyšování turistické atraktivity venkova,
- Program pro podporu spolkové činnosti na venkově,
- Krajský program pro venkov (po povodních srpnu 2002 se změnil na Krajský program rozvoje, pozn. aut.)

Čtvrté opatření se specializuje na zvýšení konkurenceschopnosti, kvality a intenzity zemědělství, lesnictví a vodního hospodářství, rozvoj doplňkových a následných služeb pro zemědělství, lesnictví a zpracovatelský průmysl, kdy se podporují podprogramy:

- Analytická studie podnikatelských příležitostí pro zpracování zemědělských a lesnických produktů,
- Projekt na zpracování zemědělských produktů pro technické účely.

Poslední opatření okruhu Rozvoj venkova a multifunkčního zemědělství podporuje vytvoření podpůrného zdrojového informačního, poradenského a vzdělávacího systému soustředěné pomoci stabilizaci a následnému rozvoji venkova.

Obsahuje jeden podprogram, a to:

- Program podpory informačních středisek pro venkov.

Co se týká rozpočtu Programu rozvoje kraje, jeho celkový akční plán se pohyboval v roce 2002 ve výši skoro 194 milionů Kč. Z této částky přímo na venkov připadlo 9,8 milionů Kč, tedy přibližně 5 %. Z této částky bylo v roce 2002 určeno 2,3 milionu Kč na podporu Programu obnovy venkova. V roce 2003 již Středočeský kraj tuto podporu neudělil.

Rozvoj venkova byl v roce 2002 také součástí ostatních problémových okruhů – Cestovní ruch a péče o kulturní dědictví, Rozvoj lidských zdrojů a Infrastruktura, které získaly většinu rozpočtu akčního plánu PRK.

Ačkoli program využívá pojmů multifunkčnost zemědělství, klade ohled na životní prostředí, údržbu krajiny, rozvoj mimoprodukčních funkcí zemědělství a zlepšování podmínek pro rozvoj efektivní a ekologicky šetrné zemědělské výroby a zpracovatelského průmyslu, konkrétní podpory zemědělským podnikům nebyly poskytnuty. PRK představuje tudíž spíše pomocný a podpůrný finanční zdroj aplikovatelný v méně příznivých oblastech.

4.5.2. PROGRAM OBNOVY VENKOVA

Program obnovy venkova byl součástí akčního plánu Programu rozvoje kraje pouze v roce 2002. Program sám o sobě doznal během posledních let velkých změn, proto je nutné zařadit jej do samostatné kapitoly.

Program obnovy venkova (dále POV) vytvořilo a původně řídilo Ministerstvo pro místní rozvoj. Program byl součástí regionální politiky a zajišťoval realizaci Programu obnovy vesnice, založen na myšlence udržitelného rozvoje společnosti zapadá do kontextu regionální politiky jak České republiky, tak Evropské unie, neboť sleduje základní principy evropských strukturálních fondů.

Změnu v realizaci POV zapříčinil vznik krajů, které začaly být postupně zapojovány do jeho administrace. O dotacích do roku 2003 rozhodovalo Ministerstvo pro místní rozvoj. V roce 2004, díky neschválení rozpočtového určení daní, došlo k paradoxní situaci, kdy byly dotace poskytovány Středočeským krajem podle *Zásad pro poskytování účelových dotací obcím z rozpočtové kapitoly Ministerstva pro místní rozvoj v rámci Programu obnovy venkova*. Pro rok 2005 Středočeský kraj schválil *Zásady pro poskytování účelových dotací v rámci Programu obnovy venkova z rozpočtu Středočeského kraje*, podle kterých se měl Program v dalších letech řídit.

Základním mottem programu je společenská, kulturní a ekologická nezastupitelnost a hospodářský význam venkovského prostoru. Program je založen na představě samostatných venkovských oblastí, které svou aktivitou určují chod a vývoj života.

Podstatným prvkem programu jsou jeho základní principy, které lze vyjádřit ve dvou ideách – **idea dobrých příkladů** (dobré praxe) a **idea solidarity**. První má ukázat ostatním, jak rozvíjet obec, kdy je oceňována aktivita obcí. Druhá, důležitější idea z hlediska vyrovnaného rozvoje venkova, je idea solidarity, podle které jsou podporovány malé obce s nízkými daňovými příjmy. Základní myšlenky vystihují také další principy, jako jsou **participace obyvatelstva, integrace území, duchovní rozměr obnovy vesnice, snaha o rozvoj podnikání ve venkovských regionech, vlastní stavební obnova vesnice a péče o krajinu** (Mlejnecká, Kříž, 2003c).

Do principů POV lze zahrnout i předmětnou šíři POV. První čtyři dotační tituly přispívají jednotlivým obcím na obnovu a údržbu venkovské zástavby a občanské vybavenosti, na zkvalitnění technické infrastruktury a komunikací, na výstavbu cyklistických a pěších stezek, rekonstrukci a výstavbu veřejného osvětlení. Významný je dotační titul 5, který podporuje tvorbu urbanistických studií a územních plánů. Důležité jsou i další dva dotační tituly, v rámci nichž mohou žádat o podporu i svazky obcí a mikroregiony. Jedná se o dotační titul 6 - Projekty obcí na vzdělávání a poradenství v oblasti rozvoje venkova a obnovy vesnice a dotační titul 7 - Integrované projekty venkovských mikroregionů, o němž pojednává následující kapitola. Poslední dotační titul 8 přispívá na úroky z úvěrů a tím zpřístupňuje obcím úvěry na projekty k rozvoji infrastruktury.

Každá obec, která se k POV přihlásí, musí před zažádáním o dotace zpracovat „Program obnovy vesnice“. Jedná se o obecní dokument, který schvaluje zastupitelstvo. Žádost o dotaci pak musí být v souladu s vytčenou strategií v tomto dokumentu. V případě mikroregionu se předpokládá, že se žádosti podávají v souladu se zpracovanou strategií rozvoje mikroregionu. Tento přístup je pozitivní, neboť vytčené problémy jsou řešeny cíleně a systematicky.

Obce mají jen skromné možnosti získat jiné podpory na svůj rozvoj. Zlepšení situace nastalo po vstupu do EU, kdy obecní zastupitelstva získala možnost čerpat ze strukturálních fondů. Ovšem ty nabízí řadu možností spíše větším projektům se širším záběrem. Menší akce, přispívající ke zlepšení života na venkově, jsou a nadále zřejmě zůstanou v národní sféře zájmů. **Program obnovy venkova je jedním z nejdůležitějších a v podstatě nezastupitelných podpůrných programů, neboť obce a svazky obcí mají prozatím jen malou šanci získat finanční prostředky na menší projekty z jiných zdrojů.**

Důležitost POV je tedy shledávána jak pro menší obce, tak pro svazky obcí, které ve svých nízkých rozpočtech těžko nacházejí prostředky na obnovu občanské vybavenosti (počínaje budovami škol, obecních úřadů, kulturních zařízení, až po místní komunikace) či tvorbu územních plánů a urbanistických studií, které jsou nezbytné pro další rozvoj obcí.

Na úrovni Středočeského kraje doposud neproběhly větší analýzy zabývající se realizací POV. Nebyla tedy sledována a hodnocena ani aktivita mikroregionů, které vstupují do spektra POV. Právě výrazná aktivita mikroregionů na území SK v rámci možností nabízených POV byla prvotním impulsem pro provedení analytického zpracování.

POV aktivity mikroregionů se odehrávají v rámci dotačního titulu 7 (dále DT 7), který je věnován právě jim. Průběh a způsob využití možností nabízených POV mikroregionům a nesrovnalosti objevené při zpracování okruhu DT 7 v roce 2003 vyústily k širšímu hodnocení mechanismů POV a jejich institucionálního ukotvení a zabezpečení.

DOTAČNÍ TITUL 7 - INTEGROVANÉ PROJEKTY VENKOVSKÝCH MIKROREGIONŮ

Podle Zásad POV³¹ je dotační titul 7 orientován na integraci obcí, kdy jsou podporovány ve svých mikroregionálních aktivitách. Postupně svazky obcí získají dotaci až ve výši 70 % celkových finančních prostředků, čímž jsou obce motivovány k vytváření mikroregionů, neboť v ostatních titulech se jedná o částky v rozmezí od 30 do 50 % celkových nákladů.

O dotaci se žádá jak na zpracování, tak i na realizaci projektů, propojujících obnovu občanské vybavenosti a technické infrastruktury s aktivní politikou zaměstnanosti, podporou malého a středního nezemědělského podnikání, podporou zemědělského podnikání a péčí o krajinu. Projekty mohou být využity pro získání další finanční pomoci, např. z prostředků fondů EU a jiných zahraničních zdrojů, kde je takový postup obvyklý.

³¹ Zásady pro poskytování účelových dotací obcím z rozpočtové kapitoly Ministerstva pro místní rozvoj v rámci Programu obnovy venkova.

ÚSPĚŠNÉ PROJEKTY

Ve Středočeském kraji bylo pro rok 2003³² podáno v rámci dotačního titulu 7 celkem 104 žádostí. Z toho bylo vybráno 64 žádostí k realizaci. Do těchto údajů jsou zahrnuty i žádosti na přípravu či realizaci projektů v intencích programu LEADER+³³, které byly poprvé v roce 2003 podporovány v rámci zmíněného dotačního titulu 7. Hodnocení projektů proběhlo v samostatném kole výběru. Z celkového počtu 104 žádostí se k projektům na podporu LEADER+ přihlásilo 5 mikroregionů, z toho 3 projekty byly úspěšné.

Vyhodnocování dotačního titulu 7 probíhalo v několika etapách. Nejprve byly analyzovány všechny podané žádosti. Celkem o dotace požádalo 50 mikroregionů, z toho uspělo 34. To znamená, že téměř tři čtvrtiny žádajících mikroregionů obdržely dotaci (pozn. některé mikroregiony podaly více žádostí, viz tabulka 15 v textu). Většina mikroregionů získala podporu na realizaci jednoho až dvou projektů, jeden mikroregion obdržel dokonce podporu sedmi.

Tabulka 15. Úspěšnost projektů v Programu obnovy venkova Středočeského kraje, DT 7

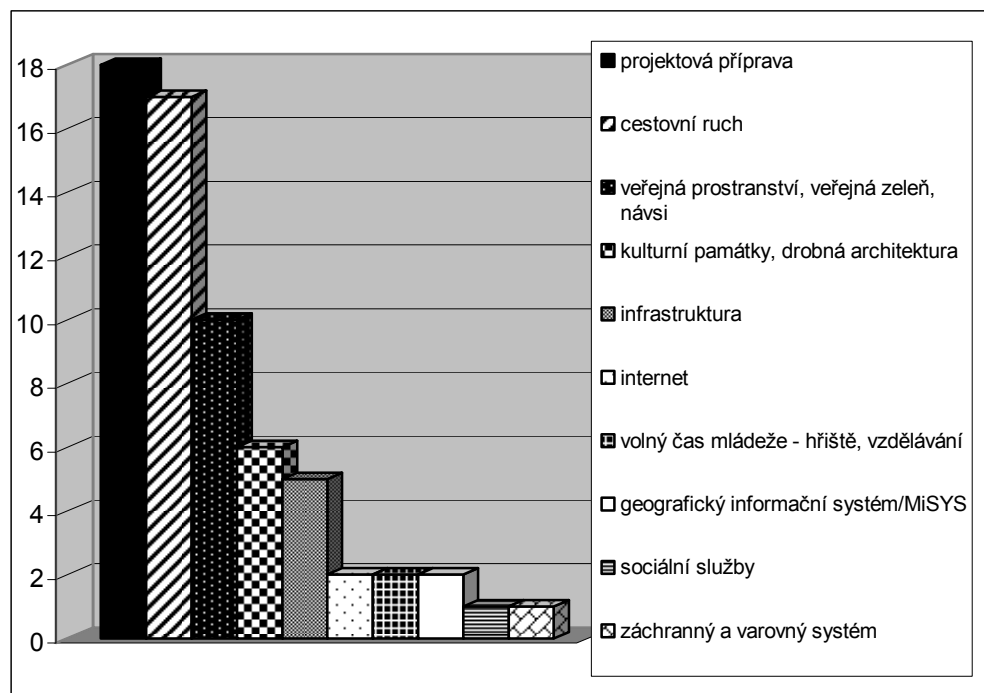
úspěšných projektů za jeden mikroregion	počet mikroregionů	celkem
1	20	20
2	8	16
3	2	6
5	3	15
7	1	7
celkem posuzovaných		64

Zdroj: Mlejnecká, Kříž, 2003a

Bližší pohled na podpořené akce (viz graf 33 v textu) umožnil vytvořit kategorie podle témat žádostí. Většina dotací směřovala na realizaci projektů (celkem 72 % udělených dotací v rámci dotačního titulu 7), konkrétně do oblastí cestovního ruchu, úprav veřejných prostranství, údržby kulturních památek, rozvoje infrastruktury, podpory zavádění internetu, budování zařízení a podpory volnočasových aktivit určených pro děti a mládež, tvorby geografických informačních systémů, rozvoje sociálních služeb a inovace nebo zavádění záchranných a varovných systémů. Na přípravu projektů směřovalo zbývajících 28 % dotací z dotačního titulu 7. V grafu jsou jednotlivé kategorie seřazené dle počtu úspěšných projektů.

³² V tomto roce byla poprvé do POV zařazena podpora iniciativy LEADER+.

³³ Evropská iniciativa LEADER+ využívá principu místního partnerství. Podmínkou LEADER+ je založení tzv. místní akční skupiny (MAS), v rámci níž kooperují zástupci veřejné správy, podnikatelé, neziskový sektor a další.

Graf 33. Klasifikace podpořených projektů dotačního titulu 7 POV

Zdroj: Mlejnecká, Kříž, 2003a

Nejčetnější kategorie, to jest projektová příprava a realizace-cestovní ruch, je členěna dále (tabulka 16 v textu). Subkategorie projektové přípravy vykazuje větší vnitřní různorodost než subkategorie cestovní ruch.

Z analýzy vyplývá, že se mikroregiony nejvíce snaží o zvýšení obecného povědomí o jejich oblasti, zlepšení infrastruktury pro turistiku a cykloturistiku, zvýšení dopravní dostupnosti a zvelebení zúčastněných obcí. Jedná se tedy jak o zvýšení atraktivity území mikroregionu pro turisty, tak o zlepšení kvality života pro místní obyvatele i návštěvníky obcí.

Tabulka 16. Rozdělení kategorií projektová příprava a realizace-cestovní ruch

projektová příprava	počet	%	cestovní ruch	počet	%
zlepšení infrastruktury obcí	6	33,3	informační a orientační systémy	7	41,2
fondy EU a ČR	5	27,8	turistické trasy	4	23,5
strategie rozvoje regionu	4	22,2	cyklotrasy	3	17,6
cestovní ruch	2	11,1	propagace regionu	3	17,6
záchranný systém	1	5,6			
CELKEM	18		CELKEM	17	

Zdroj: Mlejnecká, Kříž, 2003a

DŮVODY NEÚSPĚŠNOSTI PROJEKTŮ

Celkem 40 žádostí neuspělo a nezískalo žádnou podporu z Programu obnovy venkova. Důvodů, proč tyto žádosti neuspěly, je řada. Hlavní se týkají základních pravidel přijímání žádostí. Nejvíce žadatelů nesplnilo podmínky řádného podání žádostí, když nedodali v termínu náležité přílohy³⁴.

Žádosti o DT 7 se podávaly do 21. června 2002, přílohy měly být odevzdány do konce listopadu (původní termín konec srpna byl z důvodu povodní posunut). Důvodem nesplnění požadavku dodání příloh tedy nebyl nedostatek času. Z analýzy žádostí je zřejmé, že je pro obce náročné formálně a obsahově správně zpracovat náležité přílohy. Problémem je také dodržet předepsanou strukturu, udat časový rámec a harmonogram. Lze tvrdit, že mikroregiony při podávání projektů se v dobré víře snažily napsat co nejvíce, ale přitom stačilo jasně a přesně definovat a udat základní údaje o plánovaném projektu.

K dalšímu vyřazení projektů došlo z důvodu nedodání dalších příloh žádosti, to jsou formuláře RA 81 či 82 podle toho, zda se jedná o investiční či neinvestiční charakter akce (formulář nastiňuje potřeby a zdroje financování projektu). Tento požadavek nesplnilo 21 žádostí.

Z posuzování dále vyplynulo, že je potřebné uvádět v žádosti (kterou podává za mikroregion obec³⁵) jména všech obcí daného svazku zahrnutých do projektu. Posuzovatelé budou mít přesný přehled o tom, který mikroregion získá podporu jistého objemu jen při splnění této podmínky³⁶.

Další důležité zjištění je, i když se již netýká neúspěšnosti žádostí, že některé mikroregiony přiznanou podporu projektu odmítnou. Je to způsobeno tím, že v době možného uvolnění dotace již jejich požadavek není aktuální. Tzn. že doba od přijetí žádosti a uvolnění financí je příliš dlouhá.

³⁴ Pro posuzované kolo výběru byly poprvé požadovány přílohy jako u strukturálních fondů EU, tedy logický rámec a projektová fiše, tj. stručný obsah projektu, zpracovaný podle uvedené osnovy. Logický rámec slouží k definování projektu, podává informace o projektu, pomáhá při plánování, realizaci i vyhodnocení projektu, stručně a přehledně shrnuje celý projekt pro identifikaci a analýzu problémů na straně jedné a definování cílů a stanovení konkrétních aktivit k řešení těchto problémů na straně druhé. Metodou logického rámce se připravovaný projekt testuje jak z hlediska vhodnosti a přiměřenosti pro řešení daného problému, tak z hlediska jeho proveditelnosti a trvalé udržitelnosti. Podle těchto dokumentů je projekt hodnocen, a to jak v etapě rozhodování o dotaci, tak v průběhu realizace projektu i v závěrečné fázi, po jeho ukončení.

³⁵ Do roku 2003 podávaly za mikroregion žádost obce. Od roku 2004 může podávat žádost i mikroregion sám za sebe. Nastala tudíž komplikace, že není patrné, kolik vlastně žádostí za mikroregion je podáno.

³⁶ Zkušenosti roku 2004 totiž dokládají, že jeden mikroregion může získat podporu například pro 7 akcí, pokud je rozepíše na 7 obcí. Nebyl zjištěn případ, že by na jednu akci, zahrnutou do mikroregionu, žádalo podporu víc obcí, ačkoli by to podoba žádosti umožňovala.

PROBLÉMY VYPLÝVAJÍCÍ Z REALIZACE DOTAČNÍHO TITULU 7 V RÁMCI POV VE STŘEDOČESKÉM KRAJI

Při analýze realizace POV byly sledovány základní cíle Programu obnovy venkova a jejich naplňování v rámci dotačního titulu 7. Bylo zjištěno, že praxe široké spektrum základních cílů POV značně zúžila.

Přestože ve Středočeském kraji jsou přírodně-klimatické podmínky pro zemědělství přinejmenším stejně příznivé jako v jiných českých krajích, **nebyla podána ani jedna žádost o podporu zemědělského podnikání**³⁷. Zemědělství je z pohledu vedení mikroregionů neatraktivní oblastí. Program LEADER+ však vyžadoval účast zemědělských podnikatelů v místních akčních skupinách. Po prvotních zkušenostech s podporou programu LEADER+ je potřeba spoluúčasti zemědělců častým problémem řady mikroregionů.

Podmínkou aktivizace regionu v programu LEADER+ je současné zapojení veřejných i soukromých subjektů několika typů. Jedním ze zúčastněných má být i zemědělský podnik, popř. soukromě hospodařící rolník. Na program tedy v podstatě participují subjekty, které spolu za běžných okolností příliš nekomunikují, resp. komunikují zcela odlišným způsobem. Typickým jevem je v této souvislosti vzájemný vztah různých zúčastněných stran (např. podnikatelé neporozumí potřebám, povinnostem a rolím neziskového sektoru, zástupci veřejné správy potřebám zemědělské komunity atp.). Úspěch je v takové situaci podmíněn **opuštěním zažitých stereotypů** v komunikaci a posuzování zúčastněných partnerů a také **v umění pochopit potřeby, povinnosti a role každého každým**. Tam, kde si každá ze stran hledí jen svého a nepřipouští možnost účelného rozšíření spektra svého zájmu, neexistuje reálná šance na dosažení přínosů mikroregionu ze zapojení v programu. Potřeby, požadavky a zároveň přínosy jedněch často i skrytě prostupují zcela odlišnými zájmy druhých a pochopení tohoto faktu může přinést nečekaná pozitiva plynoucí ze synergického efektu. Překrytí zájmových oblastí jednotlivých subjektů akční skupiny je široké, podmínky a požadavky LEADER+ je reflektují a napomáhají subjektům samotným si to uvědomit.

³⁷ Z dokumentace POV ostatních krajů České republiky vyplývá, že ani zde nebyly mezi vybranými akcemi projekty na podporu zemědělského podnikání.

Programem požadované zapojení zemědělského subjektu je v této souvislosti precedentním příkladem, neboť vycházejíce z role zemědělství v kulturní krajině a ve venkovském společenství nemůžeme opomenout souvislosti v podobě zaměstnanosti, udržované krajiny, turismu apod. Nelze se tedy omezit na úzce vymezené zájmy územní či odvětvové a k nim přiřazené kompetence a odpovědnost. Je třeba minimálně v komunikační/informační rovině přehlédnout celé pole zájmů případné akční skupiny mikroregionu, učit se partnerství a z toho vycházet při přípravě projektů.

ADMINISTRACE POV

Program obnovy venkova byl řízen z Ministerstva pro místní rozvoj a byl součástí regionální politiky ČR. O dotacích do vzniku krajů rozhodovalo ministerstvo po projednání v meziresortní řídicí komisi POV, která také určovala konkrétní pravidla a omezení udělování dotací pro jednotlivé dotační tituly.

Reforma veřejné správy způsobila v oblasti POV značné komplikace v chodu tohoto programu. Se vznikem krajského uspořádání sehrávají svou roli kraje. Krajský úřad³⁸ je v návaznosti na Zásady POV sekretariátem krajského výběrového výboru, který navrhuje rozdělení dotací v kraji. Úřad působí v mnohem širší roli – od role koordinátora obcí ve své správě, přes hodnotitele, monitora potřebných rozvojových opatření až po roli informátora obcí. Hlavním problémem byla zprvu absence ustálených způsobů komunikace, která zpočátku značně vázla. Nedostatek, resp. nedostupnost písemných informací způsoboval značná časová prodlení, neboť zjistit potřebné údaje záviselo pouze na ústní komunikaci.

Zlomový okamžik představovalo i zrušení okresů, kdy administrace³⁹ POV přešla z již zkušených 12 okresních úřadů na 26 obcí s rozšířenou působností. Nejen technické, ale i koncepční a legislativní⁴⁰ problémy zkomplikovaly řízení programu. Sporná situace nebyla od prvopočátku řádně řešena, a tudíž se objevovala řada problémů. Např. některé obce s rozšířenou působností nevyčlenily pracovníky na regionální rozvoj, resp. POV, a ani nepočítaly s mzdovým zatížením rozpočtu. V rámci reformy řada obcí s rozšířenou působností nepožádala o přiřazení pracovníků na POV.

³⁸ Resp. jeho odbor regionálního rozvoje, oddělení regionálního rozvoje.

³⁹ Sběr žádostí, přihlášek, kontrola předběžná i závěrečná. Práce je poměrně časově náročná a během roku nevyvážená.

⁴⁰ Zákon č. 320/2002 Sb. POV nezařadil do seznamu činností, které na obce s rozšířenou působností po zrušení okresních úřadů přecházejí. Obce s rozšířenou působností neměly pro vykonávání POV potřebné legislativní zázemí a odmítaly spolupráci resp. součinnost kraji v návaznosti na zákon č. 248/2000 Sb., která vyplývá ze zákona o regionálním rozvoji.

Konkrétně ve Středočeském kraji došlo k tomu, že 8 zkušených pracovníků z 12 bývalých okresů odešlo na jiná pracovní místa. Dosavadní zavedený systém fungování POV byl silně narušen. Výsledkem reformy bylo, že některé obce s rozšířenou působností z principiálních důvodů POV odmítly na počátku program administrovat. V případě Středočeského kraje se jednalo o dvě obce (jeden bývalý okres), ale i z jiných obcí byly známé signály, že POV není podporovanou aktivitou.

Další úskalí představují změny rozpočtových pravidel. Velký problém nastal v roce 2003, kdy se od roku 2004 předpokládalo přerozdělování daní, na jehož základě mělo dojít k převedení POV na krajskou úroveň. Nakonec rok 2004 proběhl zcela mimořádným způsobem, a to tak, že POV bylo financováno ze státního rozpočtu, ale rozhodovací a implementační roli měly kraje.

Je tedy otázkou, jak bude dále POV fungovat. Z celoplošného programu se stal program regionální. Podle prohlášení hejtmanů o podpoře Programu obnovy venkova lze očekávat zachování POV.

VÝVOJ PŘIDĚLOVANÝCH PROSTŘEDKŮ POV

Sledovaným obdobím pro Program obnovy venkova ve Středočeském kraji jsou roky 2000-2006.

Z finančního pohledu byly preferovány v roce 2001 dotační tituly (DT) 1-4, tj. obnova a údržba venkovské zástavby a občanské vybavenosti, zkvalitnění technické infrastruktury a komunikací, výstavba cyklistických a pěších stezek, rekonstrukce a výstavba veřejného osvětlení. V roce 2002 se tato částka rapidně zmenšuje ze 46 milionů roku 2001 na 29 milionů Kč. Opačný vývoj je patrný u dotačního titulu 7 – Integrované projekty venkovských mikroregionů, kdy z necelého jednoho milionu Kč v roce 2000 vzrůstá podpora v roce 2001 na 20 milionů a na 33 milionů v roce 2002. Z tohoto vyplývá patrný trend podpory sdružování obcí. V roce 2003 činila přidělená dotace na DT 7 zhruba 12 milionů Kč s tím, že ke snížení došlo díky zpřísnění kritérií⁴¹ pro žádosti podle pravidel strukturálních fondů EU. Řada žadatelů tuto podmínku nesplnila a byla vyřazena z výběru. Co se týká DT 6, který podporuje vzdělávání a poradenství, v roce 2000 činila původní dotace taktéž necelý jeden milion Kč a v letech 2001-2003 se částka navyšuje na 4 miliony Kč na rok.

⁴¹ Žadatelé musí doložit tzv. projektovou fiši a tabulku logického rámce.

Celkový přidělený rozpočet na Středočeský kraj se pohybuje v částkách nad 50 milionů Kč, s tím, že v roce 2001 a 2002 byl tento rozpočet navýšen o finanční přídavek od Pozemkového fondu ČR na částku přes 70 milionů Kč.

POV řešil také v dotačním titulu Povodně 2002 problematiku povodňových škod v rámci DT 1 – 4. Celkově bylo na nápravu škod požadováno na 250 mil. Kč.

Počet přijatých žádostí byl nejvyšší v roce 2002, kdy jich bylo podáno celkem 1 700 a přiděleny byly dotace ve výši 66,055 mil. Kč. V roce 2003 byl sice rozpočet POV z posledních 3 let nejnižší, ale uspokojenost v jednotlivých titulech se pohybovala od 30 do 100 %. Pro rok 2004 bylo přiděleno 96 mil. Kč na 809 akcí. V roce 2005 bylo přijato 1212 žádostí a rozpočet programu činil 103 mil. Kč. V následujícím roce 2006 bylo schváleno 853 dotací na akce obcím a sdružením obcí.

V roce 2006 dochází k zásadní změně v rámci POV, když Zastupitelstvo kraje schvaluje nové Zásady POV, rozdělené jen na 3 dotační tituly.

První dotační titul (akce místních programů obnovy venkova) přispívá jednotlivým obcím na obnovu a údržbu venkovské zástavby a občanské vybavenosti, na zkvalitnění technické infrastruktury a komunikací, výstavbu cyklistických a pěších stezek, rekonstrukci a výstavbu veřejného osvětlení, obnovu a zřizování veřejné zeleně či úpravy veřejných prostranství.

V rámci **dotačního titulu 2** (Integrované projekty venkovských mikroregionů) mohou žádat o podporu i svazky obcí a mikroregiony. **Titul 3** (úroky z úvěrů) přispívá na úroky z úvěrů a tím zpřístupňuje obcím úvěry na projekty k rozvoji infrastruktury.

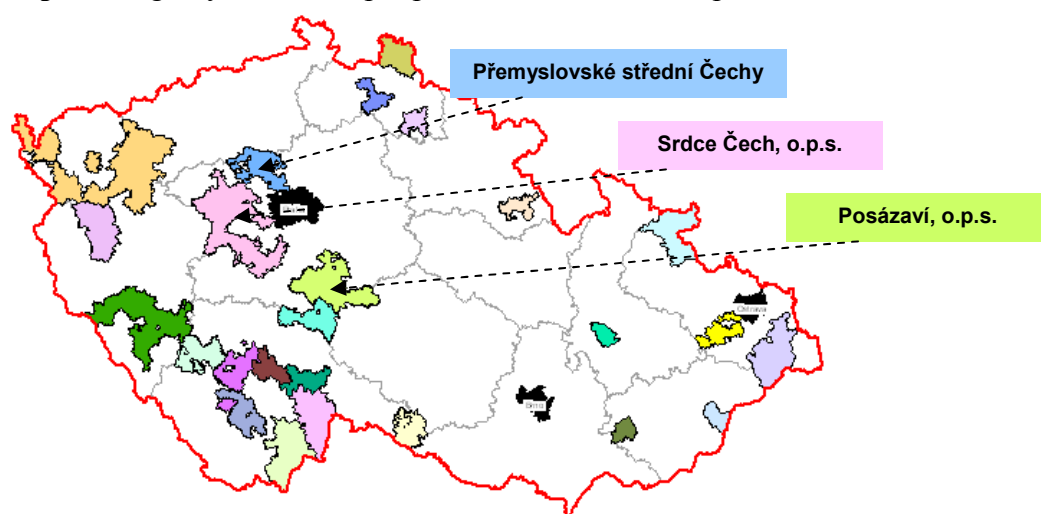
I přes tuto změnu bylo přijato celkem 1097 žádostí v celkové výši 161,8 milionů Kč. Nejvíce žádostí bylo podáno pro DT 1 (celkem 889), kdy průměrná výše žádosti činila 144 tisíc Kč. Pro DT 2 bylo podáno 60 žádostí s průměrnou výší 337 tisíc Kč. O DT 3 zažádalo 148 obcí a průměr na žádost činil 147 tisíc Kč.

Vzhledem k tomu, že Program obnovy venkova závisí na akčním plánu, který schvaluje Zastupitelstvo kraje pro jednotlivé roky, je rozpočet POV pro další roky značně nejistý. Lze se pouze domnívat, že bude snaha politického vedení Středočeského kraje program zachovat a že i v dalších letech zůstane na úrovni 110 milionů Kč rozdělených na tři dotační tituly.

4.6. LEADER ČR

Program LEADER ČR si klade za cíl podněcovat a podporovat inovační zavádění a realizaci investic zamýšlených v rámci místních strategií, tvorbu originálních integrovaných strategií rozvoje venkovských mikroregionů a aktéry na místní úrovni k úvahám a záměrům využití potenciálů jejich území v dlouhodobější perspektivě. Zaměřuje se na zlepšování kvality života ve venkovských oblastech, posílení ekonomického prostředí a zhodnocení místní produkce, zhodnocení přírodních a kulturních zdrojů. Program je řízen Ministerstvem zemědělství.

Mapa 3. Regiony LEADER podpořené MZe v České republice

Zdroj: MZe, 2006

Do Programu bylo zařazeno 19 středočeských místní akčních skupin (viz tabulka 29 v příloze). Na základě kritérií pro výběr:

1. pilotní charakter záměru,
 2. uplatnění principu partnerství,
 3. reálnost uskutečnění navrženého záměru,
 4. meziregionální nebo mezinárodní spolupráce⁴²,
 5. míra absolutního úbytku obyvatelstva v mikroregionu za období 1991-2001,
- byly vybrány v roce 2004 a podpořeny pouze 3 regiony ze Středních Čech.

⁴² uplatněno v roce 2006

Na prvním místě v hodnocení se jako první v ČR umístilo Posázaví, o.p.s. Na čtrnáctém a patnáctém místě následovaly další dvě středočeské místní akční skupiny - Zájmové sdružení právnických osob Přemyslovské střední Čechy a Srdce Čech, o.p.s. (viz mapa 3 v textu). V roce 2006 bylo podpořeno jen Posázaví, o.p.s.

Z pohledu celé České republiky byl Středočeský kraj v rámci Programu LEADER ČR poměrně úspěšný, i když došlo k pokrytí zejména jihozápadních oblastí. Jako pozitivní lze shledávat, že na území Středních Čech operuje jedna z nejakčnejších a nejaktivnějších místních akčních skupin v České republice, která navíc kooperuje s dalšími regiony i mimo území ČR.

4.7. SHRUTÍ VNĚJŠÍCH PODMÍNEK ROZVOJE ZEMĚDĚLSTVÍ A VENKOVA

Vnější podmínky pro zemědělství a rozvoj venkova jsou určeny podpůrnou politikou. Do Středočeského kraje na rozvoj zemědělství a venkova plyne řada dotací, jak z evropské, tak národní a krajské úrovně.

Co se týká evropských a národních dotací jedná se o přímé platby, platby v rámci strukturální politiky a národní podpory.

Podpora z krajské úrovně směřuje pouze do oblasti rozvoje venkova, i když uvědomění si významnosti zemědělství jako odvětví hospodářství kraje se v programových dokumentech objevuje. Krajské finanční prostředky určené na podporu multifunkčního zemědělství a venkova končí pouze u obcí.

Při posouzení vlivu dotací na rentabilitu zemědělských podniků je nutné položit si otázku, zda by bylo zemědělské podnikání atraktivní i bez vyplácených podpor. Následující zjednodušující úvaha umožní nastínit určité závěry.

Základními předpoklady úvahy jsou:

- nejvíce pěstovanou komoditou na orné půdě je pšenice s průměrným výnosem $5 \text{ t} \cdot \text{ha}^{-1}$,
- výkupní cena potravinářské pšenice 3 500 Kč za tunu,
- minimální platba na zemědělskou půdu, na kterou má při splnění základních podmínek nárok každý subjekt hospodařící v zemědělství, tj. SAPS, činí 2 500 Kč na hektar zemědělské půdy.

Tržby z hektaru orné půdy, kde je pěstována pšenice, činí 20 000 Kč. Dotace pak představuje podíl 12,5 % z tržeb. Tento poměr představuje minimální podíl podpor na tržbách zemědělských subjektů.

Rozšířené úvahy:

- Podíl dotace z tržeb se zvyšuje s menšími výnosy.
 - Odhad průměrného výnosu v LFA 3,5 t.ha⁻¹.
- Platby dotací jsou vyšší v méně příznivých oblastech, kdy se dotace navyšují o další typy plateb jako TOP-UP, HRDP a národních podpor. Např. varianta:
 - platba TOP-UP 2 000 Kč na hektar z.p.,
 - platba AEO 1 000 Kč na hektar z.p. v LFA.

Tržby z hektaru zemědělské půdy, který je trvalým travním porostem pak mohou činit 5 500 a více Kč. Dotace pak tedy představuje 82,4%.

V případě, že je na daném pozemku kultura trvalý travní porost, pak dotace představuje až 100 % z tržeb.

Celkem tedy může zemědělský subjekt získat dotaci ve výši od **12,5 až do 100 %** tržeb z hektaru zemědělské půdy v závislosti na typu produkční oblasti a pěstované kultuře.

Jiný pohled na význam dotací pro zemědělské subjekty umožňuje porovnání přidělených dotací s celkovou finální produkcí odvětví zemědělství. Ve Středočeském kraji představují dotace v rámci Jednotných plateb na plochu, Národních doplňkových plateb, Horizontálního plánu rozvoje venkova a Agroenvironmentálních opatření **od 40 do 60 %** krajské zemědělské produkce. Tento podíl od roku 2004 roste. Konkrétně tento ukazatel nabývá hodnoty 42 % v roce 2004, v roce 2005 pak 54 % a pro rok 2006 se odhaduje⁴³ **přes 60 %**. Význam dotací pro zemědělské hospodaření je i z tohoto pohledu zásadní.

Z výše uvedených úvah lze vyvodit, že dotace tvoří podstatnou část příjmů zemědělských subjektů. Důležitost dotací se stupňuje od produktivních oblastí směrem k méně produktivním až méně příznivým. Díky vysokému poměru dotací z tržeb zemědělských podniků jsou dotace podstatným faktorem pro zachování zemědělství.

⁴³ V době dokončování práce nebyly oficiální výsledky Souhrnného zemědělského účtu na regionální úrovni České republiky, proto byl pro Středočeský kraj proveden odhad z předběžného výsledku celkové produkce ČR.

Charakteristický rys dotací spočívá v jejich problematickém odbourávání. Již jednou zavedené podpory se těžko ruší bez negativních dopadů na výrobu a zemědělskou činnost jako takovou. Při zrušení, výrazném snížení či změně podpůrné politiky hrozí ztráta atraktivity zemědělské činnosti a v důsledku toho může dojít ke stavu, kdy zemědělská půda přestane být k prvovýrobě využívána.

Určitá míra podpory by tedy do budoucna měla být zachována, pokud bude celospolečenskou snahou zachovat určitou míru zemědělství a tím údržbu krajiny. Zejména v méně příznivých oblastech je závislost na podporách poměrně vysoká a ochota udržovat pozemky ve stavu kulturním bez podpor o to nižší.

5. SWOT ANALÝZA ZEMĚDĚLSTVÍ A VENKOVA

SWOT analýza Středočeského kraje z pohledu zemědělství a venkova vychází z hodnocení vnitřních a vnějších podmínek, jak jsou posuzovány v předchozích kapitolách (kapitola 3. a 4.) a umožňuje shrnutí zjištěných údajů o dané problematice.

V tabulce 17 v textu jsou uvedeny hlavní rysy zemědělství a venkova tohoto regionu, a to jak pozitivní charakteristiky (silné stránky), tak nepříznivé (slabé stránky). Dále z hodnocení vyplývají či lze na základě zjištění odvodit některá ohrožení a příležitosti zemědělství a venkova Středních Čech do budoucna.

Tabulka 17. SWOT analýza zemědělství a venkova Středočeského kraje

Silné stránky	Slabé stránky
- úrodná severovýchodní část - vysoká hodnota HZP - vyšší zaměstnanost a nízký podíl sezónních pracovníků - technická vybavenost - nízký podíl LFA v okresech Nymburk, Kolín a Mladá Boleslav - vysoké procento zornění - vysoké výnosy - pěstování obilovin - produkce skopového a kozího masa, vajec - méně zatížený chovem skotu - rozvíjející se agroturistika v okresech Benešov a Příbram - fungující sdružování obcí na mikroregionální bázi v některých částech kraje	- méně úrodná oblast na jihozápadě - mzdy v zemědělství na 72% úrovni mezd v průmyslu - nezáměr mladší generace pracovat v zemědělství - okresy s vysokým podílem LFA Rakovník, Příbram, Benešov a Beroun - nízký podíl ekologického zemědělství - mimozemědělská činnost vykázaná u 10 % ekonomických subjektů v zemědělství - nevyvážená agroturistika, méně využívaná forma mimozemědělské činnosti - velký počet malých obcí s nízkými rozpočty - špatný stav infrastruktury a vybavenosti obcí - masová výstavba v některých částech kraje

Ohrožení	Příležitosti
- v jihozápadních oblastech upouštění od zemědělské výroby díky méně příznivým podmínkám pro zemědělství - pokles významu zemědělství z pohledu zaměstnavatele - nezájem mladých o život na venkově - stárnoucí populace - nedostatek pracovníků pro zemědělství - pokles počtu ekonomických subjektů činných v zemědělství - pokles sklizňových ploch - pokles stavů hospodářských zvířat - uvolnění světového obchodu, pokles cen potravin - růst dovozů potravin - změna systému poskytování podpor zemědělství a venkova - opouštění od zemědělské činnosti i v dalších oblastech kraje - opouštění z.p. - pokračující masová výstavba - migrace	- snížení závislosti zemědělských subjektů na zemědělské činnosti, tj. diverzifikace, mimozemědělské činnosti - horizontální a vertikální kontraktace dodavatelů, výrobců a zpracovatelů zemědělské výroby - přilákání mladé generace na venkov (stimuly, propagace) - zavést dotace na rozvoj zemědělství z krajské úrovně - rozvoj ekologického zemědělství - podpora agroturistiky a venkovské turistiky - využití plodin pro energetické účely - zvýšení atraktivity venkovského prostředí a života na venkově - spolupráce PPP a tvorba projektů podle potřeb v místě - růst světové spotřeby díky růstu populace - růst cen potravin - technický a technologický pokrok - migrace

Z analýzy vyplývá několik významných faktorů, které mohou ovlivnit další vývoj zemědělství a venkova. Možné varianty dalšího rozvoje v těchto oblastech ve Středočeském kraji jsou detailněji uvedeny v příloze text 1, který bez bližších analýz uvažuje o budoucnosti ve Středočeském kraji.

V. ZÁVĚR

Středočeský kraj je ve své podstatě nově vzniklým článkem státního uspořádání České republiky. Jeho poloha významně ovlivňuje jeho ekonomickou charakteristiku, a to jak pozitivně, tak negativně. Blízkost hlavního města a hustá dopravní síť činí polohu kraje mimořádně výhodnou. Naopak nevyváženost vztahu Prahy jakožto metropole celorepublikového významu a periferie velkoměsta je pro kraj nevýhodou. Tato skutečnost, stejně jako absence krajského města, tj. správního centra regionu, do určité míry limituje rozvoj kraje. Střední Čechy představují pro Prahu významný zdroj pracovních sil, doplňují její průmysl, zásobují ji potravinami, poskytují jí svůj rekreační potenciál.

Podmínky pro další rozvoj zemědělství a venkova obecně jsou určeny jak vnitřními, tak vnějšími faktory v daném kraji. Mezi vnitřní vlivy patří přírodní a klimatické podmínky, ekonomické podniky hospodařící v zemědělství, pracovníci v zemědělství či úroveň technického vybavení. Tyto faktory byly v případě Středních Čech shledány jako **velmi dobré**.

V provedených analýzách byl Středočeský kraj vyhodnocen jako **venkovský region**, ve kterém zemědělství představuje tradiční hospodářské odvětví. Tento kraj nabízí pro zemědělskou výrobu značně rozdílné jak půdní, tak klimatické podmínky – od velmi příznivých úrodných oblastí až po méně příznivé. Přes 40 % zemědělské půdy Středočeského kraje lze považovat za méně výhodné pro zemědělskou činnost.

Z příznivých přírodních podmínek těží zemědělská výroba v severovýchodní části kraje, naopak v jihozápadní oblasti jsou podmínky méně příznivé. Za zemědělské oblasti lze označit všechny okresy kraje kromě městských oblastí, okolí Prahy a oblastí pro zemědělství nevyužívaných, např. vojenské újezdy, lesy, chráněné krajinné oblasti atp.

Pro Středočeský kraj je charakteristická rozvinutá zemědělská výroba, která využívá značnou část rozlohy kraje (přes 60 %). Region **vyniká zejména rostlinnou výrobou**, jež vyprodukuje 20 % slizně obilovin České republiky, tak vysoké produkce dosahuje díky největší výměře zemědělské půdy v ČR (16 % z celkové výměry z.p.) a vysokým výnosům rostlinné produkce. Z celkové výměry osevních ploch ve Středních Čechách představují 63 % obilniny, s převahou pšenice. Živočišná produkce není v mezikrajském porovnání tak výrazná.

Z hodnocení zemědělství ve Středních Čechách vyplynulo velmi nepříznivé postavení ekologického zemědělství ke konvenční výrobě. Podíl ekologicky obhospodařované půdy ve Středočeském kraji je v porovnání s ostatními kraji ČR a představami Evropské unie velmi nízký. Přestože má Středočeský kraj nejvyšší výměru zemědělské půdy ze všech krajů České republiky, zároveň má **nejnižší výměru i podíl ekologicky obhospodařované půdy**. Rozsah ekologického zemědělství je 4krát až 110krát nižší než v ostatních krajích. Přitom podmínky pro tento způsob hospodaření jsou v podstatné části kraje srovnatelně dobré jako v ostatních regionech NUTS 3. V současné době se 0,2 % zemědělské půdy nachází v režimu přechodného období z konvenčního na ekologické zemědělství. Po skončení tohoto období by měla tato výměra rozšířit plochu ekologicky obhospodařované půdy. Celkové zvýšení plochy je ale nepatrné v poměru k celkové výměře zemědělské půdy. Do budoucna lze vzhledem k současné velmi nízké bioprodukci, podpůrné politice, růstu poptávky po biopotravinách a zejména rozšíření zpracovatelských kapacit bioproduktů, očekávat návazné zvýšení ekologické produkce.

Příznivým zjištěním v případě Středočeského kraje je **existence mimozemědělských činností** u zemědělských subjektů. Svou zemědělskou činnost diverzifikuje necelých 10 % zemědělských subjektů. Nejvíce zastoupenou kategorií nezemědělských aktivit je obchodní činnost, doprava a těžba dřeva. Další, již méně využívanou formu, představuje agroturistika. Podíl mimozemědělských činností ve Středočeském kraji odpovídá průměru v České republice, který je o 2 % vyšší ve srovnání s předmětným krajem. I když je podíl podniků s jinou než zemědělskou činností ve Středočeském kraji poměrně nízký, lze do budoucna očekávat zejména s ohledem na podpůrné programy rozvoje venkova další diverzifikaci předmětu činnosti zemědělských subjektů.

Druhou skupinou faktorů ovlivňujících podmínky pro další rozvoj zemědělství a venkova ve Středočeském kraji jsou tzv. vnější podmínky, určené podpůrnou politikou ze strany Evropské unie, České republiky a Středočeského kraje. Zemědělské hospodaření vzhledem ke svému charakteru není stabilním sektorem národního hospodářství. Zemědělství citlivě a se zpožděním reaguje na jednotlivé změny a podněty jak z regionální, tak vyšších úrovní. Evropská unie a Česká republika poskytuje celou řadu dotací a podpůrných programů na rozvoj zemědělství a venkova. V případě Středočeského kraje to již takto obecně konstatovat nelze.

Příznivým jevem z pohledu vnějších podmínek ve Středočeském kraji je existence koncepce, předsevzetí a principů udržitelného rozvoje v jeho základních programových dokumentech. Jak vyplývá z Programu rozvoje územního obvodu Středočeského kraje, měl by tento kraj kromě jiného řešit otázky udržitelného zemědělství a zachování venkova.

Vymezené problémy řeší kraj formou přerozdělování, kdy určené finanční prostředky alokuje v rámci samostatné působnosti, tzn. že o jejich distribuci rozhoduje na základě politické vůle. Pro naplnění opatření problémového okruhu C) Rozvoj venkova a multifunkční zemědělství je tudíž zapotřebí politická podpora a vůle. Středočeský kraj doposud neposkytl žádnou finanční podporu do sektoru zemědělství.

Lze se domnívat, že se tedy nedostává finančních prostředků v rozpočtu kraje na problematiku zemědělství, navíc když se tomuto sektoru věnuje národní úroveň v rámci státní správy. Tím, že Středočeský kraj neintervenuje v oblasti zemědělství, se ale vlastně zříká své zodpovědnosti za další vývoj v tomto sektoru a předsevzetí v dokumentech jsou jen prázdné teze. Přitom je ale krajská úroveň blíže problémům zemědělství, které mohou být ryze regionálního charakteru a které nemusí být z republikového pohledu vnímány. Středočeský kraj by měl své území rozvíjet a neměl by se této odpovědnosti zříkat nekonáním. Naopak by měl zavést vlastní podporu zemědělství jako některé další kraje ČR (např. Ústecký). Programy koncipované dle potřeb pouze středočeského zemědělství by umožnily podporu regionálních specifik, která jsou z národní úrovně neřešitelná či obtížně řešitelná.

Návrh nového krajského programu na podporu zemědělství by měl vycházet jak ze znalostí zemědělství a venkova, tak hlavně z informací o již poskytnutých podporách. V této souvislosti je nutné upozornit na fakt, že **Středočeský kraj nemá možnost zanalyzovat si dotace plynoucí na jeho území** od Evropské unie ani České republiky, a nemůže tudíž zjistit problémové oblasti nepokryté z vyšší úrovně. Národní a evropské dotace jsou evidovány pouze podle sídla podnikání daného zemědělského subjektu, což způsobuje poměrně velké zkreslení u všech krajů, zejména pak ale v případě Středních Čech. Nejvíce spornou položkou v ČR je segment PRAHA, pod kterým jsou evidovány jak okresy Praha-východ a Praha-západ, tak kraj Hlavní město Praha. „Pražští zemědělci“ až na několik málo výjimek v Praze nehošpodaří.

Podmínkou pro zavedení nového podpůrného programu pro oblast zemědělství ve Středočeském kraji je dostatečné administrativní zázemí. V rámci Krajského úřadu řeší problematiku zemědělství a venkova dva odbory. Odbor životního prostředí a zemědělství se zabývá přenesenou působností, tedy státní správou, ne samosprávnými a rozvojovými činnostmi. Odbor regionálního rozvoje, zabývající se mimo jiné územním plánováním, cestovním ruchem, rozvojem průmyslu, lidských zdrojů, infrastruktury atd., má v kompetenci také rozvoj venkova. Nabízí se zde tedy možnost rozšíření náplně činnosti o rozvoj zemědělství.

Pro podporu agrárního sektoru kraj navíc potřebuje jisté finanční zdroje a vhodné nástroje. Přetrvávání dočasného systému ročního čerpání finančních prostředků ze státního rozpočtu, nepředvídatelných v množství a zpožděných ve vyplácení představují překážku v uskutečnění regionálních programů. Rozvojové strategie samosprávných regionů na úrovni NUTS 3 musí být založeny na dlouhodobé vizi, která bude spoléhat na **víceleté financování** vycházející částečně z vlastních zdrojů.

Podpůrné programy středočeského zemědělství by se měly zaměřovat zejména na **diverzifikaci zemědělských činností, extenzivní a ekologické zemědělství**. Při určování náplně programu se doporučuje diskutovat návrhy s mikroregiony, které vidí problémy přímo v místě jejich výskytu a umožní detailnější pohled na problematiku. Dalším partnerem pro diskuzi o krajském programu je centrální úroveň republiky, tj. Ministerstvo zemědělství. V rámci veřejné správy v oblasti zemědělství bohužel chybí fungující efektivní spolupráce Ministerstva jako hlavního koordinátora odvětví a krajů jako nejvyššího samosprávného orgánu.

Co se týká rozvoje venkova, Středočeský kraj poskytuje dotace v rámci Programu obnovy venkova. Program poskytuje finanční podpory určené malým obcím a svazkům obcí na výstavbu, obnovu a údržbu venkovské infrastruktury, cestovního ruchu apod. Celkový roční rozpočet tohoto programu se pohybuje na úrovni 100 milionů Kč za rok.

Úzké propojení venkova a zemědělství evokuje otázku, zda existuje spolupráce aktérů v těchto dvou oblastech. Obce se v současné době potýkají s řadou pro ně často neřešitelných problémů. Středem zájmu většiny středočeských obcí je nedostatečná vybavenost technickou infrastrukturou. Obce se snaží o růst kvality životních podmínek svých obyvatel, ale je otázkou, zda přílišné současné problémy nesvazují zástupců obcí ruce natolik, že nemohou aktivitám spojeným s podporou dlouhodobého (resp. udržitelného) rozvoje věnovat tolik pozornosti.

Zemědělec představuje subjekt ekonomicky hospodařící. Cílem zemědělského subjektu je maximalizace zisku, na rozdíl od maximalizace blahobytu obce, resp. kraje. Již z podstaty těchto dvou aktérů je zřejmé, že navázání spolupráce a její prohlubování bude více než problematické. Zemědělci ve většině obcí nejsou v současnosti partnery spolurozhodování o směřování jejich dalšího rozvoje. Jedná se spíše o zářné výjimky, když funguje dobrá spolupráce. Posouzení tohoto typu spolupráce bylo provedeno na základě **uplatňování principu partnerství PPP** (Public Private Partnership - partnerství veřejného a soukromého sektoru) **v rámci rozvoje venkova**, kdy byla hodnocena aktivita středočeských obcí a svazků obcí v programech určených na podporu tohoto typu partnerství. Konkrétně se jedná o Program obnovy venkova, dotační titul 7 na podporu aktivit LEADER+ a národní program LEADER ČR. Z hodnocení vyplynulo, že v řadě mikroregionů se určitá míra partnerství dle myšlenky PPP realizuje. Nejvýraznější je v tomto ohledu region Posázaví, který uspěl jak v Programu obnovy venkova, tak v rámci programu LEADER ČR v roce 2004 a 2006. V roce 2004 z národního programu podporu obdržely ještě regiony Přemyslovské střední Čechy a Srdce Čech. V návaznosti na provedené analýzy lze tvrdit, že spolupráce mezi ziskovým a neziskovým sektorem ve Středočeském kraji byla nastartována a doporučit podporu iniciativy typu „LEADER“ jako nástroj podpory rozvoje venkova.

Co se týká dalšího vývoje zemědělství a venkova ve Středočeském kraji, práce se pokusila o vymezení možných variant jejich budoucnosti. Řada vlivů, které mohou nastat, vyplývají z provedených analýz, ale naopak řada faktorů je v současné době těžko odvoditelná. Tyto vlivy lze pouze odhadovat či vysledovat z určitých jevů ve společnosti a dění ve světě. Nejpodstatnější vlivem na další vývoj zemědělství a venkova má v současnosti podpůrná politika, která představuje významnou část příjmů zemědělských subjektů. V případě Středočeského kraje se odhaduje podíl dotací na příjmech zemědělských subjektů na 60 %.

Z provedeného nástinu možného vývoje v oblasti zemědělství a venkova vyplývá, že určitá korekce ze strany regionu, státu a Evropské unie je vítaná. Zásahy by měly eliminovat, resp. omezit, negativní vlivy v oblasti zemědělství, venkova a životního prostředí obecně a naopak posílit ty pozitivní.

V souladu s dotační politikou ČR a zejména s reformou Společné zemědělské politiky lze ve Středočeském kraji očekávat, že v jižní části kraje, v méně příznivých oblastech pro zemědělskou činnost, se bude prosazovat extenzivní způsob hospodaření. Méně příznivé oblasti dosahují nižší konkurenceschopnosti, takže podpora multifunkčního zemědělství či diverzifikace je více než příhodná. Pokud nebudou LFA v jiných částech kraje podporovány, lze očekávat upouštění od výroby či naopak pro životní prostředí nepříznivé intenzivní využívání půdy.

Práce nastínila stav a možný vývoj zemědělství a venkova ve Středočeském kraji. Venkovský charakter kraje region předurčuje k zachování zemědělství, neboť zemědělství nabývá nejen funkce výroby potravin, ale také představuje významného poskytovatele práce pro venkovské obyvatele, udržuje krajinu a může pozitivně působit na životní prostředí. Navíc, pokud má být dosaženo udržitelného rozvoje venkova a má být zachován ráz středočeské kulturní krajiny, nelze tohoto příznivého vývoje dosáhnout bez zemědělských aktivit.

VI. PŘEHLED POUŽITÉ LITERATURY

- ARLT, J. – ARLTOVÁ, M. *Analýza časových řad*. Praha: VŠE, 1997.
- BLAŽEK, J. – UHLÍŘ, D.: *Teorie regionálního rozvoje*. Praha: Karolinum, 2002.
- BLAŽEK, J. *Regionální politika EU a příprava ČR na vstup do EU*. Praha: Geografické rozhledy č. 3, 97-98, s. 66-69, 1998.
- BROWER, F. – VAN DER STRAATEN, J. *Nature and Agriculture in the European Union: New Perspectives on Policies that Shape the European Countryside*. Cheltenham: Edward Edgar Publishing Limited, 2002.
- CAMARATA, A. *Společná zemědělská politika, zemědělství a životní prostředí* (překlad). Praha: VÚZE, 1998.
- CRAMER, G. L. – JENSEN, C. W. *Agricultural Economics and Agribusiness*. New York: John Wiley & Sons Ltd, 1994).
- CSAKI, C. – DEBATISSE, M. *Stav zemědělství v České republice: Od „sametové“ transformace k otázkám vstupu do EU*. Agrospoj, Praha 1999.
- HINDLS, R. a kol. *Metody statistické analýzy pro ekonomy*. Management Press, Praha, 1997.
- HRABÁNKOVÁ, M. – MARKOVÁ, C. – KOHOUTOVÁ, B. *Aplikace platné regionální a strukturální politiky EU na podmínky českého zemědělství*. Praha: VÚZE, 1996.
- HRABÁNKOVÁ, M. – BOHÁČKOVÁ, I. *Strukturální podpory v rámci politiky soudržnosti v období 2000 – 2013*. ÚZPI, Praha 2005.
- HRABÁNKOVÁ, M. – SVATOŠOVÁ, L. – BOHÁČKOVÁ, I. *Vybrané diagnostické metody pro sledování regionálního rozvoje*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, České Budějovice 2006.
- KÖNIGOVÁ, M. *Teorie systémů vědeckých, technických a ekonomických informací*. Praha: ÚVTEI, 1984.
- MLEJNECKÁ, V. – KŘÍŽ, L. *Integrated Projects of Rural Microregions: Empiricism in Central Bohemian Region*. Praha: Agricultural Economics, 49, 2003. (a)
- MLEJNECKÁ, V. - KŘÍŽ, L. *Vliv prostorově diferencovaných charakteristik nezaměstnanosti na rozvoj regionu NUTS II Střední Čechy v kontextu zahrnutí ČR do struktur EU*. Sborník z konference Agrární perspektivy XII. - Nová ekonomik a rozšíření EU. Praha: ČZU Praha, 2003. (b)
- MLEJNECKÁ, V. - KŘÍŽ, L. *Regionální rozvoj na území Středočeského kraje – Program rozvoje kraje a obnovy venkova*. Sborník z vědecké konference Aktuální otázky rozvoje

- regionů III – Regionální rozvoj a management ve veřejné správě. Pardubice: Univerzita Pardubice, ČZU Praha, PEF 2003. (c).
- MLEJNECKÁ, V. - KŘÍŽ, L.: *Rozvoj venkova ve Středočeském /program rozvoje kraje a obnovy venkova*. Sborník příspěvků konference Súčasný problémy rozvoja vidieckeho priestoru. Nitra: FEM SPU, 2003. (d)
- MLEJNECKÁ V. *Zemědělský sektor a konkurenční prostředí ve Středočeském kraji*. Sborník z mezinárodní vědecké konference Firma a konkurenční prostředí 2003. Brno: MZLU 2003, Brno. (e)
- MLEJNECKÁ, V. *Dotační programy, management státní správy a samosprávy*. Sborník sylabů z přednášek Management krajiny a rozvoje venkovských obcí. Praha: ČZU, 2003. (f)
- MLEJNECKÁ, V. – KŘÍŽ, L. *Role zemědělství v udržitelném rozvoji regionu NUTS III Středočeský kraj*. Sborník příspěvků konference Firma a konkurenční prostředí 2004. Brno: PEF MZLU, 2004.
- NORTON, R.D. *Agricultural Development Policy. Concepts and Experiences*. Chichester: John Wiley & Sons Ltd, 2004.
- NORTON, R.D. – ALWANG, J. *Introduction to Economics of Agricultural Development*. New York: McGraw-Hill, Inc., 1993.
- MAIER, K. – ČTYROKÝ, J. *Ekonomika územního rozvoje*. Praha: Grada Publishing, spol. s r.o., 2000.
- POLÈSE, M. *Économie urbaine et régional. Logique spatiale des mutations économiques*. Paris: ECONOMICA, 1994.
- ROMSTAD, E. a kol. *Multifunctional Agriculture: Implications for Policy Design*. Ås: Agricultural University of Norway, 2000.
- ŘÍHA, M. – ČERVENÝ, M. *Regionální a odvětvová analýza České republiky. Souborná zpráva*. Praha: TERPLAN a.s., 1998.
- STRÁDALOVÁ, J. *Úvod do teorie systémů*. Praha: Karolinum, 1997.
- ŠTACH, J. *Základy teorie systémů*. Praha: SNTL, 1982.
- TEPLÁ, M. a kol. *Světová obchodní organizace (WTO) - Schválený rámec pro přípravu pravidel další etapy uvolňování mezinárodního zemědělského obchodu*. Ministerstvo zemědělství ČR 2004.
- VAN ELZAKKER, B. *České zemědělství na křižovatce. Pohled z ptací perspektivy na české zemědělství a lesnictví a čtyři scénáře možného rozvoje jako příspěvek k diskusi o zemědělské politice*. Praha: Agrospoj, 1994.

Cross-compliance in the CAP Conclusions of a Pan-European Project 2002-2005 IEEP: London, 2005.

Horizontální plán rozvoje venkova. Ministerstvo zemědělství, Praha, 2002.

Koncepce rezortní politiky Ministerstva zemědělství na období před vstupem ČR do Evropské unie. Praha: Ministerstvo zemědělství, 2000.

Místní rozvoj a Evropská unie. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj, 2000.

Národní rozvojový plán, Praha 2002.

Národní strategický plán rozvoje venkova české republiky na období 2007 – 2013. Ministerstvo zemědělství, 2005.

Národní strategie udržitelného rozvoje České republiky (návrh). Praha: Centrum pro otázky životního prostředí Univerzity Karlovy, 2001.

Nařízení vlády č. 505/2000 Sb. ve znění nařízení vlády č. 500/2001 Sb., kterým se stanovují podpůrné programy k podpoře mimoprodukčních funkcí zemědělství, k podpoře aktivit podílejících se na udržování krajiny, programy pomoci k podpoře méně příznivých oblastí a kriteria jejich posuzování.

Podpora zemědělství v rozšířené Evropě. Praha: Ministerstvo zemědělství, 2003.

Program rozvoje územního obvodu Středočeského kraje. Praha: Krajský úřad - Středočeský kraj, 2002.

Přínos programu SAPARD pro ČR. SZIF, 2006.

Rozvojový program OSN, Program OSN pro životní prostředí, Světová banka, Ústav pro světové zdroje. Průvodce ke světovým zdrojům 2000 – 2001: Lidé a ekosystémy: Napnuté pletivo života. Praha: Společnost pro trvale udržitelný život, 2000.

Společná zemědělská politika. Evropská společenství, 2005.

Souhrnná zpráva Ministerstva zemědělství ČR o stavu zemědělství, potravinářství, lesního a vodního hospodářství v roce 2004. Ministerstvo zemědělství Praha, 2005. *Strategie rozvoje Středočeského kraje*. Praha: BermanGroup, 2000.

Usnesení vlády ČR č. 235/1998: Zásady regionální politiky vlády České republiky

Venkov a zemědělský sektor v programech EU. Sborník z konference. Praha: IREAS, 2003.

Zákon č. 128/2000 Sb. o obcích

Zákon č. 129/2000 Sb. o krajích

Zákon č. 242/2000 Sb., o ekologickém zemědělství

Zákon č. 248/2000 Sb. o podpoře regionálního rozvoje

Zákon č. 250/2000Sb. o rozpočtových pravidlech územních rozpočtů

Zákon č. 252/1997 Sb., o zemědělství, ve znění pozdějších předpisů

Zásady pro poskytování účelových dotací obcím z rozpočtové kapitoly Ministerstva pro místní rozvoj v rámci Programu obnovy venkova. Praha: MMR ČR, 2003.

Zásady pro poskytování účelových dotací v rámci Programu obnovy venkova z rozpočtu Středočeského kraje. Praha: Středočeský kraj, 2003.

OECD:

MULTIFUNCTIONALITY IN AGRICULTURE: WHAT ROLE FOR PRIVATE INITIATIVES?
OECD, 2005. (a)

THE STATISTICS BRIEF NO. 10 - MEASURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT. OECD,
2005. (b)

AGRICULTURAL POLICIES IN OECD COUNTRIES: MONITORING AND EVALUATION
2005. OECD, 2005. (c)

DECOUPLING: POLICY IMPLICATIONS. OECD, 2005. (d)

NEW APPROACHES TO RURAL POLICY. LESSONS FROM AROUND THE WORLD.
OECD, 2005. (e)

OECD REGIONS AT A GLANCE. OECD, 2005. (f)

*MEASURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT: INTEGRATED ECONOMIC,
ENVIRONMENTAL AND SOCIAL FRAMEWORKS.* OECD, 2004. (a)

*OECD POLICY BRIEF - AGRICULTURAL SUPPORT: HOW IS IT MEASURED A WHAT
DOES IT MEAN?* OECD, 2004. (b)

*MEASURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT: INTEGRATED ECONOMIC,
ENVIRONMENTAL AND SOCIAL FRAMEWORKS.* OECD, 2004. (c)

MULTIFUNCTIONALITY: TOWARDS AN ANALYTICAL FRAMEWORK. OECD, 2001. (a)

*ADOPTION OF TECHNOLOGIES FOR SUSTAINABLE FARMING SYSTEMS
WAGENINGEN WORKSHOP PROCEEDINGS.* OECD, 2001. (b)

VII. PŘÍLOHY